

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

VE GAZİANTEP İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şehir Plancısı: Mustafa O. SİNEMİLLİOĞLU

Tez` in Enstitüye Veriliş Tarihi : 10. Haziran.1991

Tez` in Savunulduğu Tarih : 5. Temmuz. 1991

Tez Yürütücüsü : Prof. Dr. Ahmet KESKİN
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Gündüz ATALIK
: Prof. Dr. Cengiz GİRİTLİOĞLU

Temmuz-1991

ÖNSÖZ :

Öncelikle eğitimimde hiç bir fedakarlıktan kaçınmayan sevgili annem ve babama teşekkürlerimi sunmayı en büyük görevlerimden birisi olarak görüyorum.

Yüksek lisans öğrenimine başlamamda ön ayak olan ve üniversite eğitimim boyunca maddi ve manevi yardımlarını esirgemiyen ağabeyim Hasan ve yengem Antje' ye teşekkür borçluyum.

Ayrıca, basta lisans eğitimim ve daha sonra yüksek lisans eğitimim boyunca sürekli olarak beni destekleyen ve kendisinden daima yeni ve önemli deneyimler ve bilgiler öğrendiğim sevgili hocam Prof. Dr. Ahmet KESKİN' e teşekkür ederim.

Yine, tezimi yazmamda yardımcı olan arkadaşım Sinan CELEBİ' ye, ağabeyim Ercüment'e ve Tacım YÜKSEL e teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER :

ŞEKİL LİSTESİ	V
TABLO LİSTESİ	VI
HARİTA LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	VIII
ÖZET	IX
SUMMARY	X
BÖLÜM 1. Giriş	1
1.1. Konu ve Projenin tanıtılması	1
BÖLÜM 2. Neden Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP)	4
BÖLÜM 3. Bölge Planlaması	5
3.1. Bölge planlamasını gerektiren nedenler	5
3.2. Bölge Planları	7
3.3. Dünya ölçeğinde büyük bölgesel kalkınma planları	8
3.3.1. Tennessee Vadisi idaresi(TVA)	10
BÖLÜM 4. Gelişmekte olan ülkeler(GOÜ)' de bölgesel Kalkınmanın önemi	12
4.1. G. Kore'de sanayinin desantralizasyonu politikası	12
4.2. Japonya'nın gelişiminde bölge planlaması	13
4.3. Hindistan' da durum	15
BÖLÜM 5. GAP Bölgesi(bölge)	17
5.1. Coğrafi yapı	17
5.2. Demografik yapı	17
5.3. İklim	23
5.4. Sosyo-ekonomik özellikler	23
5.5. Mülkiyet durumu	24
5.5.1. Toprak reformu üzerine	30
5.6. GAP' ın teknik özellikleri	34
BÖLÜM 6. Tarımsal ekonomik yapı	43
6.1. Tarımsal üretim	43
6.1.1. Gübre kullanımı	44
6.2. Proje öncesi ve sonrası üretim karşılaştırılması	45
6.3. Olası gelir artışı	49
6.4. Bölgede hayvancılık	49
BÖLÜM 7. GAP öncesinde bölge	52
7.1. Genel olarak bölge	52
7.2. Bölgenin T.C. Ekonomisi' ne katkısı	54

BÖLÜM 8.	GAP oluşum sürecinde bölge	56
BÖLÜM 9.	Projenin tamamlanmasıyla oluşacak bölge	58
9.1.	GAP-Ülke iktisadi yapı ilişkisi	59
9.2.	Projenin şehirleşme olgusuna katkısı ...	65
BÖLÜM 10.	GAP içerisinde; " GAZİANTEP "	69
10.1.	Gaziantep' in konumu	69
10.1.1.	Demografik yapı	69
10.1.2.	Yerleşme düzeni	69
10.1.3.	İktisadi yapı	74
10.1.4.	Altyapı ve Hizmetler	81
10.2.	Gaziantep - GAP ilişkisi	82
10.2.1.	GAP Öncesi Bölge Merkezi Gaziantep ..	82
10.2.2.	Proje Gaziantep etkilesimi	84
10.2.3.	GAP sonrası, bölge merkezi Gaziantep.	90
10.3.	Bölge merkezi yada Metropoliten kent ..	91
10.3.1.	Metropoliten kent olgusu	91
BÖLÜM 11.	Sonuçlar ve Öneriler	94
KAYNAKLAR		97
EKLER		100
ÖZGEÇMİŞ		107

SEKİL LİSTESİ :

Şekil 5.1. Seçilmiş Ürünlerin Üretiminde GAP Bölgesinin payı.

Şekil 9.1. Kırık Gelişme Aksı "Mekansal Gelişme Yapısı".

Şekil 10.1. Gaziantep Nüfus Gelişimi.

Şekil 10.2. Gaziantep, Bölge ve Büyük iller Nüfus Gelişim indeksi.

Şekil 10.3. Gaziantep ili ve Türkiye Kentleşme Oranları.

Şekil 10.4. Gaziantep'te işgücünün Sektörlere Dağılımı.

Şekil 10.5. Gaziantep'te Mevcut Ürün Deseni.

Şekil 10.6. Mallar itibarıyla Trafik Deseni (1/2)

Şekil 10.7. Mallar itibarıyla Trafik Deseni (2/2)

TABLO LiSTESi :

- TABLO 5.1. GAP Bölgesi ve Türkiye'nin Seçilmiş Göstergelerle Karsılaştırılması.
- TABLO 5.2. Güneydoğu Anadolu'da Toprak Sahipleri Arasında Bölünüşü.
- TABLO 5.3. Güneydoğu Anadolu illerinin Çeşitli Nüfus Sayımlarına Göre Nüfusları.
- TABLO 5.4. GAP Kapsamına Giren illerde Şehir ve Köy Nüfusları ile Nüfus Artış Hızları.
- TABLO 5.5. GAP illerinin Yüzölçümü, işletmeye Elverişli Arazi Miktarı ve Sınıfları.
- TABLO 5.6. GAP illerinde Tapulama Durumu ve Hazine Arazisi.
- TABLO 5.7. GAP illerinde Toprak ve Mülkiyet Dağılımı.
- TABLO 5.8. GAP illerinde Toprak ve Mülkiyet Dağılımı(%).
- TABLO 5.9. VI. Bölgede işletme Büyüklüğü ve Parça Sayısına Göre Dağılımı.
- TABLO 5.10. GAP,ın Temel Özellikleri.
- TABLO 5.11. Su Kaynakları Tesislerinin Özellikleri.
- TABLO 5.12. Sulama Suyu ihtiyacı.
- TABLO 5.13. Fırat Nehri Ortalama Yıllık Enerji Üretimi.
- TABLO 5.14. Dicle Nehri Yıllık Enerji Üretimi.
- TABLO 5.15. Öncelikli Sulama ve Hidroelektrik Projeleri.
- TABLO 6.1. Çeşitli Bitkilerin Sulu ve Kuru Koşullardaki Değerleri.
- TABLO 6.2. Güneydoğu Anadolu Projesinde Bugünkü Koşullarda Ünitelere Göre Ürün Deseni(%).
- TABLO 6.3. Güneydoğu Anadolu Projesinde Projeli Koşullarda Ünitelere Göre Ürün Deseni(%).
- TABLO 6.4. GAP Sulamalarında Bazı Ürünlerde Meydana Gelecek Artış ve Türkiye Üretimi ile Karşılaştırılması.
- TABLO 9.1. Tarımsal Üretim ve Katma Değer Tahmini.
- TABLO 9.2. Sanayi Katma Değer Tahmini.

- TABLO 9.3. Türkiye'nin Ortadoğu ve Körfez Ülkelerine Tarım Ürünleri ihracatı.
- TABLO 9.4. Türkiye'nin Ortadoğu ve Körfez Ülkelerine Tarıma Dayalı işlenmiş Ürünler ihracatı.
- TABLO 9.5. Bazı Ülkelerin Tarım Ürünleri ithalatları.
- TABLO 10.1. Gaziantep'te Çalışanların Ekonomik Sektörlere Dağılımı.
- TABLO 10.2. Ticaret Sektöründe Çalışan Sayısı.
- TABLO 10.3. 1984-85-86-87, Yıllarında Gaziantep Tic. ve Sa. Od. Kayıtlarına Göre ve Bölgeler itibarıyla Gaziantep'ten Yapılan ihracat Degerleri.
- TABLO 10.4. Kalkınmanın Aşamalandırılması...(3) Gaziantep (GATEWAY) Gelişme Alanı.

HARİTA LİSTESİ :

HARİTA 1.1. Türkiye içerisinde Bölge.

HARİTA 1.2. GAP Gelişme Planı

HARİTA 5.1. GAP Bölgenin Eğim Eşikleri.

HARİTA 5.2. Tasma Kaplı Toprak Dağılımı.

HARİTA 5.3. GAP Bölgesinde Erozyon Eşikleri.

HARİTA 5.4. GAP Öncesi Mevcut Arazi Kullanımı.

HARİTA 5.5. GAP Sonrası Öngörülen Arazi kullanımı.

HARİTA 10.1. Gaziantep ilik İmar Planı.

HARİTA 10.2. Kalkınma Koridorları ve Uygulamaları Zamanlaması

HARİTA 10.3. GAP Bölgesinde Yüksek Potansiyelli.

KISALTMALAR :

TVA : Tennessee Valley Authority-Tennessee Vadisi İdaresi.

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi.

Proje : Güneydoğu Anadolu Projesi.

Bölge : Güneydoğu Anadolu Bölgesi.

MYK : Merkezi Yer Kuramı.

GOÜ : Gelişmekte Olan Ülkeler.

GTO : Gaziantep Ticaret Odası.

KÜSGET : Küçük Sanayicileri Geliştirme Teskilatı.

HPP : Hydroelectric Power Plant.

ÖZET :

Toplumsal gelişmenin ayrılmaz bir unsuru olan şehirleşme ve planlama birçok dinamigi içinde bulundurduğu gibi çeşitli çalışma alanlarını ve bilim dallarını kapsamaktadır. Bölge planlaması bu çalışma alanları içerisinde en önemli unsurlardan birisidir.

Dünya ölçeğinde bakıldığında, basta sanayileşmiş ülkeler olmak üzere bütün dünya ülkeleri, düzenli bir gelişme ve şehirleşme için, bölgesel dengesizlikleri gidermeye çalışmakta ve bunun için özel uygulamalar, planlar yapmaktadırlar. Örneğin, TVA(ABD), Cassa Per il Mezzogiorno(İtalya), dünya çapında öneme sahip bölge planlarıdır.

Türkiye’de-basta GOU olması ve ülke içi sosyo ekonomik dinamikler nedeniyle- bölgesel dengesizlik çok belirgindir. Dolayısıyla bölge planlaması ve bölgesel kalkınma projeleri Türkiye için ayrı bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, başlangıçta DSİ tarafından bir sulama ve enerji üretim projesi olarak planlanan ve başlatılan, daha sonra ise bölge dinamikleri de dikkate alınarak bir Çok Kapsamlı Entegre Kalkınma Projesi’ ne dönüştürülen GAP ve bölgenin merkezi olan Gaziantep ile ilişkileri incelenmeye çalışılacaktır.

GAP; Bölge’ nin bütün yerleşmelerini kapsarken, toplam alanı ülke alanının % 9.5’ i(73,863 km²) ve toplam nüfusu ülke nüfusunun % 8.5’ i(4,303.567 kişi) dir. GSYİH’ dan aldığı pay % 4’ tür.

GAP Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde olmak üzere iki ana bölüm ve on üç alt projeden oluşmaktadır.

Gaziantep, GAP çalışmaları öncesinde de bölgenin en büyük yerleşmesi ve merkezi konumundadır.

GAP aşamalarında ve sonrasında oluşacak olan dinamikler Gaziantep’ in gelişiminde etkili, zaman zaman da belirleyici olabilecektir.

Bu çalışmada, GAP-Gaziantep etkileşimi ve olası değişiklikler için bulgular aranacaktır.

Southeastern Anatolia Project(GAP) And Its Relations With Gaziantep.

SUMMARY :

In this study; it is being one of the basic elements in socio-economic development and urbanization of a country; Regional Planning, and necessity and importance of GAP, in which the biggest city, Gaziantep, will be analysed as a study case.

It can partly be summarized why this subject-matter has been choosen.

- . The subject-matter, GAP, is completely a part of Urban and Regional Planning.

- . The importance of regional planning in developing countries.

- . For a certain importance in Turkey Economy it will be able to have.

- . To understand the degree of importance of this project in solving the problems of the region which for the natural resources is the reachest, but for economic and cultural area is the poorest, in circumstances of Turkey.

All of the world countries, especially advanced ones, consider the regional planning having big importance and they higly use regional planning for solve their problems.

It can be seen many examples similar to GAP when it is observed in the world scale. One of the best examples of these is the Tennessee Valley Authority(TVA).

The aim of TVA can be explained like that:

"It should be charged with the broadest duty of planning for the proper use,conservation,and development of the natural resources of the Tennessee River drainage basin and its adjoining territory for the general social and economic welfare of the nation".(TVA Revised, 1989.)

The TVA's area covers 91,000 square miles with a 1980 population of 7.8 million people.

population of 7.8 million people.

The importance of regional planning in Developing Countries: Developing Countries have so many problems, such as inflation, high birth rate, migration, uncontrolled improvement, etc.

To solve these problems, large scale projects plans, regional plans are necessary.

Regional planning is intially originated for the necessety to take care of the universal and local that is geographical dimensions of development.(Keleş)

GAP Region(region), although it is the smallest geografical region, it covers 9.5%(73,863km²) of Turkey's total area. The population of the region is 4,303,567(1985), 8.5% of total population and if it is observed tendency hitherto it can easily be seen the gradual increase.

The basic economic activity,in the region, is the agricultural production, idustry is too limited except the biggest center of the region,Gaziantep.

Therefore the service sector is undeveloped, especially infrastructure.

While the GNP of the region was 4.96% in 1965, it went down 4% in 1985. Moreover population increase and labour force transfer are other negative facts.

However for the other regions and cities, especially istanbul, GNP has increased.

While the share of the istanbul in GNP was 19.62% in1965 it reached to 23.30% in 1986.

The share of istanbul is greater and shows gradual increase in time when compared with the population increase.

The region has an important ratio in the whole agricultural production of country.

Some statistics about region are :

- . For wheat production 9.9%,
- . For barley production 15.3%,
- . For lentil production 41.6%,
- . For cotton production 13.6%,
- . For sesame production 41.6%,

- . For pistachio nut production ...92.3%,
- . For pomegranate production 28.3%,
- . For grape production 21.8%.

The share of each of these products is greater then the share of the population of the region.

The region, at the same time, has vast under ground reseources too.

The Southeast Anatolian Project(GAP), is the largest, and the most comprehensive development project ever emplemented in Turkey. It evolves around 13 irrigation and energy projects, which will be realised on the Firat(Euphrates) and Dicle(Tigris) rivers. The total area which will be irrigated by these projects is 1.641.282 ha..

In addition, 7,561 MW of hydroelectric power will be generated by these projects. The hydroelectric power generation capacities of the Firat and Dicle River Basins are 5346 and 2215 MW, the total annual electricity production potential being 18,477 and 7.780 Gwh respectively.

It is planned to complete the project by the year 2001. therefore each year 150,000 ha. of land will be brought under irrigation. The largest projects of this irrigation and energy system is the Ataturk Dam and Hydroelectric Power Plant(HPP), together with the Sanliurfa Tunnels . Total investment cost of dam, HPP and the tunnels is approximately US \$1.9 billion. The total hydroelectric power capacity of this project is going to be 2400 MW(8X300) and the total irrigation area, which is composed of five projects, will reach 852,781 Ha.

When the Project is completed, there will be some physical changes. Totally an area of 1,633,000 ha. will be perenially irrigated, and this is more then the total irrigated farm lands in the country till now. Therefore the flora will also change.

According to GAP Master Plan: public investment needs are parallel to estimated economic development and it is 28,400 billion T.L. for Alternative A; 22,400 billion T.L. for Alternative B; and 20,700 billion T.L. for Alternative C.

Public investment efficiency will be at the top level when

the Alternative C is applicated. In this alternative the ratio , marginal capital/production is 3.24, and it is 3.71 in Alternative A, and 3.27 in Alternative B.

Although the Project is named Comprehensive Integrated Developing Project. most of the works done till this time gives the impression that engineering aspects were more dealed.

The Project can be succesfull, but there are lots of problems to be solved.

When the Project will be completed agriculture and agro-industry will gain vitality and will be identfying for Turkish agriculture.

If the estimated figures of crops increased after GAP irrigation with the figures of 1986;

Crop	Turkey Production	GAP Increase with	GAPx100/T.R.
Cotton	518.000	685.000	132
Beet	10.662.346	4.096.895	38
Oil Seeds	2.074.711	1.327.820	64
Rice	165.000 .	141.838	86
Peanut	30.000	66.000	222

Source :DIE,1988; and DSI, 1986.

One of the most important factors of rapid development of our age is specialization. In this context, specialization in agriculture is quite positive, but the economic standarts of the region should be improved.

Also the region should take equal share fpm the GNP.

The projets area consists of the jurisdiction of eight provinces of Gaziantep, Diyarbakır, Sanliurfa, Mardin, Adiyaman, Siirt, Batman, Şırnak.

When the provinces are observed, it can be seen the importance of Gaziantep for GAP and for the region.

Gaziantep is the biggest and most developed province in the region.

Gaziantep has a big role in the project, for instance in industry, in coordinating agricutural production and

qualified workers and providing other urban services for all the region.

The city has also a big role in the Economy of Turkey .

First of all, Gaziantep coordinates the relations with meadle east, and with arabic countries.

Secondly, the city is a focal point to provide the relations between the other cities of the country and provinces of the region.

The role and the importance of Gaziantep will be increased and the city will come under the proces of metropolitanization with this project.

Finally: The project is in the world scale but the succes in aplication is closely relaited with the global and local dynamics, however. it must not be understood as completing dams and HPP.

It will have a cocidareble effectivity in the country, especially in the region, when it is completed as a comprehensive national-integral development in the real meanning.

But the investments, at least, have been made for dams, HPP, and irrigation projects.

There is to be Land Reform.

The uses of the natural reseources are not ergonomic both socially and economicly and through the urban planning proces.

The investments for GAP are relating all Turkish Economy; so the thought of the investments are especially for the region are not true.

Gaziantep, as a dynamic city, should be a static city by gradually changing her structure.

The priority in transportation must be given to railways.

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Konu planlama olunca, yapılacak çalışma büyük bir özen ve titizlikte olmalı. Özellikle Bölge Planlaması gibi bir tarafı ülke planlamasının yapımında diğer tarafı yerel planlamaya uzanan ve toplumsal gelişiminde dengelerin kurulduğu veya kurulmaya çalışıldığı durumlarda yapılan çalışmalar büyük öneme sahip bulunmaktadır.

Üstelik gerek toplumsal gerek teknolojik anlamda değişimlerin-Dünya'nın global değişimi dikkate alınmazsa, genellikle ileriye doğru- maksimum hızda olduğu bir dönemde yapılacak çalışma ve planlama, hem içeriğini çok iyi işlemeli, hem de yakın gelecekteki olası teknolojik gelişmeleri dikkate almalıdır. Bir diğer deyişle, esnek ve perspektifini evrene ve evrende yaşananlara açık tutmalıdır. Dolayısıyla geniş kapsamlı planlama (comprehensive planning) önemli bir konumda görülüyor. Ancak asıl amaç çok iyi saptanmalı ve planlama geniş kapsamlı yapılacak diye amaçtan uzaklaşılmalıdır. Aynı zamanda geriye dönüşle kontrol belirli aşamalarda, yerine göre her aşamada, yapılarak Hedef-Planlama süreci-Sonuç üçlüsü kontrol edilmeli. Bu süreç aynı zamanda yeni gelişmelerin ve planlama çalışmalarında gözden kaçırılan ve görülmeyen durumların çalışmaya eklenmesi için de gereklidir.

1.1. Konu ve Projenin Tanıtılması:

Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP), T.C. sınırları içerisindeki yedi bölgeden birisi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesini kapsayan çok amaçlı entegre bir kalkınma projesidir. Kapsadığı alan, nüfus ve işlevi nedeniyle aynı zamanda bir Bölge Planlaması alanıdır.

Bak. Harita 1.1 ve 1.2

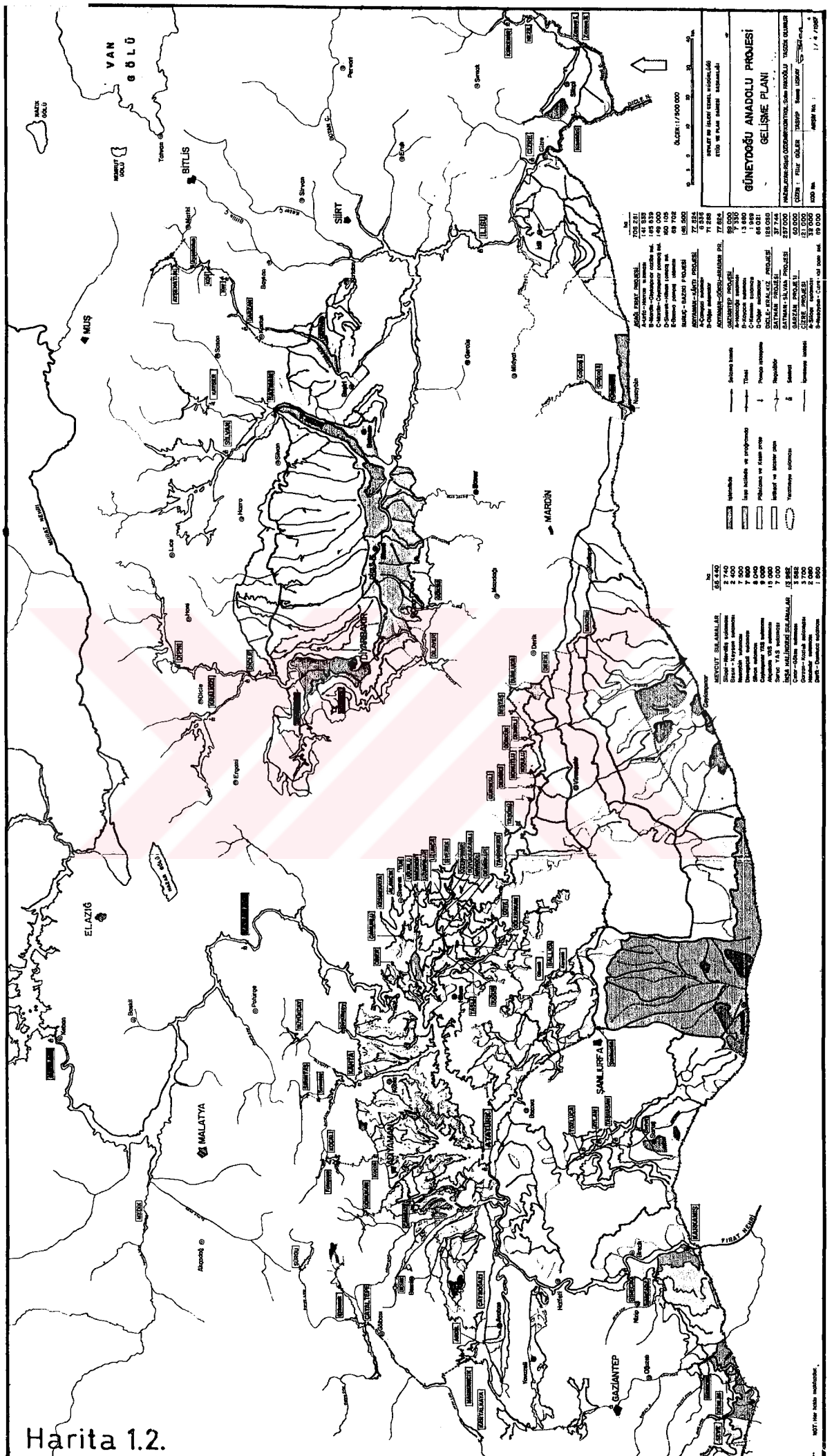

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

Harita 1.1.

BÖLÜM 2. NEDEN GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP) ?

. Gelecekte T.C. nin ekonomik yapısında etkileyici olmaktan da öte bir öneme sahip olacaktır.

. Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültürel gelişimi hızlandıracaktır, dolayısıyla gelişimin olumlu yönde olması için projenin incelenmesi, tanınması, eleştirilmesi bir zorunluluktur.

. Kısaca T.C. nin , Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Politik ve Sosyo-Kültürel yapısının değişiminde ve gelişiminde büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla özellikle biz plancılar tarafından proje detaylı olarak incelenmeli, tanıtılmalı, eleştirilmeli -hem olumlu, hem olumsuz-ve enönemlisi halkın benimsemesi ve katılım sağlanarak, çalışmanın olumluluklarının maksimize edilmesi amaçlanmalıdır.Bu düşünceden yola çıkarak, birincil amaç GAP'ni tanımaya-incelemeğe yönelik olacaktır.

BÖLÜM 3. BÖLGE PLANLAMASI :

İlgilenilen konu GAP olunca, Bölge Planlaması'nın genel çerçeve içerisinde açıklanması, tanımlanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

" Ekonomik ve toplumsal gelişmelerine planlar yardımıyla bir yön vermek isteyen ülkeler, kentleşme ve yerleşme sorunlarına planlarında özel bir yer ayırmaktadırlar." [1]

3.1. Bölge Planlamasını Gerektiren Nedenler :

"Bölge Planlaması, ilkin, kalkınmanın yersel, mekansal, bir başka deyiş ile coğrafi boyutlarını da hesaba katma gereksinmesinden doğmaktadır.

Bölge Planlamasının dayandığı bir başka neden; ekonomik, toplumsal ve fiziksel planlama çalışmaları arasında eşgüdüm sağlamaya elverişli düzeyde bir planlama yerel gereksinimlere yanıt vermesi, yerel eylemlere dönüştürülmesi bölge planlarının işlevidir. Bu açıdan; Bölge Planlaması, soyut ve genel düzeyde olan ulusal planlar ve politikalar ile somut ve yerel düzeyde yer alması gereken yerel planlama eylemleri arasında zorunlu bir bağ işlevi görür.

Merkezi yönetimler, yerel fiziksel çevrenin biçimlenmesine ve nüfusun dağılışına etkiye bulunabilecek türlü araçları ellerinde bulundururlar. Sulama ve Enerji kuruluşları, yollar, barajlar, limanlar, tarımsal krediler, mekandan yararlanmaya ilişkin yetkiler, sanayileşmenin özendirilmesi ve denetlenmesi için var olan araçlar, konut yardımları söz konusu araçlardan bir kesimidir.

Bunların en etkin ve eşgüdümlü bir şekilde birleştirilmesi, ancak, belli bölgelerin geliştirilmesi için hazırlanmış planlar içinde bir araya getirilmeleriyle olur. Bundan başka bir yerde toprak kullanımının geleceğinin belirlenmesi, o yerin ekonomik işlerinin ve başka yerleşmelerle olan ilişkilerinin ileride ne biçim alacağının tahminine bağlıdır.

Yerleşmelerin bu ekonomik işlevleri ne derece kesinlikle bilinirse, bu topraklardan yararlanmanın geleceği de o derece etkinlikle planlanabilir. Bir birine yakın birkaç kentten her birinin birbirinden bağımsız ve eşgüdüksüz bir biçimde toprak kullanma biçimini planlamaları durumunda, iç içe girmeleri nedeniyle büyük kaynak israfına yolaçmış olur." [2]

Genel olarak, bölge planlamasının, gerekliliği ve konuyla ilintisi bir önceki sayfada açıklanmaktadır. Kısaca, Bölge Planlaması, bir taraftan, ülke planlamasının daha gerçekçi olmasına yardım eder, diğer taraftan da merkezden yapılan planlarda unutulmuş, farkedilemeyen durumların gözönüne ve değerlendirmeye alınmasına yardımcı olur.

Ancak Bölge planlaması hem ülke planlama ile, hem de yerel planlama ile çok iyi entegre olmak zorundadır. Entegrasyon iyi olmadığı takdirde ülke-yerel çatışması gündeme gelebilir. Örneğin Gökova planlaması, bir taraftan zengin maden yatakları, diğer taraftan olağanüstü bir doğa.

Bölge Planlaması faaliyet alanı ve bölgesel kalkınma programları, yirminci yüzyılda bir yönden Metropliten kentlerin büyümesini denetim altına alma öte yandan ilgili ülkenin geri kalmış alanlarını geliştirme ya da değerlendirilmeyen kaynakların etkin biçimde kullanma amaçlarına bağlı olarak önemli aşamalar geçirmiştir. [3]

Bölge Planlamasını gelişimine bakıldığında, Şehirleşme olgusu ve bu olgunun gelişiminde önemli bir rol almaktadır ve bu rolü gittikçe artmaktadır. Dolayısıyla Bölge-"Central Places Theory"- ve bölgesel Gelişme kuramlarına kısaca değinilecektir.

Merkezi Yerler Kuramı(MYK)-Central Places Theory-; Şehirlerin büyüklük, sayı ve dağılımını açıklamak için tasarlanmış bir genel tümden gelimsel kuramdır.(Atalık)

MYK' nın bazı önemli özellikleri şöyle özetlenebilir:

- i) Bir kentin temel fonksiyonu, çevresindeki alan için mal ve hizmet sağlayan bir merkezi yer oluşudur.
- ii) Daha çok merkezi olan yer, aşama sıralaması sırasında (hierarchy) daha yüksektir.
- iii) Daha yüksek derecedeki merkezler, daha çok mal sağlarlar; daha çok tesis, iştihi daha büyük nüfus ve çevresel alan kapsarlar.

iV) Alt derecedeki merkezler alt derecedeki çevresel alanlar için sadece alt derecede mal sağlarlar.

V) Merkezi yerler daima sıralıdır, daha yüksek derecedeki merkezlerin tüm fonksiyonlarını yaptıktan başka, ekonomik olarak bunların üzerinde bir grup merkezi fonksiyonu da yüklenirler. [4]

MYK, "bütün arazide her noktaya ortalama 7 km. lik bir mesafe dağıtım yapabilcek şekilde bir altıgen çerçeveye göre örgülenmiştir." [5]

Kuram daha sonraları A.Lösech tarafından geliştirilmiştir. B.Berry ve W.Garrison da kavramla ilgilenmişler ve özellikle pazar ilkesi üzerinde durmuşlardır.

3.2. BÖLGE PLANLARI :

Bölge planlarını kısaca dört ana grupta toplayabiliriz :

- i) Geri Kalmış Bölgeler için hazırlanan planlar,
- ii) Metropoliten Bölge Planları,
- iii) Kaynakları Zengin Bölgeler için hazırlanan planlar,
- iV) Özel bölgeler için hazırlanan planlar.

GAP i,iii ve iV. grup planlarının üçünü de parça parça kapsıyor denilebilir. Ancak bundan önce Türkiye'deki duruma bakmak gerekiyor.

Bilindiği gibi; özellikle 1960 sonrasında Türkiye Planlı kalkınma çalışmaları içine girmiştir ve Beşer yıllık kalkınma planları yapılmaya başlanmıştır.

Ancak,"uzun yıllar, şehirleşmenin durdurulması gerektiği ve durdurulabileceği tartışılmıştır...

Şehirleşme gelişmeyi gösteren ve hızlandıran bir oluşum olarak değil katlanılması gereken ve olumsuz bir eğilim olarak karşılanmıştır." [6]

Bu olumsuz durum, Beşer yıllık kalkınma planların yapılmaya başlanmasıyla, en azından anlayış olarak ortadan kalkmaya başlamıştır.

Nitekim, I.Beş Yıllık Kalkınma Planında, Bölge Planlaması ve kalkınması adı altında bölüm ayrılmış, durum tespiti ve gerekli çalışmalar üzerinde durulmuştur.

II.Beş Yıllık Kalkınma Planında da (I.Planın eleştirisi yapılarak), şehirleşme olgusunun hızlanacağı saptanmakta ve bölgeler arası dengesizlikler konu edilmekte.

"İktisadi faaliyetleri az gelişmiş bölgelere yöneltmek için, kamu yatırımlarında birden fazla kuruluş yeri üzerinde durulacak, iktisadi olmak niteliğini kaybetmeden geri kalmış bölgelerdeki gelişme merkezlerinde yapılmaları tercih edilecek, bu bölgelere yöneltici bir politika izlenecektir. . Şehirleşme desteklenecek ve şehirleşmeden ekonomiyi itici bir güç ve gelişme aracı olarak yararlanılacaktır."[7]

Bu olumlu düşünceler, bugüne iyi bir şekilde yansımamıştır. Bölgeler arası dengesizlik giderek artmıştır. (bkz.Tablo7.2)

Yine II.Kalkınma Planı öncesinde, " Türkiye'nin henüz kalkış (Take-off) aşaması içinde olmadığı görülmektedir"[8].

"Kalkış aşaması, ekonomik gelişmenin otomatik bir biçimde cereyan etmesini sağlayacak gelişmelerin oluş evresidir."[9]

"Kalkış için önşartların hazırlanması aşamasında genellikle işgücünün sanayi, haberleşme, ticaret ve hizmetleri kapsayan bir duruma geçirilmesi söz konusudur. Bu aşamada, esas bakımından kendi kendine yeterli bölgeler üzerinde kurulu ekonomik, sosyal ve siyasi düzenin ulusal ve geniş ölçüde uluslararası ilişkilere yöneltilmesi gerekmektedir."[10]

Türkiye'nin bugün için, 1968 yılı öncesi durumla aynı konumda olduğu, dolayısıyla, kalkış aşaması içinde olmadığı söylenemez; ancak gerek bölgeler arası dengesizliğin artması, şehirleşme olgusunun artmasıyla birlikte beraberinde çözümü çok zor sorunları da -Göç ve gecekondulaşma; sanayileşme sürecinin tamamlanamaması, hizmet sektörünün belirli bölgelere yığılması gibi- birlikte getirmesi, doğru bir karar vermeyi zorlaştırmaktadır.

Olumlu bir bakış açısıyla, bu sorunların, kalkış aşaması (Take-off) içinde -en azından başlangıcında- olmasından kaynaklandığı söylenebilir. GAP ise, kalkış aşaması, özellikle bölge için özel bir uyarıcı olarak alınabilir

3.3. Dünya Ölçeğinde Büyük Bölgesel Kalkınma Planları:

Genel olarak insanların amacı toplumsal refah seviyesini yükseltmek olunca; böylesine büyük bir projeye- özellikle biz planlılar tarafından- ilgisiz kalınmaz. Hele de bu proje, alan olarak dünyadaki onlarca ülkenin alanlarından büyükse; Fiziki olarak 5 milyon dolayında insanın yaşantısını değiştirecek, 50 milyon insanın da yaşamına önemli etkilerde bulunacaksa, kesinlikle iyi bir şekilde araştırılmalı, tanınmalıdır.

Ayrıca hangi alanda olursa olsun, bir projenin uygulanabilmesi için özümsemiştir şarttır.

Bu amaçla GAP'ı daha iyi tanıyabilmek için ilk olarak dünya ölçeğinde büyük bölgesel kalkınma projelerine değinilecektir.

Bölgesel kalkınma projeleri hemen bütün dünya ülkeleri tarafından uygulanan, uygulanmaya çalışılan projelerdir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi;

. Gelişimin durmaması; insanoğlu sürekli ileriye doğru gidiyor ve teknolojik değişim bugünü sürekli olarak eski kılıyor.

. Gelişmiş ülkeler olarak kabul ettiğimiz ülkelerin -bütün gelişmişliklerine rağmen- hemen bir çoğunda bölgeler arası dengesizlik göze çarpan bir durumdur.

ABD, İtalya, Fransa, Federal Almanya, Norveç, İngiltere, Japonya, Sovyetler Birliği gibi hemen hepsinin sanayi devrimini tamamlamış, dünya ekonomisinde belirleyici söze sahip olan ülkeler de bölgesel kalkınma projeleri yapmışlar ve uygulamışlardır.

Örneğin İtalya'da "Mezzogiorno Sandığı-Cassa Per il Mezzogiorno" ; "İtalya nüfusunun % 37'sini barındıran ve İtalya'nın toplam yüzölçümünün %41'ine sahip bulunan Mezzogiorno bölgesinin sosyal ve ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek üzere kurulan bir projedir." [11]

Fransa'da, "Bölgelerarası ekonomik farklılık, sosyal ve politik sorunlara da yolaçmıştır. Ulusal tehlike halini alan bu farklılığın azaltılması için, Provence, Aşağı Languedoc, Korsika ve Gaskonya gibi bölgelerde bölgesel kalkınma politikaları uygulanmıştır." [12]

Yine Norveç'te özellikle doğa koşullarından dolayı Kuzey ve Güney arasında önemli farklılıklar olmuştur. "Norveç bölgesel politikasının temel amacı, farklı bölgeler arasında ve içinde daha dengeli bir kalkınmanın sağlanmasıdır. İş, gelir, sosyal ve kültürel faaliyetler konusunda, kişilere fırsat eşitliği verilmesi düşünülmüştür." [13]

Örnekleri çoğaltmak mümkün, ancak bunu yapmak yerine ABD'de yapılan "Tennessee Valley Authority-TVA" Tennessee Vadisi idaresi'nin deneyimlerini ve çalışma aşamalarını incelemek daha anlamlı olacaktır.

3.3.1. Tennessee Vadisi idaresi (Tennessee Valley Authority-TVA) :

ABD yönetimince, Tennessee Irmağı ile kollarında taşkınları denetim altına almak, gemiciliği geliştirmek, çiftçilerin yaşam düzeyini yükseltmek ve Elektrik enerjisi barajları kurmak amacıyla 1933'te oluşturulan kurumdur.

ABD Kongresi 1933'te kabul ettiği bir yasa tasarısıyla TVA'yı oluşturarak, bölgedeki çeşitli devlet kuruluşlarını tek çatı altında topladı. TVA'nın yetki alanı Tennessee Irmağının su toplama havzasıyla sınırlıdır. Bazı bölümleri bu sınırlar içerisinde kalan eyaletler, Alabama, Georgia, Kentucky, Mississippi, Kuzey Carolina, Tennessee ve Virginia'dır.

Bir kamu kuruluşu olan TVA, senatonun tavsiyesi ve onayı üzerine başkanın atadığı üç direktörden oluşan kurulca yönetildi.

Bunlar : 1- Enerji ve Mühendislik Ofisi (Power and Engineering Office)

2- Doğal Kaynaklar ve Ekonomik gelişme ofisi
(Natural Resources and Economic Development office)

3- Tarımsal ve Kimyasal gelişme ofisi
(Agricultural and chemical Development office)

TVA kurulduğundan beri geçen elli yıllık sürede, TVA bölgesi önemli ve çabuk gelişen bir endüstriyel alan oldu. 1933-80 arasında, örneğin, üretimde %350'den fazla bir artış oldu. 1983'te, bölgede 227 yeni endüstriyel kuruluşun yerleştiği ve aynı dönem içinde bölgede faaliyette bulunan 379 fabrikanın alanlarını genişletme planları olduğunu duyurdular.

Bu 1.7 milyar ABD Doları (US\$) yatırımını getirir ve yaklaşık olarak 33.500 yeni iş olanağı hazırlar.

Bu endüstriyel ve düzenli gelişme Tennessee Vadisi halkı için hizmet sektöründe büyük bir ekonomik gelişmeye neden oldu.

Bölgede 1933'teki kişi başına düşen ulusal gelir 165\$' dı, diğer bir deyişle ulusal gelirin %45 idi.

1981'deki ölçümlere göre ise kişi başına ulusal gelir 8.078\$ ya da ulusal gelirin % 77'si olmuştur.

TVA'nın Ekonomik ve toplumsal gelişim programı, bölge halkının yaşam standardını yükseltmek için bölgedeki topluluklarla birlikte çalışmak zorundaydı.

Doğal Kaynaklar ve Ekonomik Gelişme Ofisi(The Office of Natural Resources and Economic Development),yerel kuruluşların yardım ihtiyaçları olunca olanak sağlardı.

TVA'nın Doğal Kaynaklar ve Ekonomik Gelişme Ofisi bölgenin yaşam düzeyini arttırmak için yeni çalışmalar yapmaktadır.

TVA barajları, çok amaçlı barajlar olarak adlandırılıyor, bunun nedeni; barajların, Sel kontrolü, Sulama, Elektrik Enerjisi, Rekreasyon gibi olanaklar sağlamasındandır.

39 barajın Su kontrol sistemi var.

- . Göl ve barajların seviyesi değişebilir.
- . Yıllık ortalama yağış 52 inch/yıl
- . Yapılan barajlar ve kanallar üzerindeki Deniz trafiği 1933 yılına oranla 2.5 katı 1982 verilerine göre 26 Milyon tonu aşmış durumda.
- . 8.000 mil2 lik bir alan enerji üretiminden faydalaniyor.
- . Enerji sistemi 29 hydro-elektrik santral, 12 (kömür yanmalı) buharlı Santral, 2 Nükleer Santral, 1 hydroelektrik depolama-pompalama (Pumped-storage) santrali ve 4 yanmalı türbün serviste.

Toplam enerji üretimi kapasitesi 32 Milyon KW. (1983 verilerine göre)

BÖLÜM 4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER (GÜ)´DE BÖLGESEL

KALKINMANIN ÖNEMİ :

"Önemi giderek artan GAP benzeri projeler dünyanın pek çok ülkesinde uygulama alanı bulmaktadır. Çünkü Entegre kalkınma projeleri,

- I) Ülke, bölge ve alan bazında meydana gelecek gelişmeler arasındaki ilişkileri
- II) Farklı sektörlerdeki beklenen gelişmelerin birbirleriyle olan ilişkilerini,
- III) Kalkınma işleminin sosyal, ekonomik ve fiziki görünüm leri arasındaki iç çelişkileri en iyi biçimde koyan ve sekronize eden bir araç olarak görülmektedir.

Belirtilen bu yakın ilişkilerin önemi, geleceğe yönelik yerleşme merkezleri ve bunlara ilişkin hizmet ünitelerinin planlanmasında daha da açık olarak ortaya çıkmaktadır." [14]

T.C. sınırları içerisinde, GAP şimdiye değin yapılmış ve yapılmakta olan projeler içinde en büyük proje olmasına rağmen, daha önce de bölgesel planlar yapılmıştır. Örneğin; Aşağı-Seyhan Projesi ya da Keban Barajı ve HES gibi.

Üzerinde durulmak istenilen nokta GÜ´de bölgesel Kalkınma ve Bölge Planlamasının önemi ve buna ek olarak, eğer yapılan çalışma çok yönlü olmazsa yapılan çalışmaların birer nokta projelerinden ileriye gidemeyeceğidir.

4.1. Güney Kore´de Sanayinin De-santralizasyonu Politikası:

Güney Kore´de sanayii desantralize etmek için (Sanayiinin Seul dışına yönelmesi için) bir Gelişme Kutupları Stratejisi oluşturularak bir çalışma programı yürütülmüştür. Ancak bu çalışma türlü zorluklarla karşılaşmıştır.

İlk olarak Güney Kıyısındaki Endüstri şehirleri ve komplekslerinin kırsal alanlardaki denge ve işgücü ile organize bir ilişkisi yok ve kırsal alandaki gelir dağılımına önemli bir etkisi yok. Güney kıyısındaki endüstrilerin çoğu ağır endüstri ve kırsal alandaki ilişkilerden çok Seul ve yurtdışı ile ilişki içindeler. İkinci olarak endüstrileşme; Seul´un nüfusunu desantralize etmedi, üstelik Seul´deki nüfus artışı devam etti.

4.2. Japonyanın Gelişiminde Bölge Planlaması :

Bir başka örnek Japonya; hernekadar Japonya şu an gelişmiş bir ülke olsa da, II.Dünya Savaşı öncesinde birçok sorunu olan bir ülkeydi. Savaştan kısa süre sonra gelen diğer bir savaş; Kore savaşı, Japon Ekonomisini kayda değer oranda etkiliyor. Ancak 1955'ten sonra Japon Ekonomisi büyümeye başlıyor.

Bu süreçte sorun Japon ekonomisini kendi kendisini destekleyen bir hale nasıl getirilebileceği ?

5 Yıllık Ekonomik Planlar yapılıyor (Self-Suporting Plan) ve endüstrileşme aşamalı olarak gerçekleştirilmeye çalışılıyor.

1950'de kurulan Çok Kapsamlı Ulusal gelişme Planı (Comprehensive National Land Development), 1962'de yeniden şekillendiriliyor. Japonyanın bölgesel yapısı bu dönem içerisinde endüstriyel gelişmeye bağlı olarak radikal bir değişim içindeydi.

Kapital, teknoloji, üretim ve işgücü gelişmiş alanlarda yoğunlaştı. Örneğin Metroliten alanlardaki nüfus, ulusal nüfusun % 31.2 si oldu. 1955-60'ta ise %33.7 ve artmaya devam etti. Metroliten alanların toplamı, toplam alanların %10.6 sıdır.

Kırsal bölgelerde, diğer taraftan, nüfus azalmakla kalmadı, aynı zamanda yaşlandı, göçe bağlı olarak özellikle bazı alanlarda temel hizmetleri, güvenlik vb., karşılamak zorlaştı. Bu da göçü hızlandırdı.

Çözümler bölgesel terminoloji içerisinde bulunmak zorundaydı. Çok Kapsamlı Ulusal Arazi Gelişim Planı("The Comprehensive National Land Development Plan") bu duruma karşı formüle edildi. Plan , ekonomik gelişmeyi, endüstriyel dağılımı ve şehirleşmeyi bütün ülkede düzenli kılmayı amaçladı.

Plan, Gelişme Kutupları Şeması ve Bölgesel Merkezler üzerinde yoğunlaştı. Ülke 3 bölgeye bölündü,

- . Yüksek yoğunluktaki alanlar (Metroliten alanlar)
- . Metroliten alanları çevreleyen bölgeler - Adjustment Areas-
- . Gelişme alanları.

Amaçlanan ;

- I- Metropoliten alanlar dışında endüstriyel gelişme için tasarlanmış ve beslenmiş gelişme kutuplarıydı.
- II- Bölgesel merkez olarak beslenen seçilmiş yerel şehirler oluşturmaktı.

Plan, yapılanma için oluşturulan bir yasama ilr devam etti. Ayrıca bu alanlar için ulusal kaynak ayırımına gidildi.

Bütün bu çalışmalara rağmen metropoliten alanlardaki nüfus azalmadı, artmaya devam etti.

Endüstriyel yapılanma tasarlanmış bölgelerden çok metropoliten alanların çevresinde oluşmaya devam etti. [15]

Amaç Japonya'da böyle oldu, T.C.'de de böyle olabilir demek değil, yalnızca bölgesel gelişmenin önemini vurgulamak ve beraberinde dünya ölçeğinde daha önce yapılan çalışmalardan faydalanmak, bununla beraber gelişmede önemli dinamikleri yakalamak.

Elbetteki Japonya'nın özgün durumu çok farklı olabilir, bir adalar zincirinden oluşması, ekonomisinin savaştan yeni çıkmış, Japon planlamasının düzeyi, Sosyo-ekonomik yapı, Sosyo-Kültürel yapı, hepsi yerine göre belirleyici, yerine göre etkileyici boyutlarda olan kriterlerdir.

"Japonya'nın gelişmesi gösteriyor ki; Hızlı ekonomik gelişme ile nüfusun desantralize edilmesi arasında bir uyumsuzluk var. Eğer hızlı bir ekonomik gelişme amaçlanmıssa birkaç metropoliten alandaki nüfus yoğunlaşması azaltılamaz. Ancak hızlı ekonomik gelişmenin sürekliliği bir süre sonra ülke genelindeki gelir dağılımının eş dağılımına yardımcı olacaktır. Daha sonra gelir farklılığındaki azalma, süreç içerisinde nüfusun belli noktalarda yoğunlaşmasını engelleyecektir. Sonuç olarak, nüfus yoğunlaşması gelişmekte olan ülkeler için geçici bir problemdir." [16]

Enterasan bir saptama; üstelik hemen reddetmek de olası görünmüyor. Yaşanmış bir deneyimde yola çıkılarak yapılan bir iddia ancak nereden ve nasıl bakılırsa bakılsın tartışmaya ve eleştiriye açık. İlk olarak, başlangıçtaki nüfus yoğunlaşmasıyla kaybedilen işgücü nasıl kazanılacak ?

Yine gelir dağılımındaki dağılım düzelinceye kadar geçen sıkıntı ve açılan yaralar kolay kapanacak mı ?

Eleştirileri çoğaltmak mümkün, bunun yerine (bizce) en önemli olan sorunu vurgulamayı tercih ediyoruz. Nüfusun yoğunlaşması sürecinde oluşacak sektörler ve sanayi, daha sonraki süreçte kolayca diğer alanlara yönlendirilebilecek mi, ya da bölge ve/veya ülke için optimum kullanımı sağlanacak mı ?

Olumlu bir eleştiri ise Sosyo-Ekonomik gelişmenin bir bütün olduğu ve belirli durumlarda bazı konulara öncelik verilebileceğini saptıyor.

Bu noktada ise öncelik verilen nokta çok önemli bir konuma gelmekte, çünkü bir anlamda verilen karardan-ki kararı belirleyen daha çok o günki dinamiklerdir- dönüş çok zordur.

4.3. Hindistan' da Durum :

Bölgesel dengesizliğin büyük boyutlarda olduğu ülkelerden birisi de Hindistan'dır.

3 Milyon km² yi aşkın arazi, yüzmilyonlarca nüfus, sayısız milletiyle tam bir kozmopolit ülke olan Hindistandaki bölgesel farklılık ve problemler; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bölgesel problemlerden farklıdır. Ne tipik bir Kuzey-Güney sorunu ne de doğal kaynakların elde edilebilirliği sorunudur.

- . Kaynakların dağılımı ve coğrafyanın kompleksliği
- . Sömürge geçmişinden kalan büyük dengesiz durum.
- . 1957 den sonraki, bölgesel dengesizliği körükleyen, yerel politikalar.

Daha sonraki süreçte periyodik kalkınma planları, uygulanabilirliği ve başarısı tartışmaya açık olsa da, yapılmaya başlandı.

" Hindistan hükümeti 1960 sonrasında Kırsal alanların endüstrileşmesi için büyük bir program başlattı. Programın amacı düzensiz tarımsal ekonomiyi dengeli bir endüstriyel-tarım ekonomisine çevirmekti. Ayrıca Plan Kırsal alanların endüstrileşmesini temel olarak yerel kaynakların ve yerel gereksinimlerin üzerine oturttu." [17]

Kısaca, ister gelişmiş ister gelişmekte olan ülke olsun, ülkenin Sosyo-Ekonomik kalkınmasının düzenli sürekli ve kalıcı olabilmesi için bölge planlaması çok önemli bir yöntemidir.

Planlama, özellikle gelişmekte olan ülkelerde gelişmeyi temel almakla birlikte, bölge içerisinde eğitim, sağlık, kültürel yapılanma ve gelişmeyi göz önüne almalıdır .

Bu hem planlamanın temel amaçlarından olan toplumsal refah seviyesinin yükselmesi, hem de yapılacak çalışmanın daha başarılı olması için gereklidir.

Bu çerçevede GAP'sine baktığımızda planlamanın bütün yönleri ve detayları görülmektedir. Buna ek olarak tam bir bölge planlaması konumundadır.

Proje gerek oluşum, gerek yapılma gerekse tamamlanma sürecinde bölgenin ve zaman zaman ülkenin dinamiklerini belirleyici konumdadır.

Projede sosyo-kültürel yapı ve onun gereksinimleri gözardı edilemez ve zamanında tamamlanırsa OrtaDoğu'nun da dinamiklerini -en azından zaman zaman- belirleyici bir konuma gelebilir.

BÖLÜM 5. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP) BÖLGESİ (BÖLGE) :

5.1. Coğrafi Yapı :

T.C.sınırları içerisinde bulunan Güneydoğu Anadolu Bölgesi; ülkenin yedi coğrafi bölgesinden birisidir GAP, bölge içerisinde ve 36-38 derece kuzey enlemleri, 36-42 derece doğu boylamları içerisinde yer almaktadır.

Kuzeyinde ülkenin diğer bir bölgesi olan Doğu Anadolu bölgesi, güneyinde ; Suriye ve Irak ülkeleri, doğusunda; Bölge'nin diğer şehirleri olan Hakkari, Van, Batısında; Akdeniz Bölgesi bulunmaktadır. GAP Bölgesi, idari olarak bölge içerisinde bulunan altı ili kapsamaktadır. Bu iller; Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa'dır.

GAP Bölgesinin kapsadığı alan 73.863 km² olup, bu alan T.C. toplam alanının % 9.5'una denk düşmektedir. (Bkz. Harita 1.1, 5.1, 5.2, 5.3.)

5.2. Demografik Yapı :

GAP Bölgesinin -1985 Nüfus sayımına göre- toplam nüfusu 4.303.567 kişidir. Bu rakam ülke nüfusunun % 8.5'ünü oluşturmaktadır. (Tablo 5.1)

TABLO 5.1 Güneydoğu Anadolu illerinin Nüfus Sayımına Göre Nüfusları

İller	Şehir Nüfusu			Köy Nüfusu			Toplam		
	1975	1980	1985	1975	1980	1985	1975	1980	1985
Gaziantep	427 017	512 765	634 523	288 922	295 952	319 336	715 939	808 697	953 859
Adıyaman	100 722	116 986	159 474	246 170	250 609	279 936	346 892	367 595	439 410
Urfa	264 119	282 418	486 115	333 158	320 317	398 671	597 277	602 736	884 786
Diyarbakır	281 960	374 264	483 494	369 263	403 886	458 028	651 223	778 150	941 522
Mardin	155 876	192 085	284 346	363 811	372 882	409 825	519 687	564 967	694 171
Siirt	148 521	183 804	245 853	232 982	261 679	286 205	381 503	445 483	532 058
Toplam	1 378 215	1 662 222	2 293 805	1 834 306	1 905 406	2 152 001	3 212 521	3 567 628	4 445 806

Kaynak : "GAP, DSİ Gnl.Müd.Çalışmaları" ,GAP, Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, Ank.Üni.Yay., Ankara 1986 s.31

Hernekadar bölgeler arası dengesizlik gelişmekte olan Ülkelerde daha sıklıkla görülse de, bölgelerin, verdikleri ve aldıkları fayda arasındaki farkın çok büyük olduğu ve dolayısıyla bölgeler arası dengesizliğin uçurumları da aştığı ülke sayısı çok azdır. Bunun nedeninin, ülkenin sosyo-politik yapısıyla ilintili olduğu düşünülmektedir.

Bölgelerarası dengesizliği vurgularken amaç; bölgedeki kaynakların çokluğunun ve öneminin bilinmesine rağmen yeterli önemin verilmediği, uzun süreler çalışmaların yavaş bir şekilde devam ettiği, belirli ve kararlı bir planlama yapılmadığı içinde yapılan çalışmaların, masraflarına oranla çok düşük oranda kaldığını vurgulamaktır. Ancak son yıllarda önemli gelişmeler ve "GAP İdaresi" adı altında bağımsız bir kuruluşun kurulmasıyla başlayan çalışmalar yadsınamaz.

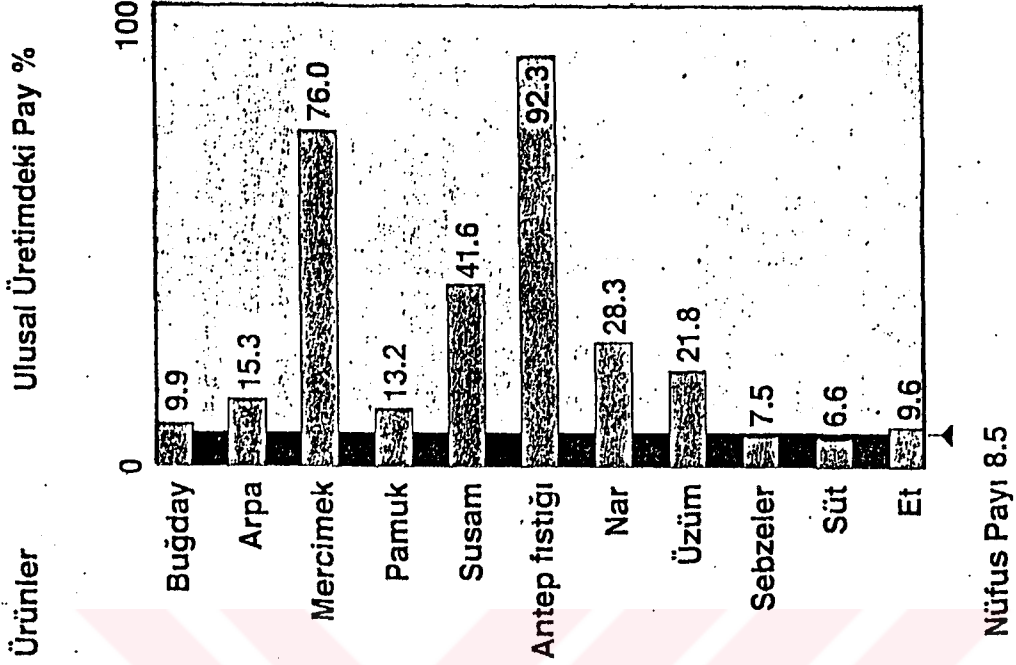
Bölegenin gelişmişliği, bölgenin 1985'teki kişi başına Gayri Safi bölgesel hasılası, T.C.'nin kişi başına gayrisafi yurtiçi hasılasının % 47.5 olmasından da anlaşılmaktadır.

TABLO 5.2 'de Bölge'nin kısaca sosyo-ekonomik yapısının ve belirli ürünlerin üretiminde Bölge'nin üretimine bakılırsa

Gösterge	Birim	Türkiye	GAP Böl.	GAP payı(%)
Yüzölçümü	km ²	779,459	73,863	9.5
Top.Nüfus		50,664,458	4,303,567	8.5
Nüfus artışı (1965-85)	yılda (%)	2.4	2.9	-
Nüfus yoğunluğu	km ² başına	65	58	-
Kentsel nüfus	Toplamın(%)	53.0	49.9	-
Ekonomik yapı	GSYH/GSBH içindeki payı			
Tarım		17.7	39.6	(9.0)
İmalat		25.2	11.7	(1.9)
Gayri safi yurtiçi hasıla	10 ⁹ TL.	83,785,419	3,365,559	4.0
Kişi başına GSYH/GSBH	10 ³ TL.	1.822	862	(47)

Kaynak :GAP Master Plan Nihai Raporu, cilt 1.

Tablo 5.3 Ürünlerin Ulusal Üretimdeki Payı (%)

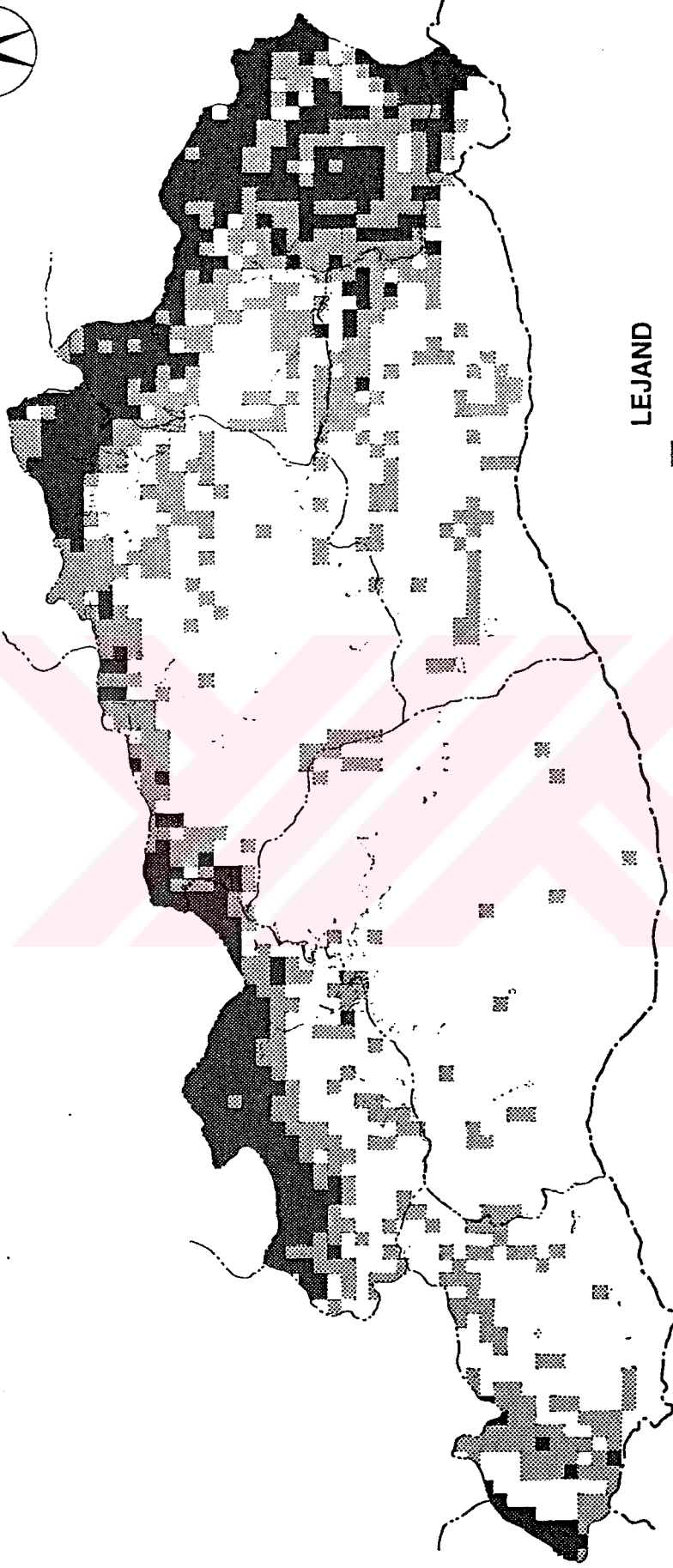

Kaynak : GAP Master Plan Nihai Raporu C.1

Bölge nüfusu ülke nüfusunun %8.5'i olmasına rağmen(1985) bölge içindeki şehirleşme T.C.'nin şehirleşme oranından düşüktür.

" Bölgedeki toplam köy sayısı; 4110 dur.Bunun 2230'u topluköy, 1880'i dağınık köydür. Toplam köy sayısına göre, köylerin % 45.7'si dağınık bir yapıya sahiptir. Bu yapı, kırsal kesimde devlet yatırımlarını olumsuz yönde etkileyen en önemli hususlardan biridir."[18]

Kuşkusuz yerleşmelerin dağınıklığı ve buna ek olarak nüfusun azlığı yatırımları engelleyen bir faktördür. Ancak bölgede önemli bir nüfus ve şehirleşmede belirli normları aşmış şehirler vardır.

LEJAND

- % 12'den Fazla Eğim
- % 6 ile 12 arası Eğim

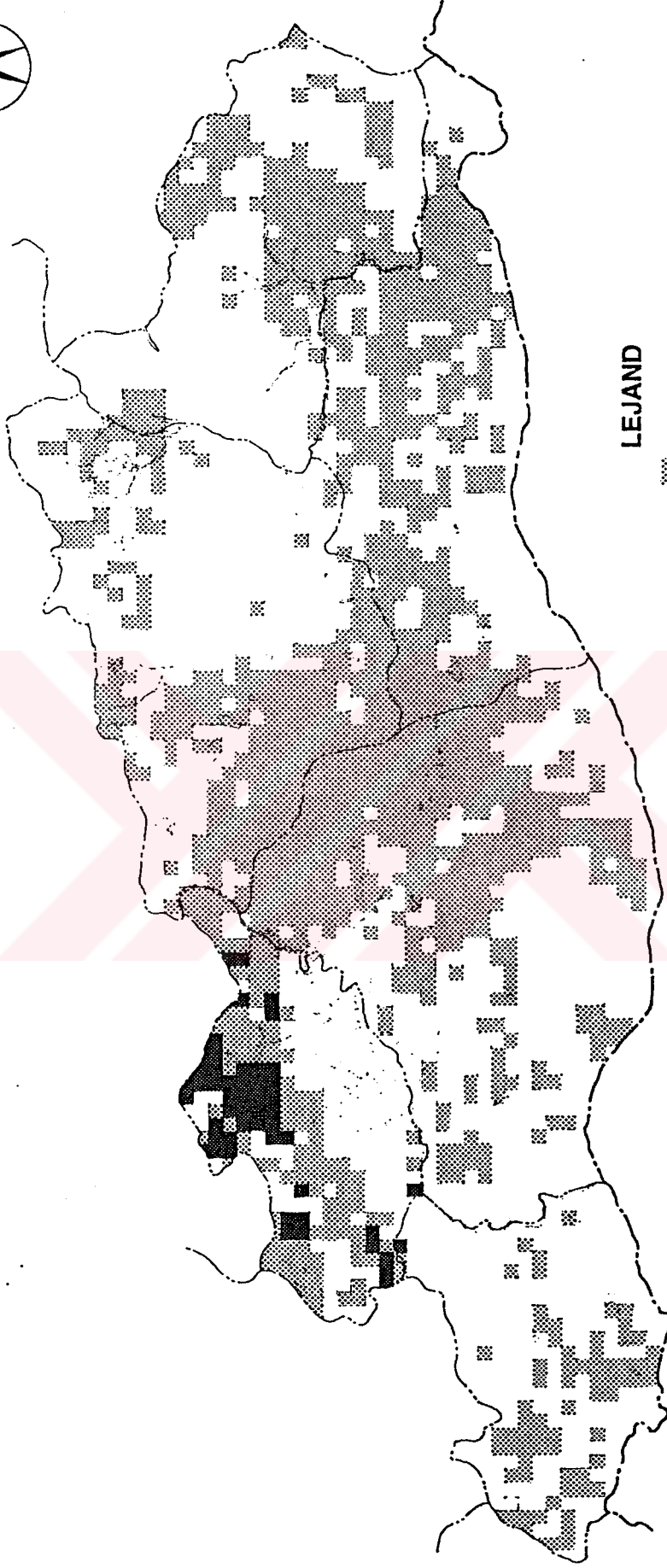
Harita 5.1.

GAP Bölgesinde Eğim Eşikleri

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

LEJAND

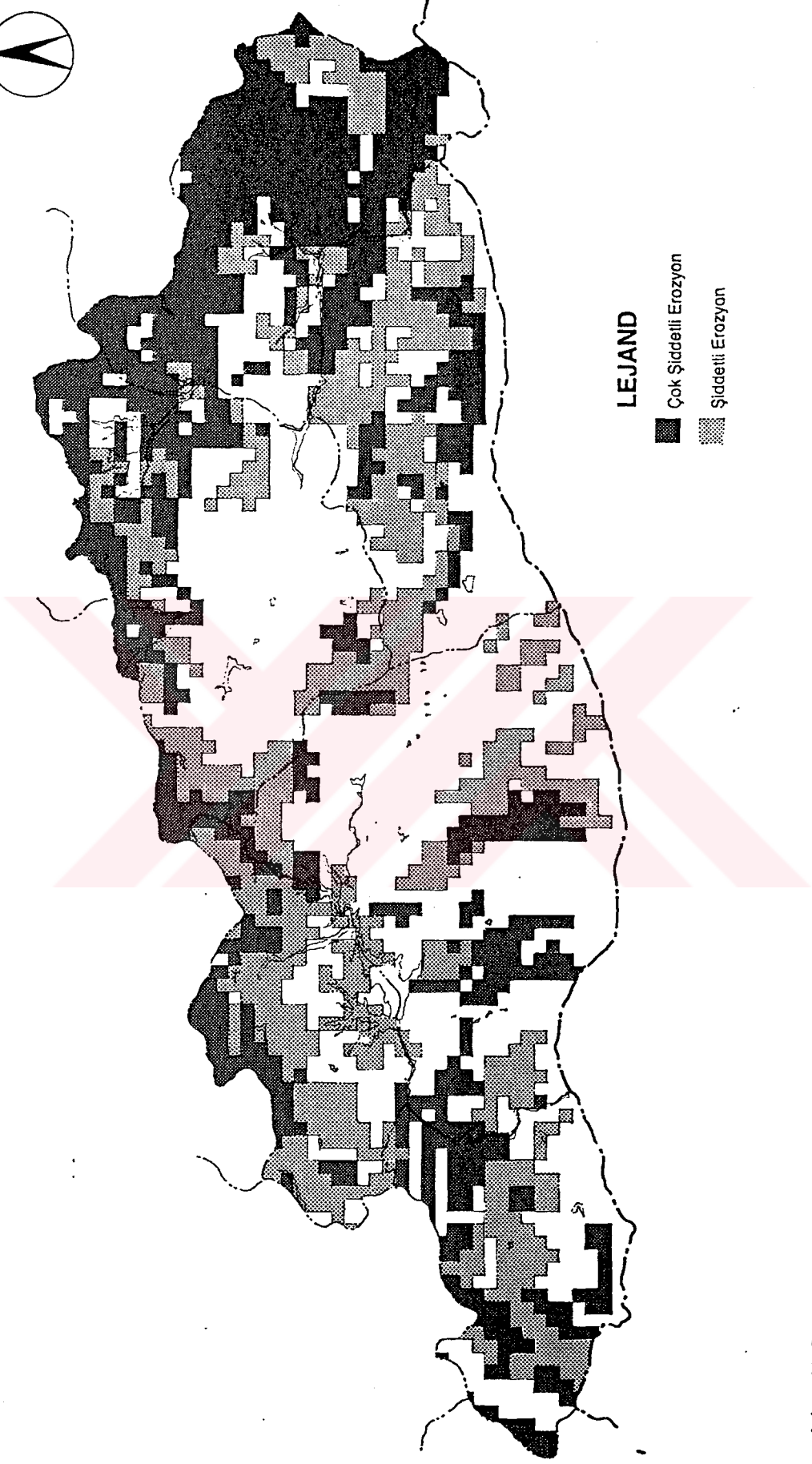
- Taşla Kaplı Arazi
- Kayalık Arazi

Harita 5.2.
Taşla Kaplı Toprak Dağılımı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

LEJAND

- Çok Şiddetli Erozyon
- Şiddetli Erozyon

Harita 5.3.

GAP Bölgesinde Erozyon Eşikleri

5.3. İklim :

Bölgede karasal step iklimi hüküm sürer ve yazın kuraklığı şiddetli ve uzundur.

Tarımsal yapıya daha sonra değinilecektir, ancak burada -iklim nedeniyle- çok kısa olarak değinmek gereklidir. Yazın kuraklığının uzun ve şiddetli olması, tarımda çeşitliliği ve üretimi olumsuz etlimektedir -bir anlamda geleneksel yöntemlerle yapıldığı için- buna ek olarak ekonomik yapı tarıma dayalı olunca birbirine bağlı ve birbirini olumsuz etkileyen üçlü bir paradoks çıkıyor ortaya.

İklimin kurak olmasının bir nedeni de bölgede orman ve diğer bitki örtüsünün azlığıdır. Ayrıca bölgede Ortadoğu'nun en önemli akarsularından olmasına rağmen, bölgenin büyüklüğü ve yazın uzunluğu sorunun çözülmesinde yeterli olmuyor.

5.4. Sosyo-ekonomik özellikler :

Bölgenin 1985 yılı nüfusu yaklaşık olarak 4.5 milyon şehirleşme oranı hala % 50'nin altında ve yıllık nüfus artış hızı yaklaşık % 3'dür. Okur-yazarlık oranı, erkeklerde %60, kadınlarda %30, her iki yüzde de T.C. ortalamasının altındadır. Okul durumu ise; 3943 ilköğretim, 182 ortaokul, 22 lise vardır. Sağlık organizasyonuna baktığımızda ise Kamu+Özel 43 hastane, 8 sağlık merkezi, 200 sağlık ocağı, 360 sağlık evi bulunmaktadır.

Gerek eğitim durumu, gerek sağlık koşulları, Bölge'deki geriliği bir başka açıdan gözler önüne sermektedir. Sağlık açısından, malzeme ve eleman eksikliğinin yanında işler durumda olan hastane ve kliniklerin çok küçük bir kısmının tam kapasite ile çalıştığını söylenebilir. Eğitimde ise tam bir kördüğüm söz konusu; ilk olarak okul, eleman, araç-gereç eksikliği eğitimin sürekliliğini ve düzenliliğini belirleyici derecede etkiliyor.

İkinci nokta ekonomik nedenlerdir; Bölge halkı ilköğretimden sonra eğitime devam etmek için gerekli olan ekonomik gücü bulamamaktadır, üstelik bir önceki generasyonun eğitim eksikliğinden dolayı eğitim öneminin yeterince kavranamaması söz konusudur.

Bir üçüncü nokta; toplumsal farklılık, Bölgede büyük bir çoğunluk ilk olarak Kürtçe'yi öğrenmektedirler ve okula başlama yaşı olan 7 yaşına kadar Türkçe ile doğrudan tanışmıyorlar. Bu durum kendi içinde de ikili bir çelişki yaratıyor. Kısaca eğitimde tam bir kördüğüm söz konusu.

Sorunun çözümünde, ilk olarak konuya ciddiyetle eğilmek gerekiyor. Buna paralel olarak ekonomik yapının ve demokrasinin gelişmesine verilecek önem, belirleyici rol oynayacaktır.

5.5. Mülkiyet durumu :

Tablo 5.4 Güneydoğu Anadolu'da toprak varlığının toprak sahipleri arasında bölünüşü

İşletme Grupları (Hektar)	Aile Sayısı	İşletmelerin Kapladığı Alan (Ha)	İşletme Dağılımı (%)	İşletme Alan Dağılımı (%)
1-5	141,403	199,075	61.4	10.5
5.1-20	74,843	756,291	31.4	40.0
20.1-50	12,211	395,559	3.3	20.9
50.1-100	603	66,880	3.0	03.5
100	1,389	473,787	6.0	25.1
Toplam	239,949	1,891,592	100.0	100.0

Kaynak; GAP, DSİ Gen.Müd.Çalışmaları, "GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu", Ank.Üni.Yay., Ankara-1986 s.32

Tablodan da görüleceği gibi toprak dağılımında çok büyük bir farklılık vardır. Ne yazık ki bu farklılık toplum yararına olmayan bir bölüşümü içeriyor. Bu bölüşümün toplumsal yapıyı nasıl etkilediğine ileride değinilecektir. Ancak bu durumun tarihsel bir süreç olduğunu belirtmek gerekir. Feodal yapının kendini belirli ölçülerde koruduğu ve bölgedeki yapılanmayı ve gelişmeyi engelleyici bir kurum olarak etkisini sürdürdüğünü görülmektedir.

Özellikle T.C.'nin dönem dönem bu duruma prim vermesi ve aşiret yapısından doğan, aşiret reisi ne derse o olur, yaşam tarzı, Bölge'ye hizmet, altyapı, kısaca düzenli bir şehirleşme ve sosyo-ekonomik gelişme için yatırım yapmaktansa, aşiret reislerini tatmin etme Bölge'yi yönetim şekli olmuştur.

GAP'ın kapsadığı alan, T.C.toplamının %9.413 olmasına karşın, tarımsal alanda işletmeye uygun alan projede, Türkiye toplamının %14.45'sini almaktadır(Bkz.Tablo5.5).

Tablo 5.6, Tablo 5.7, Tablo 5.8, Tablo 5.9 'da bölgenin toprak yapısı ve detayı görülmektedir.

Tablo 5.5 GAP illerinin yüzölçümü, işletmeye elverişli arazi miktarı ve sınıfları (Alan=100 hektar)

İLLER	İl Yüzölçümü	İşletmeye Uygun Alan	Arazi Kullanım Kabiliyeti Sınıfları			
			I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	IV. Sınıf
		Alan	Alan	Alan	Alan	Alan
Adıyaman	761	201	22	58	64	57
Diyarbakır	1 535	696	151	225	180	141
Gaziantep	764	367	81	123	76	87
Mardin	1 232	536	182	138	120	96
Siirt	1 100	142	23	40	42	38
Şanlıurfa	1 902	1 179	454	235	250	240
GAP Toplamı	7 294	3 121	913	819	732	659
TÜRKİYE	77 482	21 587	4 778	5 987	6 229	4 593

Kaynak; GAP, DSİ Gen.Müd.Çalışmaları, "GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu",Ank.Üni.Yay., Ankara-1986.

Tablo 5.6 GAP illerinde Tapulama Durumu ve Hazine Arazisi

	Köy Sayısı	Tapulaması biten köy sayısı	Toplam yerleşim yeri sayısı	Tapulama oranı %	Hazine arazisi (Bin hektar)
Adıyaman	349	179	1122	51	23
Diyarbakır	693	406	1833	59	39
Gaziantep	599	409	1432	68	28
Mardin	721	412	1221	57	24
Siirt	499	192	1117	38	31
Şanlıurfa	690	690	2563	100	215
Toplam	3551	2288	9288	64	360

Kaynak; GAP, DSİ Gen.Müd.Çalışmaları, "GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu",Ank.Üni.Yay., Ankara-1986.

Tablo 5.7 GAP illerinde Toprak Mülkiyet Dağılımı

İller	İşletme grupları (hektar)						
		0.0—4.9	5.0—9.9	10.0—19.9	20.0—49.9	50.0—99.9	100.0 + Toplam
Adıyaman	A	17.1	5.5	3.6	2.0	0.1	0.1
	B	27.3	36.1	45.1	51.6	9.0	34.4
Diyarbakır	A	36.9	9.1	8.3	5.8	2.6	0.3
	B	57.2	58.7	106.0	169.1	188.5	147.0
Gaziantep	A	13.2	12.7	12.6	8.3	0.3	0.2
	B	44.8	90.1	174.6	241.5	22.8	33.1
Mardin	A	37.2	7.0	7.4	3.8	1.8	0.2
	B	53.7	45.8	93.4	115.3	125.8	62.1
Siirt	A	22.5	3.2	3.5	1.5	1.0	0.1
	B	24.3	19.4	42.7	41.9	75.5	14.7
Şanlıurfa	A	17.4	14.0	15.1	10.2	5.2	0.4
	B	33.7	95.1	194.4	286.3	364.1	141.4
Bölge	A	144.3	51.5	50.5	31.6	11.0	1.3
	B	241.0	345.2	656.2	905.7	785.7	432.7

A : İşletme sayıları (X 1000)

B : İşletme arazisi (X 1000 hektar)

Kaynak; GAP, DSİ Gen.Müd.Çalışmaları, "GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu", Ank.Üni.Yay., Ankara-1986.

Tablo 5.8 GAP illerinde Toprak Mülkiyet Dağılımı (%)

		İşletme Grupları (ha)						Gini oranı
		0—4.9	5.0—9.9	10.0—19.9	20.0—49.9	50—99.9	100 +	
Adıyaman	A	60.2	19.4	12.7	7.0	0.4	0.4	0.69
	B	13.4	17.7	22.2	25.4	4.4	16.9	
Diyarbakır	A	58.6	14.4	13.2	9.2	4.1	0.5	0.76
	B	7.9	8.1	14.6	23.3	25.9	20.2	
Gaziantep	A	27.9	26.9	26.6	17.5	0.6	0.4	0.47
	B	7.4	14.8	28.8	39.8	3.8	5.4	
Mardin	A	64.8	12.2	12.9	6.6	3.1	0.3	0.76
	B	10.8	9.2	18.8	23.2	25.4	12.5	
Siirt	A	70.8	10.1	11.0	4.7	3.1	0.3	0.78
	B	11.1	8.9	19.5	19.2	34.6	6.7	
Şanlıurfa	A	27.9	22.5	24.2	16.4	8.3	0.6	0.63
	B	3.0	8.5	17.4	25.7	32.7	12.7	

: İşletme yüzdesi

B : Alan yüzdesi

Kaynak; GAP, DSİ Gen.Müd.Çalışmaları, "GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu", Ank.Üni.Yay., Ankara-1986.

Tablo 5.9 VI.Bölgede işletmelerin Büyüklüğü ve Parça Sayısına Göre Dağılımı

İşletme Büyüklüğü (da)	P A R Ç A S A Y I S I					
	T O P L A M	1	2 - 3	4 - 5	6 - 9	10 +
	İşletme Parça Arazı	İşletme Parça Arazı	İşletme Parça Arazı	İşletme Parça Arazı	İşletme Parça Arazı	İşletme Parça Arazı
50'den az	172 554 2989	37 37 396	78 190 1361	35 155 733	18 120 400	5 53 99
50-99	63 278 4033	7 7 443	25 64 1642	15 69 987	10 677 629	5 70 330
100-199	52 259 6564	7 7 965	13 34 1636	15 65 1808	11 755 1354	6 78 801
200-499	30 198 7968	2 2 362	7 16 1819	7 30 1776	6 39 1653	8 111 2358
500 +	11 100 11921	1 1 842	1 3 1173	2 9 1419	3 25 3014	4 62 5473
GENEL TOPLAM	328 1389 33474	54 54 3008	124 307 7631	74 328 6723	48 326 7050	28 374 9061
%		4	22	24	23	27

İşletme Sayısı (X 1000)
Parça Sayısı (X 1000)
Arazi (X 1000da)

Bölgedeki işletmeye uygun alanların %55'inden fazlası I. ve II. sınıf topraklardır. Bu yüzde T.C.'ndeki tüm I. ve II. sınıf toprakların %16'sıdır. Bölgedeki bu olumlu durum, uygulanan geleneksel yöntem, bir diğer deyişle kuru tarım yöntemiyle yılda yalnızca bir defa ürün alınabilmektedir. Dolayısıyla yalnızca belirli ürünler ekilmektedir ve böylece gerek bölge gelişimi için gerek T.C.nin gelişmesi için olumsuz bir duruma dönüşmektedir.

Konunun ikinci boyutu da; mülkiyet durumundan kaynaklanan olumsuzluktur. Bu durum, bir taraftan özellikle parçalanmaya başlayan feodal yapının ve kendisinde bir kurum olan feodalizmin sonucudur. Toprak mülkiyetinin önemli bir yüzdesinin birkaç ağa, şeyh, diğer bir deyimle feodal toprak ağalarının elinde olması bir taraftan üretimi sınırlarken, diğer taraftan doğal olarak toplumsal gelişmeyi geciktirmektedir. Bu noktada bölgenin ekonomik yapısıyla birlikte sosyo-politik yapısı da gündeme geliyor, ki gerek şehirleşmede olsun, gerek "toplumsal refah düzeyini yükseltmek" için yapılan bütün diğer çalışmalar olsun, ne ekonomik ne de sosyo-politik yapı bir birinden ayrılamazlar. T.C.ölçeğinden bakıldığında birçok çelişki birlikte görülür.

T.C., hernekadar gelişmekte olan bir ülke olsa da, 1923 yılından 1991 yılına kadar çok önemli gelişmeler kaydetti. Ancak T.C.nin tümü için söylenecek gelişme her bölge için aynı derecede söylenemez. Kuşkusuz gelişmenin her bölgeye bire bir yansımaları gerektiği söylenmemektedir. Her bölgenin farklı bölgesel yapısının, hem coğrafi, hem sosyal bakımdan farklı dinamikleri olacaktır. Bunlar nüfus, doğal yer altı kaynakları; daha önceki altyapı durumu, eğitim, sosyal yapıdan oluşan farklılıklar olabilir. Ancak temel amaç ülke kalkınmasını bir görüp gelişme sürecinde; bölgeler arası farklılıkları, varsa olabildiğince aza indirmek, yoksa oluşmasını engellemek bütünü içerisinde toplumsal refah seviyesini yükseltmek olmalıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne bakıldığında bunların hiçbirini görülemiyor, belki de en üzücü olanı, bölgenin ülke kalkınmasında en çok veren konumunda olmasına rağmen alıcı konumunda ise en son sırayı almasıdır.

" 1974 rakamlarına göre Diyarbakır'da 864 liralık mevduata karşılık 489 liralık kredi kullanılmıştır. Bölgedeki diğer iller için de aynı durum mevcuttur. Ama Marmara Bölgesi'nde 737 liralık mevduata karşılık kullanılan kredi miktarı 10.851 liradır." [19]

Konunun, dolayısıyla problemin, en önemli noktası politik nedenlere dayanmaktadır -ki bu çalışmanın boyutlarını ve amacını aşmakta ya da bir başka deyişle, problemin politik nedenleri de kapsamak istenirse çalışmanın sınırları

belirlenemeyecek ve çalışma bir toparlama ve sonuca ulaşmaktan çok bir dağınıklık sergileyecektir. Diğer taraftan bu tür bir çalışma sosyo-politik yapıyı ve süreci bir kenara atamaz, planlama çerçevesi içerisinde konunun sosyo-politik tarafına da değinilecektir-.

İlk olarak mülkiyet yapısına ve tarihsel sürece bakılırsa, cumhuriyetin kuruluşundan bugüne değin toprak reformu her zaman gündemde olmuştur. Sürekli sözedilen bir konudur. Ancak neyazık ki, sorun hala bütün kompleksliğini koruyor-ken, çözüm yolunda ise hiç bir önemli adım görülmüyor. Üstelik GAP ile sorun daha büyük bir önem kazanmıştır, dolayısıyla çözüm de o derece önemli olacaktır. Çok kısa olarak sorun GAP'nin başarısında önemli etken olacaktır.

Bölgede, "Kırsal ailelerin % 41'i ; 1.5 Milyondan fazla insan topraksız ve üretim dışındadır." [20]. Toprak reformu hem planlamaya tam bir katılım sağlanması, dolayısıyla üretkenliğin olabildiğince üst noktalara taşınabilmesi için gereklidir, hem de sulutarıma geçilince üretimde gerekli olan işgücü için gereklidir. Tabii ki bu toplumsal yaşam ve durumula doğrudan bağlantılıdır.

İşin en ilginç yanı toprak mülkiyeti dağılımının en dengesiz olduğu bölge, GAP bölgesidir. "...Gini oranı Bölge için 0.70 ve Türkiye için 0.59 olarak bulunmuştur."* [21]
Tablo 5.7 ve 5.8'e bakıldığında toprak dağılımı detaylı olarak görülmektedir. Yine aynı tablolara baktığımızda bölge illerinden Gaziantep mülkiyet dağılımında,

Gini oranında, T.C. ortalamalarına çok yakın değerlere sahiptir. Toprak dağılımındaki en önemli sorunlardan birisi de tarım topraklarının çok fazla parçalanmış olmasıdır. Bu durum bir taraftan miras yoluyla, diğer taraftan batıya olan göç akının da etkisiyle, tarlaların satışı yoluyla parçalanma artmaktadır. "1952-80 döneminde tarım arazilerinin parsel sayısı 15.7 Milyon'dan, 22.9 Milyon'a yükselmiştir, aynı dönemde tarım arazilerinde %17 oranında genişlemeye karşılık, parsel sayısında meydana gelen % 45.7'lik artış tarım arazilerinin gittikçe parçalandığı ve ufaldığının bir göstergesidir." [22]

Tablo 5.9'da GAP kapsamındanda da olan VI.bölgedeki işletme büyüklüğü ve parça sayısına göre dağılımları verilmektedir. Mülkiyet dağılımındaki bu dengesizliğe ek olarak, arazinin kimler tarafından ve nasıl kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir. Bu durum hem üretimi yönlendirmede hem de üretimi arttırmakta sorun yaratmaktadır.

* Gini Oranı dağılım dengesini gösteren bir ölçüdür. Sıfıra yaklaştıkça denge artmakta bire yaklaştıkça azalmaktadır.

5.5.1. Toprak Reformu Üzerine :

" Türkiye topraklarının 1/5'inden fazlası kiracılıkla ve ortakçılıkla işletilmektedir." [23]

Kısaca T.C. tarihinde toprak ve tarım reformlarının tarihine bakılırsa, " 'dar anlamda toprak reformu' toprak üzerindeki mülkiyet hakkının küçük çiftçiler ve tarım işçileri lehine yeniden düzenlenmesidir. Geniş anlamıyla 'tarım reformu' ise tarımsal yapının düzeltilmesi yönünden ele alınabilecek her türlü tedbiri ifade etmektedir.

Cumhuriyet döneminde toprak reformu konusunda ilk ciddi çalışma 1945 yılında çıkarılan 4753 sayılı "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" olmuştur. Uygulama süresi içerisinde 59 ilin 339 ilçesinde, 4331 köyde, 434 bin aileye 2 milyon 281 bin hektar arazi dağıtılmıştır. Kanun 1973 yılında yürürlükten kaldırılincaya kadar 28 yıl uygulanmıştır. 26 temmuz 1972 tarihinde 1617 sayılı Toprak Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu çıkartılmış ve bunu takiben de 19 Temmuz 1973 tarihli 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre kuru şartlarda dağıtılacak arazi miktarları 79-337 dekar, sulu şartlarda ise 32-106 dekar arasında değişmekte idi. Sahibine bırakılacak arazi miktarı ise bu büyüklerin yaklaşık kuruda 6, suluda 10 katı civarında bulunmaktaydı." [24]

Bu yasa ile özellikle Şanlıurfa'da önemli çalışmalar yapıldı, ancak bu kanun 10 Mayıs 1978 de Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi.

1 Aralık 1984 tarihinde 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu" yürürlüğe girmiştir.

GAP bir entegre kalkınma projesi olsa da temel taşı Tarım ve Tarımsal kalkınma olarak belirlemektedir. Dolayısıyla Toprak-Arazi-Mülkiyet sorunu, projenin başarıya ulaşmasında birincil bir öneme sahiptir. Bu anlamda;

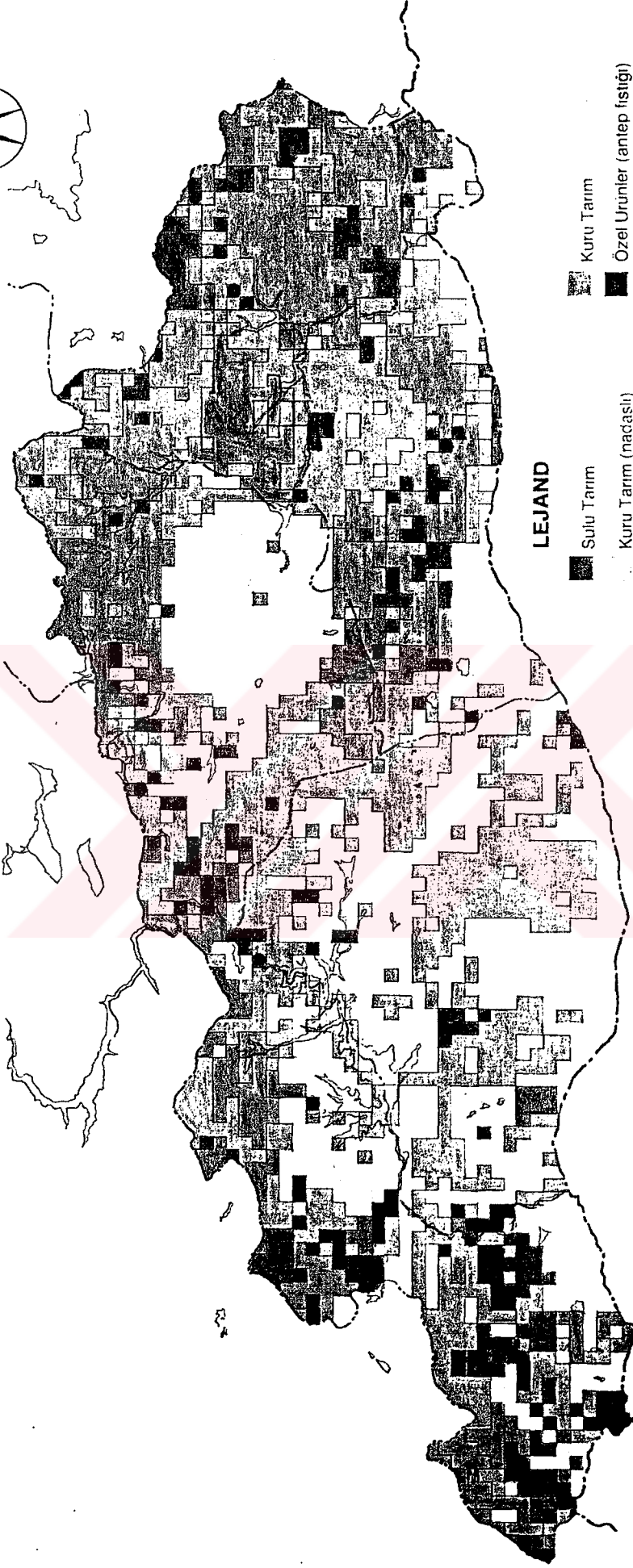
- . Üretimi maksimize etmek
- . Planlamaya halkın katılımını sağlamak -yerine göre planlamayı halkın kabülünü sağlamak- ve böylece projenin başarısını yükseltmek
- . Bölgesel dengesizliğin giderilmesine hız vermek
- . Göçü önlemek
- . spekülasyonları önlemek
- . Toplumsal refah seviyesini yükseltmek için ciddi ve kalıcı bir "Toprak Reformu" zorunludur. Toprak Reformu konusu ne

kadar nazik ve hassas bir konu olsa da, Cumhuriyetin tarihinde zaman zaman partilerin bölünmesine, hükümetlerin parçalanmasına neden olsa da yapılması kaçınılmaz bir olaydır.

Bu öneri Urfa ölçeğinde yapılan çalışmaları reddediyor anlamına gelmez.

GAP öncesi, mevcut arazi kullanımı harita 5.4' te ve GAP sonrası, öngörülen arazi kullanımı harita 5.5' te görülmektedir.

LEJAND

	Sulu Tarım		Kuru Tarım
	Kuru Tarım (mıcacası)		Özel Ürünler (antep fıstığı)
	Bağ-Bahçe		Mer'a
	Orman		Çalılık
	Kullanılmayan Arazi,
Kayalıklar, Derinboyları		

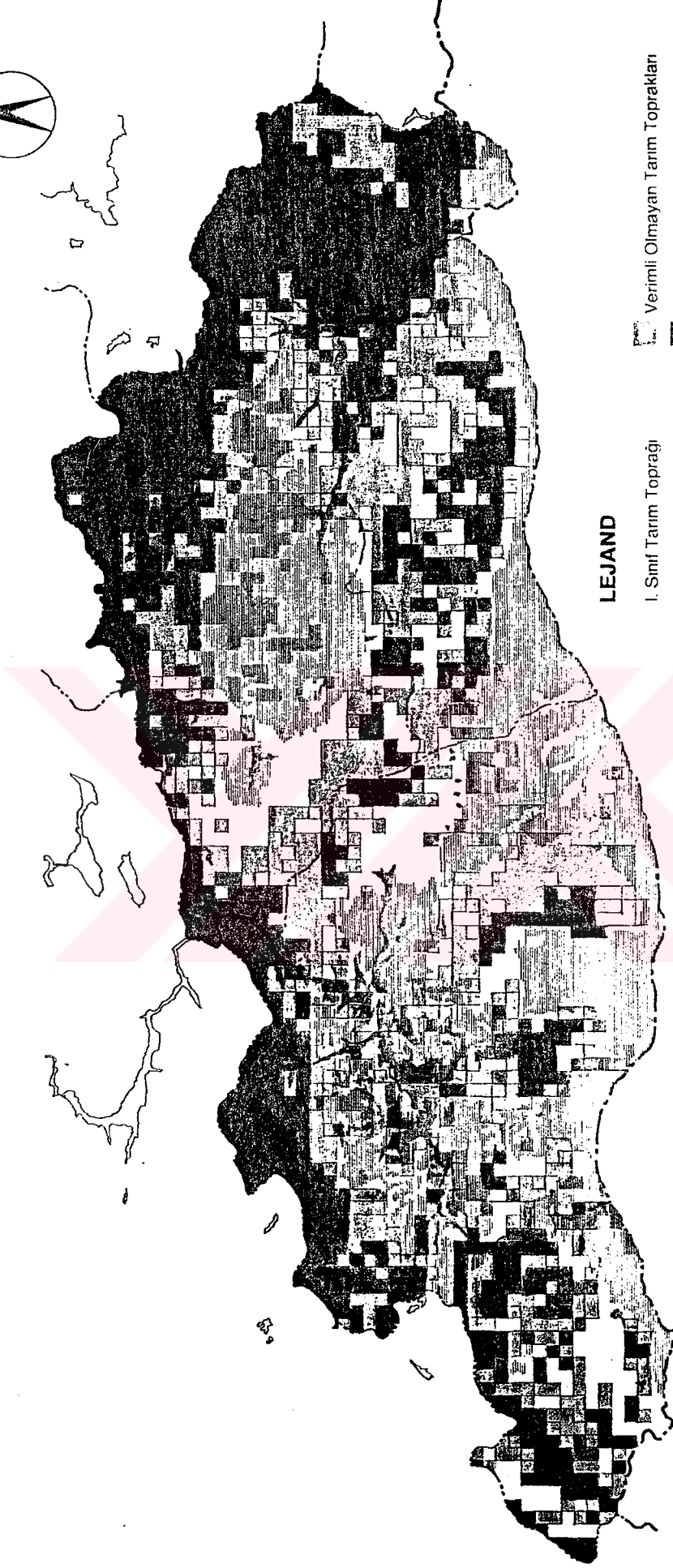
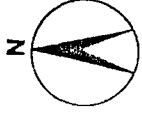
Harita 5.4.

Mevcut Arazi Kullanma Planı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

LEJAND

	I. Sınıf Tarım Toprağı		Verimli Olmayan Tarım Toprakları
	Bağlar-Bahçeler		Mer'a
	Orman		Sulanacak Ovalar
	Erozyon Kontrolü Gerektiren
Bağ-Bahçe Alanları		

Harita 5.5.

Arazi Kullanım Planlama Haritası

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

5.6. GAP'ın Teknik Özellikleri :

Tablo 5.10 GAP'ın temel özellikleri

NO.	Proje	Sulama Alanı (ha)	Güç Üretimi Kapasite (MV)	Üretim* (GVs/yıl)	İller	Mevcut Durum**	Pompaj İstasyonu		Sulama Suyu İhtiyacı		
							Kapasite (MV)	Tüketim (GVs/yıl)	Maksimum Birim (lt/s/ha)	Hektara (m³/ha/yıl)	Yıllık (Mm³/yıl)
1.	Aşağı Fırat Projesi										
1.1	Atatürk Barajı ve HES	—	2,400	8,100	Adıyaman / Ş.Urfa	U/C	—	—	—	—	—
1.2	Urfa Tüneli ve HES	—	48	124	Şanlıurfa	U/C	—	—	—	—	—
1.3	Urfa-Harran Sulaması	141,535	—	—	Şanlıurfa	U/C	—	—	1.11	10,410	1,481
1.4	Mardin-Ceylanpınar Sulaması										
1.4.1	Birinci Aşama Sulaması	230,130	—	—	Mardin / Ş.Urfa	F/S	101	272	1.08	10,005	2,302
1.4.2	İkinci Aşama Sulaması	104,809	—	—	Mardin / Ş.Urfa	F/S	—	—	1.08	10,005	1,049
1.5	Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması	160,105	—	—	Şanlıurfa	Rec	616	1,250	0.99	8,920	1,428
1.6	Bozova Pompaj Sulaması	69,702	6	16	Şanlıurfa	Rec	216	437	0.99	8,920	622
2.	Karakaya Barajı ve HES Projesi	—	1,800	7,354	D.Bakır / Ş.Urfa	Uygulamada	—	—	—	—	—
3.	Sınır Fırat Projesi										
3.1	Birecik Barajı ve HES	—	672	1,797	G.Antep / Ş.Urfa	D/D	—	—	—	—	—
3.2	Karkamış Barajı ve HES	—	180	470	G.Antep / Ş.Urfa	D/D	—	—	—	—	—
4.	Suruç-Baziki Projesi	146,500	44	107	Şanlıurfa	Rec	216	430	1.11	10,410	1,525
5.	Adıyaman-Kahta Projesi										
5.1	Hidroelektrik Santralleri (5 Proje)	—	196	509	Adıyaman	M/P	—	—	—	—	—
5.2	Sulama Projeleri (5 Proje)	77,409	—	—	Adıyaman	M/P	308	494	0.88	7,626	590
6.	Adıyaman-Göksu-Araban Projesi	71,598	—	—	A.Man/G.Antep	F/S	57	111	0.87	7,227	517
7.	Gaziantep Projesi	81,670	—	—	G.Antep	F/S	146	408	0.87	7,227	590
ALT TOPLAM (1-7) FIRAT HAVZASI		1,083,458	5,346	18,477			1,660	3,402	—	—	10,104
8.	Dicle-Kralkızı Projesi										
8.1	Kralkızı Barajı ve HES	—	90	142	Diyarbakır	U/C	—	—	—	—	—
8.2	Dicle barajı ve HES	—	110	118	Diyarbakır	U/C	—	—	—	—	—
8.3	Dicle Sağ Sahil Sulaması	52,033	—	—	Diyarbakır	D/D	—	—	1.23	11,693	137
8.4	Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması	74,047	—	—	Diyarbakır	D/D	86	214	1.23	11,693	866
9.	Batman Projesi										
9.1	Batman Barajı ve HES	—	185	483	D.Bakır/Siirt	U/C	—	—	—	—	—
9.2	Batman Sağ Sahil Sulaması	18,758	—	—	Diyarbakır	U/C	—	—	1.17	8,678	163
9.3	Batman Sol Sahil Sulaması	18,986	—	—	Siirt	U/C	12	25	1.17	8,678	165
10.	Batman-Silvan Projesi	213,000	300	1,500	Diyarbakır	M/P	104	256	1.17	8,678	1,848
11.	Garzan Projesi	60,000	90	315	Bitlis/Siirt	M/P	29	53	1.03	8,441	506
12.	Ilisu Barajı ve HES	—	1,200	3,028	Mardin/Siirt	D/D	—	—	—	—	—
13.	Cizre Projesi										
13.1	Cizre Barajı ve HES	—	240	940	Mardin	D/D	—	—	—	—	—
13.2	Silopi Sulaması	32,000	—	—	Mardin	F/S	65	121	1.17	9,019	289
13.3	Nusaybin-Cizre-İdil Pompaj Sulaması	89,000	—	—	Mardin	F/S	349	643	1.03	9,805	873
ALT TOPLAM (8-13) DICLE NEHİR HAVZASI		557,824	2,215	6,526			645	1,312	—	—	4,847
TOPLAM (1-13) TÜM GAP		1,641,282	7,561	25,003			2,305	4,714			14,951

Kaynak: Atatürk Barajı ve Sulama Sistemi-PYB, Mart 1988
Güneydoğu Anadolu Projesi, DSİ, 1980

* : Komple tamamlandığında

** : İ/D - İnşaatı devam etmekte, D/P - Detay projesi tamamlanmış, F/T - Fizibilite çalışması tamamlanmış, M/P - Master Plan, İ/A - İstikşaf aşamasında

Tablo 5.11. Su kaynakları tesislerinin özellikleri

Proje	Rezervuar			Santral		
	MST (*) (Rakım: m)	Fiili depolama (milyon m ³)	Yüzey MST alanı (km ²)	Kurulu güç (MV)	Maksimum (**) debi (m ³ /s)	Su tutma alanı (km ²)
Fırat Nehir Sistemi						
Keban	845.0	16.800.0	675.0	1,360.0	1,080	64,092
Karakaya	693.0	5.589.0	298.0	1,800.0	1,470	80,358
Atatürk	542.0	19.300.0	817.0	2,400.0	1,760	92,338
Birecik	385.0	704.0	56.0	672.0	1,900	100,702
Karkamış	340.0	150.0	28.0	180.0	1,900	102,612
Gömikan	831.5	39.5	1.8			53
Çamgazi	648.5	44.2	6.2			137
Koçali	1,067.0	264.8	7.2	39.8		294
Büyükçay	1,210.0	130.2	3.2	30.4		172
Kahta	653.0	170.0	20.7	75.4		1,687
Sırımtaş	860.0	3.0	1.2	28.4		291
Fatopaşa		nehir santrali		22.2		166
Çataltepe	918.5	627.0				1,667
Harmancık	842.0	200.0				40
Çatboğazı	699.0	223.0				37
Hancağız	432.5	87.0	7.5			1,017
Kayacık	600.0	117.0	4.6			465
Kemlim	566.0	31.7	3.6			222
Seve	587.5	19.4				142
Dicle Nehir Sistemi						
Krakızı	815.8	1,712.0	58.0	90.0	145	1,300
Dicle	715.0	255.0	24.0	110.0	156	3,216
Devegeçidi	757.0	195.0	30.0			1,578
Batman	665.0	737.0	45.0	185.0	262	4,105
Silvan	820.0	4,138.0	181.0	150.0	105	2,305
Kayser	830.0	527.0	21.9	90.0		789
Garzan	830.0	435.0	19.0	90.0	62	
İlisu	525.0	7,460.0	295.0	1,200.0	1,100	35,509
Cizre	404.4	232.0	19.0	240.0	743	38,295
Kirkemir	837.0	182.0	5.0	48.0		1,658
Hezil	719.0	24.0	0.8	40.0		1,698
Hezil regülatörü		nehir santrali		14.7	73.5	
Zarova I		nehir santrali		5.7	11.6	
Zarova II		nehir santrali		94.0	72.8	
Dicle/P/İ		nehir santrali		58.5	72.3	

Not: (*) MST = Maksimum su temini seviyesi

(**) Maksimum debi müşavir tahminidir.

Kaynak: İlgili projelerin fizibilite raporları, DSİ

Tablo 5.12 Sulama suyu ihtiyacı

Sulama Projeleri	Sulama Alanı		Su ihtiyacı*	Aylık Maksimum İhtiyaç*
	Brüt (ha)	Net (ha)	(10 milyon m ³)	(m ³ /s)
1) Fırat nehir Havzası				
Urfa-Harran	141,535	123,560	1,527	144
Mardin-Ceylanpınar I	230,130	195,518	2,370	228
Mardin-Ceylanpınar II	104,809	89,800	994	102
Siverek-Hilvan	160,105	140,060	1,523	158
Bozova Pompaj	69,702	60,975	718	68
Suruç-Baziki	146,500	124,994	1,472	137
Adıyaman-Kahta	77,409	66,324	677	73
Adıyaman-Göksu-Araban	71,598	61,087	428	43
Gaziantep	81,670	69,035	720	67
Fırat nehri toplamı	1,083,458	931,411	10,429	1,020
2) Dicle Nehir Havzası				
Dicle-Kralkızı I	52,033	44,395	506	55
Dicle-Kralkızı II	74,047	63,977	750	82
Batman sağ sahil	18,758	15,937	169	19
Batman sol sahil	18,986	16,062	163	19
Batman-Silvan	213,000	187,099	1,752	200
Garzan	60,000	52,704	537	62
Nusaybin-Cizre-İdil	70,000	61,488	770	76
Nusaybin	19,000	16,690	209	21
Silopi	32,000	27,648	339	35
Dicle nehri toplamı	557,824	486,000	5,195	569
Toplam (Fırat + Dicle)	1,641,282	1,417,411	15,624	1,589

* Müşavir tahminidir.

Tablo 5.13 Fırat Nehri Ortalama Yıllık Enerji Üretimi

Rezervuar	Madde	Ortalama Yıllık Değerler			
		(1) Sulamasız	(2) Urfa-Harran ile	(3) (2) + Mardin Ceylanpınar	(4) Maksimum Sulama
	Sulama alanı (brüt) (ha)	0	141,500	371.700	1.083,500
Keban	santral faktörü (%)	48	48	48	48
	güvenilir debi (m ³ /s)	465	465	465	465
	güvenilir enerji (GWh)	5.200	5,200	5.200	5,200
	ikincil enerji (GWh)	558	558	558	558
	toplam (GWh)	5,758	5,758	5,758	5,758
Karakaya	santral faktörü (%)	41	41	41	41
	güvenilir debi (m ³ /s)	562	562	562	562
	güvenilir enerji (GWh)	6.220	6,220	6,220	6,220
	ikincil enerji (GWh)	639	639	639	639
	toplam (GWh)	6,859	6,859	6,859	6,859
Atatürk	santral faktörü (%)	40	37	32	22
	güvenilir debi (m ³ /s)	677	627	546	375
	güvenilir enerji (GWh)	8,190	7,580	6,610	4,550
...	ikincil enerji (GWh)	515	536	622	750
	toplam (GWh)	8,705	8,116	7,232	5,300
Birecik	santral faktörü (%)	43	40	34	21
	güvenilir debi (m ³ /s)	687	637	554	347
	güvenilir enerji (GWh)	2,330	2,180	1,940	1,220
	ikincil enerji (GWh)	250	259	358	483
	toplam (GWh)	2,580	2,439	2,298	1,703
Karkamış	santral faktörü (%)	37	34	30	18
	güvenilir debi (m ³ /s)	688	638	557	348
	güvenilir enerji (GWh)	583	536	473	284
	ikincil enerji (GWh)	139	144	140	167
	toplam (GWh)	722	680	613	451
Toplam	güvenilir enerji (GWh)	22,523	21,716	20,443	17,474
	ikincil enerji (GWh)	2,101	2,136	2,317	2,597
	toplam enerji (GWh)	24,624	23,852	22,760	20,071

Not: Maksimum sulama Urfa-Harran, Mardin-Ceylanpınar, Siverek-Hilvan Bozova pompaj, Suruç-Baziki, Adıyaman-Kahta, Adıyaman-Göksu-Araban, Gaziantep Projelerini kapsar.

* Müşavir tahminidir.

Kaynak: GAP Master Plan Nihai Raporu, c.2, Nisan 1989

Tablo 5.14 Dicle Nehrinde Yıllık Enerji Üretimi

			Ortalama Yıllık Değerler		
Sulama Projeleri			(1)* Yeni Sulamasız	(2)** İnşaa Halinde + Öncelikli Projeler 376,800	(3)*** Maksimum Gelişme 525,800
Sulama alanı	(ha)				
Kralkızı					
santral faktörü	(%)			0	0
güvenilir debi	(m ³ /s)			0	0
güvenilir enerji	(GWh)			0	0
ikincil enerji	(GWh)			101	101
toplam	(GWh)			101	101
Dicle					
santral faktörü	(%)			0	0
güvenilir debi	(m ³ /s)			0	0
güvenilir enerji	(GWh)			0	0
ikincil enerji	(GWh)			124	124
toplam	(GWh)			124	124
Batman					
santral faktörü	(%)			8	8
güvenilir debi	(m ³ /s)			19	19
güvenilir enerji	(GWh)			120	120
ikincil enerji	(GWh)			262	262
toplam	(GWh)			382	382
Silvan					
santral faktörü	(%)			0	0
güvenilir debi	(m ³ /s)			0	0
güvenilir enerji	(GWh)			0	0
ikincil enerji	(GWh)			27	27
toplam	(GWh)			27	27
Garzan					
santral faktörü	(%)				33
güvenilir debi	(m ³ /s)				15
güvenilir enerji	(GWh)				213
ikincil enerji	(GWh)				79
toplam	(GWh)				292
İlisu					
santral faktörü	(%)		31	25	24
güvenilir debi	(m ³ /s)		289	232	220
güvenilir enerji	(GWh)		2,960	2,410	2,310
ikincil enerji	(GWh)		979	857	796
toplam enerji	(GWh)		3,939	3,267	3,106
Cizre					
santral faktörü	(%)		45	43	30
güvenilir debi	(m ³ /s)		314	250	177
güvenilir enerji	(GWh)		942	760	612
ikincil enerji	(GWh)		258	178	303
toplam enerji	(GWh)		1,200	938	915
Toplam					
güvenilir enerji	(GWh)		3,902	3,290	3,255
ikincil enerji	(GWh)		1,237	1,549	1,692
toplam enerji	(GWh)		5,139	4,839	4,947

Not: * (1) Mevcut sulama, Devegeçidi ve Batman
 ** (2) Kralkızı-Dicle-Devegeçidi ve Batman-Silvan
 *** (3) (2) + Garzan, Nusaybin-İdil-Cizre ve Silopi
 ** Müşavir tahminidir.

Tablo 5.15 Öncelikli Sulama ve Hidro elektrik Projeleri

İli	İnşaat halinde Proje Tip*	Yeni inşa edilecek Proje Tip*	Değerlendirme** Sulama (milyon TL/ha)	Brüt Enerji (JKO %)	Brüt sulanacak alan (ha)	Kurulu kapasite (kW)
Adıyaman		Koçali & Fatopaşa Büyükkay	SU, E SU, E	0.78 1.06	21,605 12,322	62 30
Diyarbakır	Dicle-Kıralkızı 1. SU, E	Dicle-Kıralkızı 2. Batman-Silvan	SU SU, E	1.14 1.26	74,047 213,000	150
Gaziantep	Hancağız SU	Kayacık barajı ve sulama Birecik pompalama sist. Çataltepe barajı ve Gaziantep su şebekesi*** SŞ, SU	SU SU SŞ, SU	1.21 1.09	2,896 55,960 11,937	
Mardin		Mardin-Ceylanpınar İlisu	SU E	1.23 13.70	230,130	1,200
Siirt	Batman sulama SU, E Garzan-Kozluk SU	Hezil-Silopi sulama	SU, E	1.28	32,000	173
Şanlıurfa	Atatürk barajı SU, E Urfa tüneli SU, E, SŞ Urfa sulama SU Harran sulama SU	Birecik Karkamış	E E	19.20 16.40	672 160	
Toplam Genel Toplam - İnşaat halindeki dahil						653,897 2,467 894,459 5,306

* SÜ: Sulama, E: Elektrik enerjisi, SŞ: Su şebekesi

** Proje seçimi için kriterler: Sulama projesi: Maliyet/ha 1.3 milyon TL/ha'dan az olacak
Elektrik enerjisi projesi: İç karlılık oranı (JKO) % 12'den fazla olacak

*** Su şebekesi önceliğine göre seçilmiş.

Verilerle GAP'sini tanıttıktan sonra kısaca, GAP daha önce bağımsız bir proje değildi. DSİ tarafından bölgede tasarlanan sulama ve enerji amaçlı 13 adet projeden oluşmuştur.

I. Aşağı Fırat Projesi :

. Atatürk Barajı ve Hidro-elektrik Santralı(HES) :

Bölgede ve T.C. sınırları içerisinde yapılacak olan en büyük baraj ve hidro-elektrik santralıdır. Baraj, toprak+kaya dolgu tipinde 179 m yüksekliğinde, toplam su depolama hacmi 48.5 milyon m³'tür. Şanlıurfa tünelleri, 7.6 m çapında, 26.4 km uzunluğundadır. Dünyanın en uzun tüneli olacak Şanlıurfa tünelleriyle, Şanlıurfa-Harran- Ceylanpınar ve Mardin ovaları sulanabilecektir.

Şanlıurfa Hidro-elektrik Santralı, 50 MW kurulu gücünde ve yılda 124 milyon kwh elektrik üretecektir. Şanlıurfa-Harran ovası sulaması;ortalama 142,000 Ha alanı sulayacak olan bu projenin çalışmaları devam etmektedir.

Mardin Ceylanpınar sulaması; Şanlıurfa tüneli sulamsının ikinci alt ünitesidir. Toplam sulama alanı 329,000 Ha 'dır.

Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması; Atatürk Barajından pompajla sulama olan bu ünitenin, toplam sulama alanı 55.300 Ha dır.

II. Karakaya Projesi :

Karakaya baraj ve Hidro-elektrik santralından oluşan bu proje Fırat nehri üzerine beton kemer tipinde inşa edilmiştir. Barajın yapımına 1976 tarihinde başlandı, 1986 tarihinde tamamlandı. Barajın toplam hacmi 9.6 milyar m³ tür. Barajın beton hacmi: 9.6 milyar m³'tür. Herbiri 300 MW olan 6 üniteden oluşan hidro-elektrik santralının yıllık elektrik enerjisi üretimi 7 milyar 354 kwh'tır.

III. Sınır Fırat Projesi :

. Birecik barajı ve HES :

Kurulu gücü 6.72 MW, yıllık enerji üretimi 2518x10x6 kwh. dır.

. Karakamış projesi ve HES :

Kurulu gücü 1800 MW, yıllık enerji üretimi 652x10⁶ kwh'dır. Sınır projesini toplam yatırım bedeli(1985 fiyatı) 227 milyar TL., yıllık faydası ise 92 milyar TL. olacaktır.

IV. Suruç-Baziki projesi :

Atatürk barajından sulanacak olan Suruç ve Baziki ovalarında toplam 146,500 Ha.lık alan vardır.

V. Adıyaman-Kahta projesi :

5 adet HES ve 4 adet barajdan oluşmaktadır. Ayrıca, bu proje alanının yaklaşık olarak 30,000 Ha'lık kısmı Atatürk barajından pompajla sulanacaktır. Yıllık enerji üretimi toplam 509 milyon kwh olup; 77,409 hektar arazi sulanacaktır. Bu proje kapsamında Halya derivasyonu ve göletler grubu 1985 yılında programa girmiştir.

VI. Adıyaman-Göksu-Araban projesi :

Bu proje ile toplam 71,600 hektar alan sulanacaktır.

VII. Gaziantep projesi :

Bu proje ile 89,000 hektar arazi sulanacaktır.

VIII. Krazlkızı-Dicle projesi:

Bu proje ile 126,000 hektar alanın sulanması öngörülmektedir. Ayrıca, Dicle Barajı ve HES ile 298 milyon kwh, Krazlkızı barajı ile de 146 milyon kwh enerji üretilecektir.

IX. Batman Projesi :

Bu proje ile de Batman barajı ve HES inşa edilerek 185 MW kurulu güç ile yılda 483 milyon kwh elektrik enerjisi üretilecek ve 3,800 hektar alanın sulanması sağlanacaktır. Batman barajı, zorunlu toprak dolgu tipinde, 84 m yüksekliğinde, toplam su depolama kapasitesi 1 milyar 175 m³ olan bir tesistir.

X. Batman-Silvan projesi :

Proje ile, Dicle sol sahil ovalarında toplam 213,000 Ha'lık alan sulanacak, 160 MW kurulu güç ile 150x10x6 kwh enerji üretilecektir.

XI. Garzan projesi :

Proje ile Garzan barajı ve HES ile 60,000 ha'lık alanın sulanması öngörülmektedir.

XII. Ilısu projesi :

Proje ile Ilısu barajı ve HES önerilmektedir. Kurulu gücü 1,200 MW olan HES'in yıllık enerji üretimi 3830x10x6 kwh olacaktır.

XIII. Cizre projesi:

Cizre barajı ve HES (240 MW, 1208x10x6 kwh enerji) ile Nusaybin-Cizre-İdil ovalarında toplam 89,000 ha.'lık alanın sulanması önerilmektedir.*

GAP sonrası tasarlanan arazi kullanımı için bak. Har.5.5.

* GAP' oluşturan temeldeki onüç projenin tanıtımı, "GAP DSİ Gen. Müd. Çalışmaları"ndan kısaltma alıntı yapılarak açıklanmıştır.

BÖLÜM 6. TARIMSAL EKONOMİK YAPI :

"Tarım sektörünün ana görevi bireylerin beslenme, barınma ve giyim gibi ana gereksinim maddelerini yeterli ve sürekli nitelikli olarak sağlamak, istihdam olanakları yaratmak ve dışsatım gelirini arttırmaktır." [25]

Bu ana görevin optimum bir şekilde yerine getirilebilmesi için tarımın endüstriyel anlamda iyi bir konumda ve tarımsal-sanayi denilen tarımda sanayinin maksimum kullanımı gereklidir.

Kısaca Tarım sektörü-T.C. Ekonomisi ilişkilerine bakılırsa,

. Nüfusun önemli bir kısmı kırsal kesimde oturmakta ve tarımla uğraşmaktadır. Dolayısıyla tarım uzun süre ekonomide, işgücü-sermaye ilişkisinde belirleyici olmaya devam edecektir.

. "Tarımsal üretim milli gelirin yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır. Tarımda çalışanların kişi başına elde ettiği gelir, Türkiye ortalamasının altı (yaklaşık 1/3'ü) mertebesinde. Sanayi sektöründe çalışanlara göre daha da düşüktür. [26]

. ihracatın %20.25'i doğrudan %15.20'si dolaylı olarak tarım sektörü tarafından sağlanmaktadır.

Dolayısıyla tarım ihracatta uzun süre etkili olacaktır.

6.1. Tarımsal Üretim :

"Harran ovasında ortalama 5.9 işletmeden birinde traktör 5.5 işletmeden birinde traktör pulluğu ve 4.5 işletmeden birinde de mibzer kullanılmakta olduğu hesaplanmıştır." [27]

Bu değerler Harran ovasının öznel koşullarının da etkisiyle T.C. ortalamalarının biraz üstündedir. Ancak üretim birçok büyük sorunla karşı karşıyadır. "Özellikle Harran ovasında yaz kuraklığının çok şiddetli olması nedeniyle tarımsal üretim artışı açısından sulama çok büyük önem taşımaktadır.

Halen Harran ovasında mevcut sulama tesisleriyle işlenen tarım alanlarının %17'sinde sulu tarım yapılmakta ve sulanan alanların da %83'ünde pamuk tarımı yapılmakta olduğu belirlenmiştir."【28】

T.C. ölçeğinde ise, tarım arazilerinin 12.5 milyon hektarı sulanabilir nitelikte ve bunun % 32'si sulanabilir durumdadır. Ayrıca ülke genelinde 104 Milyar m³ su potansiyeline karşın 16.64 milyar m³(%16) su bugün kullanılabilir. Bu büyük bir eksikliktir, zira sulanabilir tarım arazilerinin % 68'i susuz beklerken, su potansiyelinin %84'ü kullanılamamaktadır.【29】

6.1.1. Gübre Kullanımı :

Bölgede gübre kullanımı da ülke ortalamasının altındadır T.C. de dekar başına ortalama 50 kg./da gübre kullanılmaktadır, ancak Harran ovasındaki gübre kullanımına baktığımızda, bu rakamın çok altında bir rakamla karşılaşıyoruz: ortalama 18.7 kg/da. Bu rakam kullanılan ürüne göre değişiklik göstermektedir. Örneğin hububatta 13.8 kg/da, pamukta 39.3 kg/da, mercimekte 10 kg/da'dır ki bu rakamlar da T.C. ortalamasının çok altında rakamlardır.

Harran ovası için, su kullanımı ve gübre kullanımı ayrı bir önem taşımaktadır, çünkü Harran ovası topoğrafik olarak tarımsal kullanıma çok uygun bir yapıya sahiptir. İkinci olarak, Harran ovası, mevsim(yaz) kuraklığı çok şiddetli olan bir bölgede bulunmaktadır. Üçüncüsü ise; bölgede tarımsal gübre kullanımı değil olması gereken T.C. ortalamasının da altında olması, Harran ovasındaki üretimi, minimum olmasa da, çok düşük düzeyde kılmaktadır. Tablo 6.1'de çeşitli ürünlerin sulu ve gübreli üretimlerinin farkı verilmektedir. Tabloda su ve gübre kullanımının önemi net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca tarımsal üretim yapılan üretim alanının iklimi elveriyorsa yılda 2-3 ürün alınabilmesi sözkonusudur. Tablodan çıkan bir diğer önemli sonuç ise seçilecek ürün deseninin önemidir. Şöyle ki, tabloya bakıldığında örneğin Eskişehir'de şeker pancarının gübreli olarak kuru arazide üretimi 1,960 kg/da, sulu arazide üretimi 4,100 iken, Çumra(Konya)'da şekerpancarının gübreli olarak kuru arazide üretimi 960 kg/da ve sulu arazide üretimi 2,660 kg/da olarak ölçülmüştür. Harran ovasında, bugünkü su kullanımı işlenen tarım arazilerinin yalnızca %17'sinde mevcut sulama tesisleriyle yapılmaktadır. %17'lik sulanabilen alanların %83'ünde pamuk tarımı yapılmaktadır.

6.2. Proje öncesi ve sonrası üretim karşılaştırması :

Harran ovasında bugünkü ürün deseninin ağırlığını, kuru tarım yapılması nedeniyle buğday, arpa ve mercimek oluşturmaktadır. Sulanabilen arazilerin ise hemen tamamına yakınında(%83) pamuk oluşturmaktadır. Dolayısıyla GAP' nin devreye girmesiyle; eğer üreticiler ürün konusunda yönlendirilemezlerse, üretim dengesinde bozukluklar yaşanabilir. Şöyle ki, bazı ürünlerde gereksinim fazlası ve bazı ürünlerde de gereksinim azlığı sözkonusu olabilir. Ayrıca sulutarıma geçilmesiyle, "Nadaslama" olayı hemen hemen ortadan kalkacaktır, bu üretimde önemli bir artış demektir.

Tablo 6.1. Çeşitli bitkilerin sulu ve kuru koşullardaki değerleri

Bitki	Gübreleme Durumu	Verim (Kg/dekar) Kuru	Sulu	Deneme istasyonundaki yeri
Şeker	Gübresiz	830	1,870	Eskişehir
Pancar	Gübreli	1,960	4,100	"
Buğday	Gübresiz	130	215	"
Bezelye	Gübresiz	73	190	"
Ayçiçeği	Gübresiz	60	270	"
Pamuk	Gübresiz	100	155	Tarsus(Mersin)
Pamuk	Gübreli	110	205	"
Yer fıstığı	Gübresiz	190	300	"
Pamuk	Gübresiz	70	225	Menemen(İzmir)
Susam	Gübresiz	75	125	"
Mısır	Gübresiz	135	250	"
Buğday	Gübresiz	135	210	Çumra(Konya)
Şeker	Gübreli	960	2,660	"
Mısır	Gübreli	540	785	Samsun
Soya	Gübreli	160	350	"
Fasulyesi	Gübreli	160	350	"

Kaynak: Osman Tekinel, "GAP", Adana-1988.

"Bölgede, sulu tarımla birlikte daha da önem kazanacak tarımsal girdilerin, sertifikalı tohumluk, ticari gübreler, tarımsal makina ve ekipmanlarla artacak olan talebin zamanında ve yeterli seviyede karşılanması, kooperatif, kredi ve sigorta kurumlarının yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi büyük önem taşımaktadır." [30]

Kuşkusuz bölgede yapılan çalışmaların çevresinde, coğrafi, iklimsel anlamda doğal olarak etkisi olacaktır. Ancak projenin sosyo-ekonomik başarısı, projeye her alanda bir titizlik gösterilmesi, özellikle altyapı ve eğitim, projenin başarısında belirleyici role sahiptirler.

Günümüzde, gelişmiş ülkeler enerjinin minimum kayıpla kullanılması için çözüm bulmakta yarışırken, GAP dahilinde üretilen enerjinin diğer bölgelere taşındıktan (ya da transfer) sonra kullanılması(zorunlu durumlar dışında), ergonomik görünmüyor.

Bu konuya daha sonra değinilecektir, burada kısaca değinilmesinin nedeni altyapının önemini vurgulamak içindir, çünkü diğer bir gerçek özel sektör altyapı olmayan alana yatırım yapmaz.

Bölgede tarımla gelişecek birdiğer önemli alan hayvancılık olacaktır. Tarımda bugünkü ve proje sonrası ürün desenlerine bakıldıktan sonra hayvancılığa değinilecektir.

Tablo 6.2 ve 6.3'de tarımsal gelişim ve değişim net olarak görülmektedir. Tablo 6.4'de ise projenin, T.C. tarımındaki payı görülmektedir. Ortalama olarak, bugünkü ölçümlere göre GAP %65 dolayında tarımsal ürün artışı sağlayacak.

Tablo 6.2 GAP'de bugünkü koşullarda ünitelere göre ürün deseni(%)

Ekilen Bitkiler	Aş.Fırat Suruç			Adıyaman			Gaziantep	Dicle			Batman Silvan	Cizre
	Baziki	Kahta	Araban					Krakızı	Batman	Garzan		
Hububat	45,6	58,7	50,8	45,8	40,0	53,6	61,8	44,4				
Mısır			0,1									
Mercimek-Nohut	42,9	18,0	16,4	27,7	9,0	1,8	21,0	43,2				
Fasulye			0,7									
Pamuk	0,7	2,8	2,6	1,7	-	0,3	0,4	1,5				
Tütün	-	6,4	0,7	-	-	2,2	0,1	-				
Yumu Kökler			0,3									
Susam-Ayçiçeği	-	2,7	2,1	1,3	-	0,3	2,6	-				
Sebze-Bostan	0,4	1,8	7,2	0,2	1,0	1,5	0,8	0,9				
Keten												
Hayvan Yemi	-	-	-	-	3,0	-	0,5	-				
Meyve	-	0,1	0,1	-	-	-	-	-				
Bağ	-	2,3	5,5	2,4	-	-	0,1	-				
Antep Fıstığı	-	0,4	4,8	0,6	-	-	-	-				
Zeytin	-	-	-	0,3	-	-	-	-				
Kavak	-	0,1	0,1	-	-	-	-	-				
Bağ+A.Fıstığı	-	-	0,3	7,1	-	-	-	-				
Bağ+Zeytin	-	-	-	2,1	-	-	-	-				
Nadas	10,4	11,7	8,3	10,8	47,0	40,3	10,0	10,0				
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0				

Kaynak : DSİ, 1986

Tablo 6.3 GAP'de projeli koşullarda ünitelere göre ürün deseni(%)

Ekilen Bitkiler	Ağ.Fırat Suruç Adıyaman Adıyaman Göksu			Gaziantep	Dicle Batman Silvan			
	Baziki	Kahta	Araban		Kralkızı	Batman	Garzan	Cizre
Hububat	25,8	28,8	28,9	21,2	39,0	27,0	29,4	27,2
Mısır	-	4,3	1,0	2,8	-	-	-	-
Çeltik	-	3,9	1,2	-	14,0	5,0	5,0	-
Mercimek-Nohut	-	-	4,2	-	4,0	-	-	-
Fasulye	3,8	3,6	3,6	2,1	-	-	-	3,8
Pamuk	36,5	25,3	25,7	31,7	13,0	40,0	43,0	35,6
Tütün	-	6,1	1,0	-	-	5,0	3,8	-
Yumu Köklüler	8,8	5,2	5,1	3,8	6,0	8,0	-	8,5
Soğan	-	-	-	2,3	-	-	-	-
Keten	-	-	-	-	-	-	3,8	-
Susam-Ayçiçeği	2,0	0,5	2,0	-	-	4,0	1,4	1,2
Sebze-Bostan	7,5	11,1	12,2	7,3	9,0	7,0	5,2	8,6
Hayvan Yemi	5,0	3,5	3,6	4,9	10,0	4,0	8,4	4,3
Meyve	5,1	1,9	1,3	-	2,0	-	-	4,9
Bağ	-	0,1	3,3	2,2	1,0	-	-	-
Antep Fıstığı	-	0,3	5,5	0,6	-	-	-	-
Zeytin	-	-	-	0,3	-	-	-	-
Bağ+A.Fıstığı	1,4	3,0	0,3	12,1	-	-	-	2,3
Bağ+Zeytin	-	-	-	6,9	-	-	-	-
Kavak	4,1	2,4	1,1	1,8	2,0	-	-	3,6
II, Ürün Susam	4,1	4,8	3,4	5,6	6,0	10,0	5,0	4,0
II, Ürün Mısır	4,3	0,2	0,9	-	4,0	-	-	4,8
II, Ürün Sebze	-	2,9	-	-	6,0	-	-	-
II, Ürün Yem	4,3	-	-	5,6	-	-	-	3,9
II, Ürün Soya fasulyesi	5,3	3,2	0,6	-	-	-	-	-
Toplam	100,0+18,0	100,0+11,1	100,0+4,9	100,0+11,2	100,0+16,0	100,0+10,0	100,0+5,0	100,0+17,9

Tablo 6.4 GAP Sulamaları sonucunda bazı ürünlerde meydana gelecek üretim artışlarının Türkiye üretimi ile karşılaştırılması.

Ürünler	Türkiye üretimi 1986	GAP ile meydana gelecek üretim artışı	<u>GAP X 100</u> Türkiye
Pamuk	518.000	685.402	132
Tütün	158.480	18.888	12
Pancar	10.662.346	4.098.895	38
Yağlı Tohumlar	2.074.711	1.327.820	64
Mısır	2.300.000	117.869	5
Pirinç	165.000	141.838	86
Sabze-Bostan	14.838.075	3.513.842	24
Hayvan yemi	4.274.467	1.092.898	26
Antep Fıstığı	30.000	66.458	222
Meyve(Turuncgil)	1.396.000	660.019	47

Kaynak: DiE, 1988 ve DSİ 1986.

6.3. Olası gelir artışı :

Bu ürün artışının ekonomik yansıması Tablo 6.5'de görülmektedir.

Tablo 6.5 Ünitelerde Sulama ile gerçekleşecek gelir artışı (TL/ha)

Aş.Fır Suruç- Baziki	Adıya. Kahta	Adıya. Göksu- Araban	Gazi- antep	Dicle Kral- kızı	Batman	Batman Silvan Garzan	Cizre
420290	443210	310730	424405	391360	336120	358830	422090

Kaynak: DSİ, GAP, Ank. 1986.

6.4. Bölgede hayvancılık :

Bölgede tarımsal gelişimle birlikte hayvancılığın da gelişeceği daha önceden belirtilmiştir. Tablo 6.6.'da, bölgedeki hayvan varlığı görülmektedir.

Tablo 6.6. GAP Bölgesindeki illerin yıllara göre hayvan dağılımı

İller	İş Hayvanı		İnek-Manda ineği		Koyun-Keçi	
	1980	1984	1980	1984	1980	1984
G. antep	23	22	34	341	776	776
Adıyaman	42	17	101	48	656	521
Urfa	48	38	64	55	2530	1276
D. Bakır	140	38	159	152	1303	1162
Mardin	43	33	75	54	1856	1131
Siirt	59	34	51	47	1405	1177
Toplam	335	182	482	387	8516	6043

Kaynak: Başbakanlık, DiE Verileri.

Son yıllarda hayvan sayısındaki önemli azalmaya rağmen hayvancılık bölgede bir role sahiptir. Bu rol; bölgedeki işletmelerin %91'nin bitkisel konumun olmasıyla açıklanabilir. [31]

Hayvancılık; gerek ülkenin temel besin maddesi ihtiyaçlarının karşılanması, gerek ihracata olan ve olabilecek önemli katkısıyla gerekse doğal çevrenin korunması ve sağlıklı bir bölge oluşturulması için önemlidir. Ayrıca projenin tamamlanmasıyla birlikte yüzeyde artacak su ve yeşil alanlar bu çalışmayı kolaylaştırıcı etkenler olacaktır. Projeyi daha iyi kavrayabilmek için diğer dünya ülkeleri ile karşılaştırmalı vermek faydalı olacaktır.

Tablo 6.7. Tarımda aktif nüfus ve gelişimi (1,000 kişi)
Türkiye'de ve bazı ülkelerde

Ülke	1965	1975	1985	INDEX(1965=100)
Mısır	4475	4902	5526	123
Kanada	770	660	534	69
ABD	4306	3781	3333	77
Brezilya	13116	14205	13701	104
Çin	307898	367517	438537	142
Hindistan	150835	172237	199765	132
Japonya	12945	8556	5072	39
T.C.	11901	11426	11385	103
Bulgaristan	1988	1192	649	33
Fransa	3711	2509	1673	45
B.Almanya	2898	1821	1330	46
SSCB	38628	29018	23068	60
Dünya	841155	931454	105993	125

Kaynak: FAO Üretim Yıllığı, 1986

Tablo 6.8. Tarımda kullanılabilir alan (1,000 Ha)
Türkiye ve bazı ülkelerde

Ülkeler	1965	1985	index(1965=100)
Mısır	2548	2825	2486
Kanada	40700	43360	46780
Meksika	23613	23840	24750
ABD	180331	188218	189915
Brezilya	30254	60385	757730
Bangladeş	8919	9129	9135
Çin	104540	100627	100883
Hindistan	161918	168010	168950
Japonya	5893	5088	4758
Türkiye	25775	27662	27541
Bulgaristan	4565	4343	4134
Danimarka	2761	2660	2620
Fransa	21069	18954	18928
B.Almanya	8425	7573	7453
Yunanistan	3800	3867	3940
SSCB	229496	232207	232187
Dünya	1416510	1429986	1476483

Kaynak: FAO Üretim Yıllığı-1986

BÖLÜM 7. GAP ÖNCESİNDE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

Proje tanıtılırken bölgedeki genel durum, yerleşmelerin konumu, ürettikleri, demografik yapısı genel olarak verilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle, başta konu dışına çıkmamak ve tekrarı önlemek için yerleşmeler bölge geneli olarak verilecektir.

7.1. Genel olarak bölge

Önceki bölümlerde zaman zaman bölgenin özelliklerine değinildiyse de, burada toplu olarak özetlemek faydalı olacaktır.

Bölge, T.C.'nin en küçük coğrafi bölgesi olduğu gibi özellik le kara yoluyla, Ortadoğu'yla ilişkilerin sağlanmasında en önemli bölgedir. Bölge, güneyi ovalık ve düz arazilerle kaplı olmasına karşın, kuzeye çıkıldıkça hem yükselti artar, hem de daha engebeli olmaya başlar.

85 yılı nüfus sayımına göre 3,832,000 kişi yaşamaktadır. Bu na göre km²'ye yaklaşık 66 kişi düşmektedir. Yine bölge nüfusunun %50.2'si kırsal alanlarda, % 49.8'i ise şehirs el alanlarda yaşamaktadır. Bölgenin ekonomik yaşamını tarım belirlemektedir. Gaziantep yöresi dışında, tarım alanlarının büyük bir bölümü tahıl ekimine ayrılmıştır.

Tahıl çeşitleri arasında ilk üç sırayı buğday, arpa ve mercimek alır. Bölgenin Türkiye buğday üretimindeki payı yüzde 10'u geçer. Mısır üretiminde, Türkiye üretiminin yarısına yakın bir yüzdesi bölgeye aittir. Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde pamuk ekimi de yapılmaktadır. Yine Diyarbakır, Adıyaman ve Siirt illerinde bölgeye özel, "Şark tipi" tütün üretimi yapılmaktadır. Bölgede yetiştirilen diğer önemli iki ürün ; üzüm ve antepfıstığıdır. Bölgede T.C antepfıstığı üretiminin yüzde yetmişinden fazlası üretilir.

Ayrıca hayvancılık bölge ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. Bölge ekonomisinde belirleyici rol tarım olmasına rağmen, kaynak ve hammadde olarak önemli yeraltı

zenginliklerine sahiptir. Yeraltı zenginliklerinde şu anki kullanım ve ekonomik anlamda, en önemli kaynak petroldür. Bu kaynağın bir kısmı bölgede işlenir, Batman petrol rafinerisinde.

Bir kısmı boru hattı ve tankerlerle Akdeniz'e taşınır. Diğer önemli madenler; demir, manganez ve fosfat yataklarıdır.

Sanayileşme bölgede en geri konumda olan alanlardır. Özellikle Gaziantep dışındaki illerde büyük ölçekli sanayi çok sınırlıdır. Genel olarak çimento, dokuma, gıda, madeni eşya, tarım aletleri gibi sanayi dallarını söylemek mümkündür.

Gaziantep; diğer bölge illerine oranla daha fazla sanayileşmiş durumda Gaziantep'te tarım kadar, ekonomi de sanayi de önemlidir.

Bölge ulaşımında kara, demir ve hava yolu olmak üzere üç temel sistemin bulunmasına rağmen ulaşım belirleyici rol karayoludur. E-24 karayolu hem bölgenin en önemli ulaşım yoludur, hem de T.C.'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Ancak bu önemine rağmen yeterli genişlikte değildir, hem de yer yer harap bölümleri vardır.

E-24 karayolu, batıda E-5 karayoluna bölge dışında bağlanır ve Gaziantep, Şanlıurfa, Kızıltepe ve Silopi'den geçerek Habur sınırkapısına ulaşır. Bölgede demiryolu ulaşımının önemli hatları ise Fevzipaşa-Malatya-Diyarbakır-Kurtalan hattı ve Suriye sınırını izleyerek Nusaybin'de Türkiye topraklarını terkeden hattır. Bu iki hat, Narlı ile Kargamış arasındaki demiryolu hattı ile birbirine bağlanır. Bölgenin en önemli hava limanları Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'dır.

Eğitim açısından bölge fakir bir bölgedir ancak Diyarbakır'da bulunan Dicle Üniversitesi ve Gaziantep'te bulunan Gaziantep Üniversitesi eğitimde önemli bir rol olmaya hazırlanmaktadır.

Tablo 7.1'te Türkiye'ye oranla, GAP doğal kaynak potansiyeli görülmektedir.

Tablo 7.1 GAP Doğal Kaynak Potansiyeli.

	Türkiye potansiyelinin
Proje alanı	1/10
Nüfus	1/11
Sulanabilir arazi	1/4
Yeraltı suları	1/4
Hidroelektrik santrali	1/4
Petrol	1/1
Fosfat	1/1

Kaynak: Balaban, A.; GAP Sulamaları, Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi; Ankara-1990.

7.2. Bölgenin T.C. Ekonomisine Katkısı

T.C. ekonomisine katkısı tarım ağırlıklı olmaktadır. Bununla birlikte özellikle yeraltı kaynakları açısından zengin olan bölge, ülkenin hammadde ihtiyaçlarının karşılanmasında, özellikle petrolde T.C. üretiminin %100'ü bölgeden çıkmaktadır, önemli bir paya sahiptir.

Diğer bir nokta; gerek hızlı nüfus artışı, gerek bölgedeki istihdam sorunları ve yanlış politikaları, örneğin 1950'li yıllarda Marshall yardımıyla birlikte tarıma yüzlerce traktör v.b., araçların girmesi işgücü fazlalığı yaratmış ve 50'li yılların sonrasındaki göçün en önemli etkeni olmuştur ve gerekse bölgenin geri kalmışlığı sonucunda önemli oranda işgücü transferi olmaktadır.

İşgücü transferi, örneğin Çukurova bölgesi tarımında ve ekonomisinde önemli hatta vazgeçilmez bir paya sahiptir.

"İmalat sanayii katma değerindeki payı %1.9 olmasına karşın -1988- Türkiye katma değer katkısı %9'dur. Ve Türkiye GSYİH'dan %4 pay alabilmektedir-1988-. Görüldüğü üzere GAP bölgesinden gelişmiş yörelere büyük oranlarda kaynak transfer edilmektedir." [32]

Bölgenin nüfus payının da, ülke nüfusunun %10'u olduğunu belirtmek gerekir.

Daha önceki yıllardaki ölçümlere bakıldığında, bölgenin ekonomik katkısının artmasına rağmen, aldığı pay azalmaktadır. Örneğin, 1965 yılı verilerine göre bölgenin GSMH'daki payı, (Adıyaman binde 42, Diyarbakır binde 75, Urfa binde 11.4) % 4.96'dır. Bölgenin 1970 toplam nüfusu, ülke nüfusunun % 7.87'sidir. Görüldüğü gibi bölgenin nüfus payı artmış olmasına rağmen GSMH'daki payı azalmıştır. Aynı dönemde (1965)

İstanbul'un payı %19.62, Ankara %9.59, İzmir %6.29'dır. Diğer bir deyişle İstanbul'un GSMH'dan aldığı pay, bölge'nin aldığı payın 4 katıdır. İstanbul'un 1970 yılı nüfusu 3.019.032'dir. Bu nüfusun % 8.48'ini oluşturmaktadır. Buna ek olarak GSMH'daki ek olarak batının GSMH'daki payı artmaktadır.

Tablo 7.2. I., XII. ve XVI. Bölgelerin GSMH'deki payları (%)

GSMH	1980	1985
I.Bölge	32.99	36.02
XII.Bölge	3.32	2.56
XVI.Bölge	3.23	2.29
Nüfus		
I.Bölge	20.5	21.1
XII.Bölge	5.6	6.0
XVI.Bölge	6.0	6.2

I.Bölge : İstanbul, Bolu, Çanakkale, Edirne, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ, Zonguldak, Kastamonu
 XII.Bölge : Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Kahramanmaraş
 XVI.Bölge : Diyarbakır, Bitlis, Hakkari, Mardin, Siirt, Van

Kaynak: Doğu Anadolu'nun Hikayesi, Sönmez, M., Arkadaş Y., Ank.-1990.

BÖLÜM 8. GAP OLUŞUM SÜRECİNDE BÖLGE :

Bilindiği üzere, GAP, DSİ tarafından büyük bir sulama projesi olarak düşünülmüştür ve projenin kökleri 1970 öncesine gitmektedir. Ancak çalışmaların yoğunlaşması 1980 sonrasına rastlamakta ve özellikle DPT'ye bağlı olarak GAP özel idaresinin kurulması ve projenin çok kapsamlı bir entegre kalkınma projesi olarak adlandırılması çalışmaları hızlandırmıştır. Şu anda proje kesintiye uğramadan çalışmalar devam etmektedir. Özellikle Urfa ve çevresi bir şantiye alanı görünümündedir. Proje çalışmalarının getirdiği bir hareketlilik, yeni iş olanakları ve bunun getirdiği belirli bir değişim söz konusudur. Ancak bunu bütün bölge için genellemek yanlışlıklar doğurabilir.

Nüfus hareketlerine bakıldığında, doğum oranının, göç oranının üzerinde olması dolayısıyla sürekli bir nüfus artışı vardır. Bu durum göç olgusuna etkisini kestirmekte güçlükler çıkarmaktadır. Ancak yine de özellikle Şanlıurfa ve Viranşehir çevresinde, göçün görece olarak azaldığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan GAP için bölgeye, Türkiye toplam yatırım tutarının %7.8'i ayrılmıştır. Bu pay azımsanacak bir pay değildir. Ancak, gerek projenin çok kapsamlı entegre projesi olarak tanımlanması, gerekse projenin yalnızca bölge için değil, tüm Türkiye'nin kalkınmasında önemli bir rolü olmasından dolayı bu pay yeterli değildir.

Bunu rakamlarla açıklamak gerekirse, "Türkiye'nin 1990 yılı toplam yatırım tutarı-Bütçe+Fonlar-, 24 trilyon 639 milyar 246 milyondur. Bu toplam içinde GAP'ın payı 1 trilyon 924 milyar 246 milyondur." [33]

Kısaca, GAP'ın payı %7.8'dir. GAP'ta yaşayan nüfus, toplam nüfusun %8.5'dir. Bu durumda, birincisi nüfusuna oranla daha az yatırım almakta olduğu görülmektedir. İkincisi, proje tüm T.C. ekonomisi için geçerli ve gerekli bir proje olduğu için -üretilen, enerji, ürün bütününden tüm T.C. yararlanacaktır- diğer bölgelerin payından da kaynak aktarımı yapılmalıdır. Bu düşünceye bir üçüncü neden de, bölgedeki Gaziantep dışındaki illerin kalkınmada öncelikli iller kapsamında olmalıdır.

Diğer önemli nokta ise ; GAP` a yapılan yatırımın sektörlerle göre dağılımıdır. İsim olarak **Çok Kapsamlı Entegre Kalkınma Projesi** adlandırması, GAP`nin bir nokta projesi olmayacağını vurgulamakta ise de yatırımların dağılımı aynı olumlulukta değildir.

"1990`da GAP`a ayrılan toplam yatırım (1.9 trilyonun) 1 Trilyon 75 milyarı DSİ`nin yatırımlarına ayrılmıştır." [34] Diğer taraftan eğitime -ki bu sektör projenin başarıya (ya da amacına) ulaşması için çok önemlidir- ayrılan pay (ilk+orta+ lise+yüksek öğrenim+diğerleri) 83.570 milyondur (toplam yatırımın %4). [35]

Sağlığa ayrılan pay ise 21.633 milyon yani toplam GAP yatırımının %1`idir. Ve gene aynı biçimde GAP`ın motorize gücü saydığımız tarıma (DSİ`nin tünel vb. projelerini çıkardığımızda) ayrılan pay 39 milyardır. Yani toplam yatırımın yaklaşık olarak %2`sidir. Buna Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü`nün, Toprak Reformu Genel Müdürlüğü`nün yapacağı bütün yatırımlar dahildir. [36] Diğer sektörlerle ayrılan pay ise yine sınırlı kalmaktadır. Örneğin, madencilik 135.325 milyon, imalat 15.671 milyon, ulaştırma-haberleşme 91.156 milyon, turizm 800 milyon, konut 14.187 milyon, kültür 12.750 milyon, Sosyal alt yapı 108.271 milyondur. [37]

Vurgulanmak istenen, çalışmaların olumsuzluğu ya da hiçbir önemli atılımın olmadığı değildir.

Birincisi; konuya geniş bir açıyla bakıp olgunun daha iyi kavranması,

ikincisi; daha önceki yatırımlar ve çalışmaların (ör. Keban barajı ve HES) genellikle nokta projesi olmasıdır. Ancak, bu çalışmalar ve yatırımlar, sonuç olarak bir olumluluğun ifadesidir.

Bir başka önemli nokta ise Çukurova-GAP bölgesi ilişkileri olacaktır. Bugün, Çukurova`da Aşağı Seyhan ovası sulamasında yaklaşık olarak 135,000 Ha alan sulanmaktadır. GAP ile sulanacak alan sayılmazsa, bugün Türkiye`de sulanan en büyük alandır. Bu bölge iki noktada önemlidir;

Birincisi GAP`si sonrasında yapılacak tarım için gerekli deneyimler ve sonuçlar, Aşağı Seyhan ovası sulamasından örnek alınabilecektir.

ikincisi, Çukurova her yıl, GAP bölgesinden binlerce işçi ailesi, mevsimlik işçi konumuyla gelmektedir.

Konuya daha sonraki bölümlerde daha detaylı değinilecektir.

BÖLÜM 9. PROJENİN BİTİMİYLE OLUŞACAK OLAN BÖLGE :

Uzun erimli bir proje olan GAP, tamamlanmasıyla ilk olarak fiziksel değişimler olacaktır. 1,633,000 Ha'lık [38] alan sulanabilir duruma gelecek ki bu alan Türkiye'de bugün devlet eliyle geliştirilen tüm sulamalardan daha fazladır, dolayısıyla tam anlamıyla bir bitki örtüsü değişimi yaşanacaktır.

Diğer taraftan yapılmış ve yapılacak olanlarla birlikte toplam 13 baraj ve baraj gölleri, bir taraftan iklime yansiyıp değişmelere neden olacak ve yakın çevrede yeni kuru lacak olan yerleşmelerin oluşumuna etkiyecek, diğer taraftan barajları ve gölleri altında kalacak olan yerleşmelerin (örn. Hasankeyf) doğuracağı sorunlar, hem geleneksel yerleşme düzenine hem de şehirleşme olgusuna etkiyecektir. Aynı zamanda oluşacak olan yapay göller, küçük bir olasılık da olsa; bazı ciddi sağlık sorunlarını da beraberinde getirebilecektir.

"Sıcak bölgelerde gerçekleştirilen her yeni su projesi yeni sağlık sorunlarını da birlikte getiriyor. Türkiye'de kökünü kazıdığımızı sandığımız sıtma, tekrar güney illerinin en önemli bulaşıcı hastalığı oldu. Afrika, Asya ve Latin Amerika'da 250 milyon insan parazitik bir kan enfeksiyonu olan scistosomiasis hastalığı uğraşıyor. Mısır'da Aswan barajı, Sudan'da Gezira sulama projesi, Gana'da Volta gölü dünya çapındaki büyük projelerin ortaya çıkardığı bulaşıcı hastalıklar, özellikle sıcak bölgelerdeki ülkeler için büyük ekonomik kayıplara yol açmaktadır." [39]

Çalışmanın amacı gereği bu konuya fazla ağırlık verilmeyecektir, ancak yukardaki açıklama konunun önemini vurgulamaktadır. Özellikle bölgede, mevcut durum itibariyle, eğitim düzeyinin çok düşük olması, sağlık hizmetlerinin yetersiz oluşu konunun önemini arttırmakta, bilinçli ve sürekli bir duyarlılık gerektirmektedir.

9.1. GAP-Ülke İktisadi Yapı İlişkisi

GAP Master Plan Nihai Raporu'nda;
 "Kamu yatırım ihtiyaçları genel olarak beklenen ekonomik büyüme ile aynı doğrultuda olup, 1988-2005 döneminde A alternatifine göre 28.400 milyar TL.; B alternatifinde 22.400 milyar TL., C alternatifinde ise 20.700 milyar TL.dir. Kamu yatırım etkinliği en yüksek düzeyine C alternatifi altında ulaşacaktır. Marjinal sermaye-hasıla oranı bu alternatifte 3.24'dür. Bu oran A alternatifinde 3.71, B alternatifinde 3.27'dir."

Bu durumda, "Bölge ekonomisi yılda ortalama %4.7 oranında büyüyecektir; tarımsal büyüme hızı %2.7, sanayi büyüme hızı %60 inşaat % 4.6, hizmet sektörü büyüme hızı da % 5.8 olacaktır.

Geçmiş yıllar eğilimlerinden hareketle tahmin edilen bu büyüme hızları altı ilin 1980-85 dönemi sektörel büyüme hızları ile karşılaştırıldığında bu altı ilde gerçekleşen büyüme hızının tarım sektöründe yıllık %2.6, ekonomik büyümenin ise yılda %4.6 olduğu görülmektedir." [40]

Bu projeksiyonlara göre "Toplam nüfus yılda ortalama %2.9 oranında artarak 2005 yılında 7.7 milyona ulaşacaktır, kentse nüfus artışı % 4.2, kırsal nüfus artışı %1.2 olacaktır. Kişi başına GSBH 1985'deki 863 bin TL'den yılda ortalama %1.8 lik bir artışla, 2005 yılında 1 milyon 232 bin TL.'na yükselecektir." [41]

Kamu yatırımları olarak görülen A, B ve C alternatiflerinde tarım ve enerji sektörleri için proje bazında hesaplamaya gidilmiştir. Diğer sektörleri için de proje bazında yapılmaması ilginçtir. Bu koşullar altında, tarımsal üretim ve katma değer tahmini Tablo 9.1'te görülmektedir.

Tablo 9.1 Tarımsal Üretim ve Katma Değer Tahmini

Bitki/faaliyet	1985		2005	
	Üretim 1000 ton	Katma değer Milyar TL	Üretim 1000 ton	Katma değer Milyar TL
Bitki ekimi				
Buğday	1,748.8	63.5	3,270.2	150.7
Arpa	1,103.8	32.3	1,624.6	51.7
Kuru fasulye	2.0	1.7	53.3	45.3
Mercimek	464.7	231.0	704.6	308.7
Pamuk	160.6	46.1	477.8	193.1
Susam	18.3	19.6	70.3	89.0
Domates	192.7	54.6	1,024.4	259.9
Patates	4.6	1.4	325.4	38.6
Diğer sebzeler	1,092.1	118.6	1,181.5	225.9
Mısır	8.3	0.6	150.0	12.2
Pirinç	6.4	5.0	96.4	51.3
Yem bitkileri	6.4	1.6	265.4	21.9
Soya fasulyesi	—	0.1	158.0	32.0
Yerfıstığı	—	0.0	85.1	59.4
Ayçiçeği	5.5	1.4	91.1	23.5
Antepfıstığı	33.0	121.7	124.7	874.9
Üzüm	698.6	290.4	786.6	
Diğerleri	—	78.5	—	
Alt-toplam	—	1,068.1	—	2,438.1
Hayvancılık				
Süt	394.8	—	1,253.7	—
Et	75.7	—	162.0	—
Diğer ürünler*	—	—	—	—
Alt-toplam	—	365.8	—	648.0
Balıkçılık, Ormancılık ve diğerleri	—	33.2	—	100.0
Toplam tarımsal katma değer	—	1,467.1	—	3,186.1

* Buna yumurta, yün, moher, kıl, ham deri, bağırsak, hayvan gübresi ve postu dahildir.

Kaynak: Ek A—2

Tablo 9.2 Sanayi Katma Değer Tahmini

(Birim: Milyar TL)		
Sektör/altsektör	1985	2005
İmalat		
Yeni ve/veya geliştirilecek sanayiler		70.3
İşlenmemiş yemeklik yağlar ve küspeler		5.8
Rafine yemeklik yağlar		163.5
Buğday unu		29.9
İrmik/makarna		94.7
Çırcır		147.1
Pamuk ürünleri		125.9
Hayvan kesimi ve et ürünleri işleme		64.0
Post ve deri		22.8
Meyve/sebze işleme		31.9
Çimento		35.9
Fosfat gübresi		792
Alt-toplam	0	
Bütün diğer sanayiler	433.0	1,322
Toplam imalat	433.0	2,114
Madencilik	95.5	306
Kamu hizmetleri	53.1	887
Toplam endüstriyel katma değer	581.7	3,307

Kaynaklar: Ek B-3 (2005), Tablo 2.4 (1985)

Projenin iktisadi yapıya etkisi, başta Ortadoğu ve Körfez ülkeleri olmak üzere, tarımsal ürünlerin ihracatının artmasıyla da olacaktır.

Son yıllarda Türkiye'nin Körfez ve Ortadoğu ülkelerine yaptığı tarım ürünleri ihracatı Tablo 9.3'te görülmektedir.

Tablo 9.3 Türkiye'nin Ortadoğu ve Körfez ülkelerine Tarım Ürünleri ihracatı (1,000 dolar)

ÜLKELER	1981	1985	1986	1988
Abudabi	992	1869	750	6179
Bahreyn	1376	420	1294	832
Dubai	1475	9693	17617	14478
Irak	-	-	-	-
iran	157115	137870	90049	152768
israil	6607	10225	15875	17975
Katar	-	6468	10137	3115
Kuveyt	58534	70078	85601	55661
Lübnan	61780	22336	24780	24788
Umman	-	730	1010	785
Mısır	28080	7474	33764	51688
Suriye	76613	9137	2792	40034
Suudi Arabis.	129004	170724	195462	100569
Ürdün	71922	52003	42316	36372
Yemen Arap Cum.	-	-	697	3497
Yemen Halk Cum.	1	194	18	3727
TOPLAM	605883	499221	522162	512468
Türkiye Tarım Ür.				
ihracat Top.	2219409	1719438	1885605	2341396
Oran (%)	27.30	29.03	27.69	21.89

Kaynak: Tekinel, O., GAP'nin, Türkiye, Çukurova ve Mersin Ekonomisine Muhtemel Etkileri, Sanayi Odası Mersin-1990, s.9

Tablo 9.4 Türkiye'nin Ortadoğu ve Körfez ülkelerine tarıma dayalı işlenmiş ürünler ihracatı (1,000 dolar)

ÜLKELER	1981	1985	1986	1988
Abu Dabi	56	468	886	1674
Bahreyn	400	195	441	225
Dubai	2913	917	1491	2746
Irak	25967	112742	64827	75812
iran	46354	110149	55491	4192
israil	1116	808	1383	-
Katar	-	1258	695	844
Kuveyt	2880	18911	16053	15081
Lübnan	11864	16684	20944	6716
Umman	-	41	144	-
Mısır	1502	5646	17465	14005
Suriye	25152	12870	13509	10847
Suudi Arab.	15116	35060	30161	27249
Ürdün	12706	8617	14469	9855
Yemen Arap Cum.	-	102	25	948
Yemen Halk Cum.	-	141	-	1010
TOPLAM	146026	324609	237984	207404

Kaynak: Tekinel, O., GAP'nin, Türkiye, Çukurova ve Mersin Ekonomisine Muhtemel Etkileri, Sanayi Odası
Mersin-1990, s.9

Tablo 9.5 Bazı ülkelerin tarım ürünleri ithalatı

Ülkeler	1981	1985	1987
Bahreyn	226.600	234.100	301.400
Irak	2.138.500	1.938.400	2.031.000
iran	2.774.900	2.251.200	2.199.000
israil	1.043.100	813.400	1.114.700
Katar	227.600	209.000	236.100
Kuveyt	1.006.900	1.016.700	1.168.500
Lübnan	676.100	516.600	580.400
Umman	314.400	430.400	471.000
Mısır	3.635.500	3.680.200	4.467.500
Suriye	792.300	733.000	684.600
Suudi Arabistan	5.053.500	4.137.700	4.148.500
Ürdün	620.200	578.400	635.800
Yemen Arap.	574.200	238.600	371.400
Toplam	19.310.000	17.303.300	18.409.900

Kaynak: Tekinel, O., GAP'nin, Türkiye, Çukurova ve Mersin Ekonomisine Muhtemel Etkileri, Sanayi Odası Mersin-1990, s.9

Tablolardan da görülebileceği gibi yapılan ihracat olması gerekenin de altındadır. Ortadoğu ve Körfez ülkelerinin gıda ithalatının % 60'ını OECD ülkeleri karşılamaktadır. Oysa ki Türkiye'nin tam anlamıyla bir Ortadoğu ülkesi olduğu düşünülmektedir. Çünkü;

" . Coğrafi yakınlık,
 . Özellikle GAP alanı için sosyo-kültürel yaşam biçimindeki benzerlik,
 . Yakın tarihi bağlar"[42],
 nedeniyle Türkiye'nin yeri Ortadoğu'dur. Bu düşünce, sanayileşme ve sosyo-ekonomik gelişme anlamıyla da kullanılan batılılaşma düşüncesini reddetmez. GAP devreye girmesiyle birlikte, değişen koşullar da göz önünde bulundurularak yapılacak iyi bir tanıtım ve arz, ihracatı önemli oranda artırabilir. Kuşkusuz ihracatta önemli olan işlenmiş ürünlerin pazarlanmasıdır.

9.2. Proje'nin Şehirleşme Olgusuna Katkısı :

Hernekadar bölgedeki üretim ilişkileri kapitalist ilişkileri belirlese de, feodalizm ve feodal ilişkiler hem ekonomide hem sosyal yaşamda etkinliğini sürdürmektedir. Projenin şehirleşme olgusuna en büyük katkısı feodalizmin tamamen kalkmasında belirleyici bir etken olmasıdır. Örneğin Urfa'da yaşam tarzı, farklılıklar göstermektedir.

"Bölge toplumlarında göze çarpan en önemli sosyal davranış halkın guruplar halinde liderin sorumluluğu altında toplanması ve pederşahi aile sisteminin devam etmekte olmasıdır. Bu yaşam biçimi yerleşme desenine de yansımış ve Kom, Mezra gibi köyaltı yerleşme birimleri doğmuştur. Herhangi bir köy planlamasında bu yaşama biçiminin önemle dikkate alınması gerekir." [43]

Yukarıdaki değerlendirmeye göre; ilginç bir durumla karşı karşıyayız, özellikle şehir ve bölge plancıları. Bir taraftan şehirleşmenin artması ve dolayısıyla feodalitenin yerini modern topluma bırakması için çalışırken, diğer taraftan belirli durumlarda feodal yapı içerisinde yaşayan toplumun planlamaya maksimum katılımı için bu değerlere önem vermesi gerekmektedir.

Burada vurgulanmak istenen nokta bir çelişkiyi -hernekadar ilk bakışta çelişki olarak görülse de- ortaya konulması değil, çok karmaşık bir sorunla karşı karşıya kalındığının ifade edilmesidir.

Şehirleşme olgusuna önemli bir etki de, Çukurova tarımı için gerekli olan işgücünün çok önemli bir bölümünün GAP bölgesin den karşılanmasıdır. Projenin devreye girmesiyle her yıl Çukurova'ya giden yaklaşık 200,000 işçi artık gitmeyecektir. İlk olarak Çukurova işgücü açığı nasıl çözülecek ? İkinci olarak, artık kendi bölgelerinde çalışacak olan işçilerin istihdamı nasıl çözülecek?

Buna bağlı olarak, geçicilikten yerleşik duruma geçen işçilerin istemleri hem artacak hem değişecektir. Kısaca konut, eğitim, sağlık, kültür v.b. istemler hangi oranda karşılanabilecektir ?

Bu olguların karşılanabilmesi veya karşılanabilme oranı şehirleşme oranını yansıtabilecektir.

Bölgenin mekansal yapısını Gaziantep-Ş.Urfa-Diyarbakır belirlemektedir. Bununla beraber gerek Harran ovasının önemi, gerekse Körfez ve Ortadoğu ilişkilerinde Gaziantep-Şanlıurfa-Viraneşehir-Mardin aksı da önemlidir. Gaziantep her iki aks için de önemlidir(Bkz. Bölüm 10.).

Bölgenin mekansal gelişimi için temel strateji, master planında şöyle önerilmiştir:

"1- Altyapı tesis ve hizmetleri iyileştirilerek, stratejik önemdeki sanayilerin yerleşmesini teşvik etmek ve "Kırık Gelişme Aksı'nı(Bakınız şekil 9.1) saran koridoru konsolide etmek.

2- Etki alanlarındaki gelişmeyi harekete geçirmek için koridor alanıyla yüksek potansiyelli diğer alanlar arasında ekonomik münasebetleri teşvik ederek koridoru genişletmek."
[44]

Önerilen gelişme aksı, GAP'a yüklenen misyona göre bir anlam kazanır. Örneğin Ortadoğu ilişkilerinde Viraneşehir ve Mardin hattı da önemlidir. Ancak, en önemli olanı bölge ve bölgenin kendi iç dinamikleridir. Dolayısıyla bölgenin mekansal gelişiminde öncelikli olması gereken bölgeiçi ilişkilerdir.

"Önerilen Kırık Gelişme Aksı tezi, mal ve hizmet akımının geleneksel örgütlenmesini genişletecek, giderek ekonomini Gaziantep'te yoğunlaşmasını sağlayacaktır. Bu olgu beraberinde, G. antep'te GAP'ne sağladığı %5'lik katkı yanında yaratılacak katma değer büyük bir dilimini kontrol olanağı sağlayacaktır; diğer altbölgelerin fon kaybına karşın... Oysa, GAP'ın genişleteceği ekonomik yapılanma da, mal-hizmet ve işhacimleri, sırasıyla Urfa, Diyarbakır, Mardin'de geleneksel dengeleri değiştirecektir. Dolayısıyla ulaştırma ve haberleşme sistemlerini, Diyarbakır, Urfa ve Mardin üçgeninde büyüklük kazanması daha fizibil olacaktır." [45]

ELAZIĞ

MALATYA

ADIYAMAN

K.MARAŞ

DIYARBAKIR

SİİRT

MARDİN

ŞANLIURFA

GAZİANTEP

SURİYE

IRAK

Şekil. 9.1.

"Kırık Gelişme Aksı" Mekansal Gelişme Yapısı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

iki görüşün birleştirilmesi daha olumlu olacaktır. Master Plan'da bölgeiçi dinamikler ikinci planda kalmıştır -ki önemli bir eksikliktir-, Dağ'ın görüşünde ise Gaziantep'in rolü çok küçük görülmüştür. Şöyle ki, şehirleşmenin önemli faktörlerinden birisi olan "Tarımsal ürünün koordine-Toplama ve dağıtım- edilmesi" rolünü büyük bir oranda Gaziantep üstlenecektir. Kuşkusuz bunun bir maliyeti de olacaktır. Ancak bu maliyet -görelî olumsuz- bölge içi dinamiklere; sosyo-ekonomik ve sosyo-politik; verilecek önemle azaltılabilir.

Bir diğer önemli nokta ise ulaşımda önceliğin hangi ulaşım şekline verileceğidir. Görünen o ki, GAP Master Planı çalışmalarında ve raporunda öncelik karayoluna verilmiştir. Her ne kadar, bunun en büyük nedeni, devlet ve hükümet politikası olarak karayoluna önem veriyor olsa da, büyük bir entegre kalkınma projesinde daha esnek ve bağımsız olunabilirdi.

Önceliğin, demiryoluna verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ulaşım ve dolayısıyla mekansal gelişimde demiryolları belirleyici olmalıydı.

Bu önceliğin olması için demiryolları ağının tüm ülke içinde gelişmiş olması gerektiği söylenebilir, ancak bu yeni bir proje ve neden diğer bölgelere ve çalışmalara ön ayak olmasın ?

Kısaca demiryolu ulaşımına gereken rol ve önem verilmelidir.

BÖLÜM 10. GAP İÇERİSİNDE GAZİANTEP :

10.1. Gaziantep'in konumu :

Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde, Akdeniz Coğrafi Bölgesine ve Suriye'ye sınırı olan Gaziantep'in yüzölçümü 7,642 km² dir. Fırat nehri doğuda Şanlıurfa ile sınır oluşturur.

10.1.1. Demografik Yapı :

1990 yılı nüfusu 635 bin kişi olan Gaziantep'in nüfus gelişimi şekil 10.1 de ve bu gelişimin, bölgenin diğer illeri ve Türkiye'nin diğer büyük illeri ile karşılaştırılması Şekil 10.2. de görülmektedir.

Tablolara bakıldığında, Gaziantep'in nüfus artışında bir hızlanma görülmektedir. İleriki yıllar için yapılan nüfus kestirimlerinde de bu etki görülmektedir. Son yapılan Gaziantep Nazım İmar Planı Raporu'ndaki nüfus kestirimlerine bakıldığında artış görülebilmektedir.

Yöntemler	Yıllar/1995	2000	2005
Bileşik Faiz	808,893	1,051,561	1,367,029
Üssel artış	820,132	1,073,552	1,405,281
Logaritmik	603,948	678,421	762,072
En Küç. Kare.	578,015	641,835	705,654

10.1.2. Yerleşme Düzeni :

Gaziantep'in gelişimi nüfus yapısının değişimi ve artışıyla hızlanmaktadır. Ancak bu hızlanmanın her zaman olumlu olduğu söylenemez.

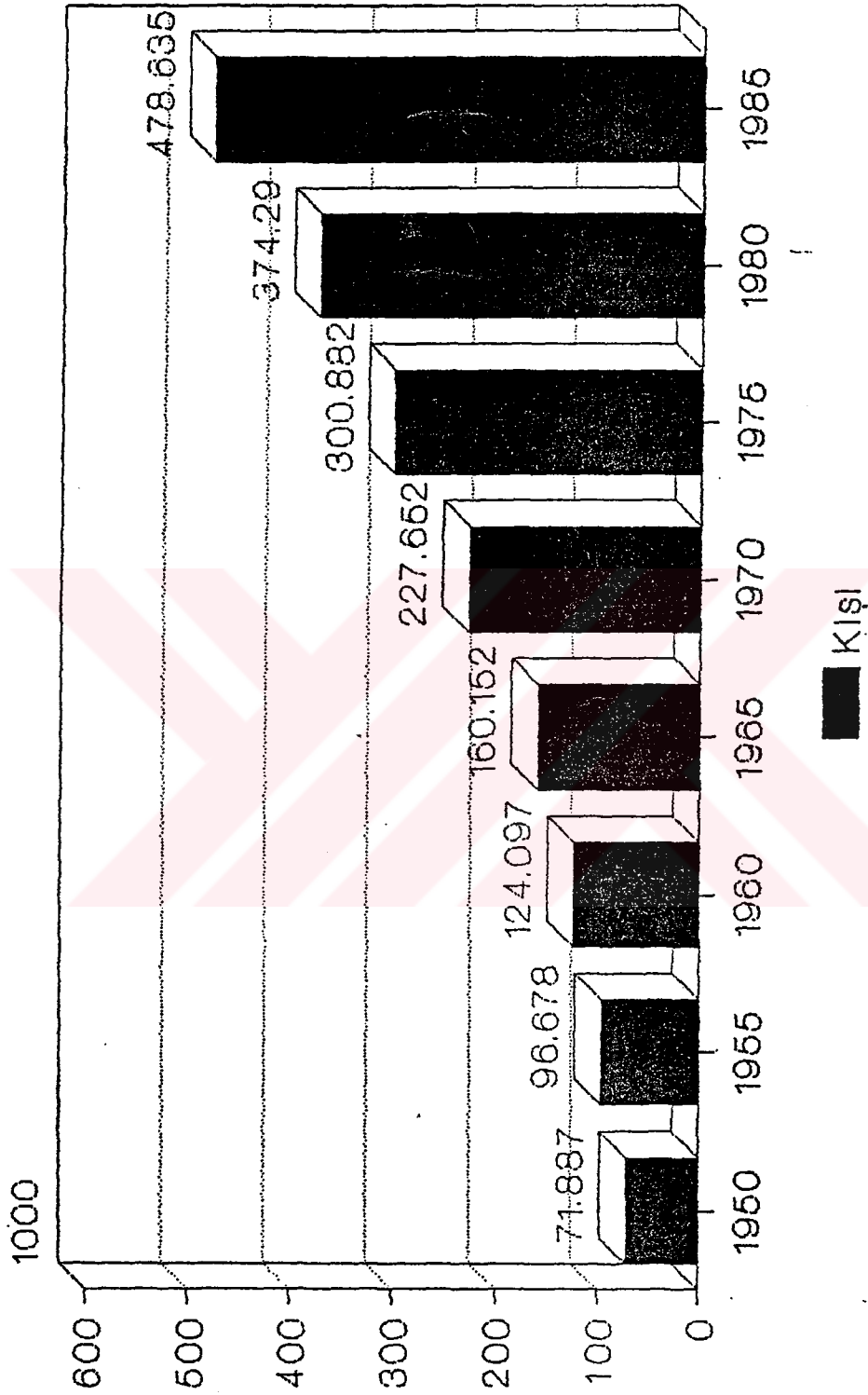
Gaziantep'in yerleşme düzenine etki eden başlıca faktörler şöyle sıralanabilir.

- . Ülke gelişiminin şehre yansması,
- . Genel anlamda şehirleşme olgusunda yerini alması,

- . Nüfus gelişimi ve artışı,
- . Göç olgusu,
- . Gaziantep'in bölgenin en gelişmiş ve en büyük şehri olması nedeniyle bölge merkezi olması,
- . Ülke-Ortadoğu ilişkilerinde coğrafi olarak önemli bir konumda olması,
- . Güneydoğu Anadolu Projesi,
- . Tarihsel gelişim.

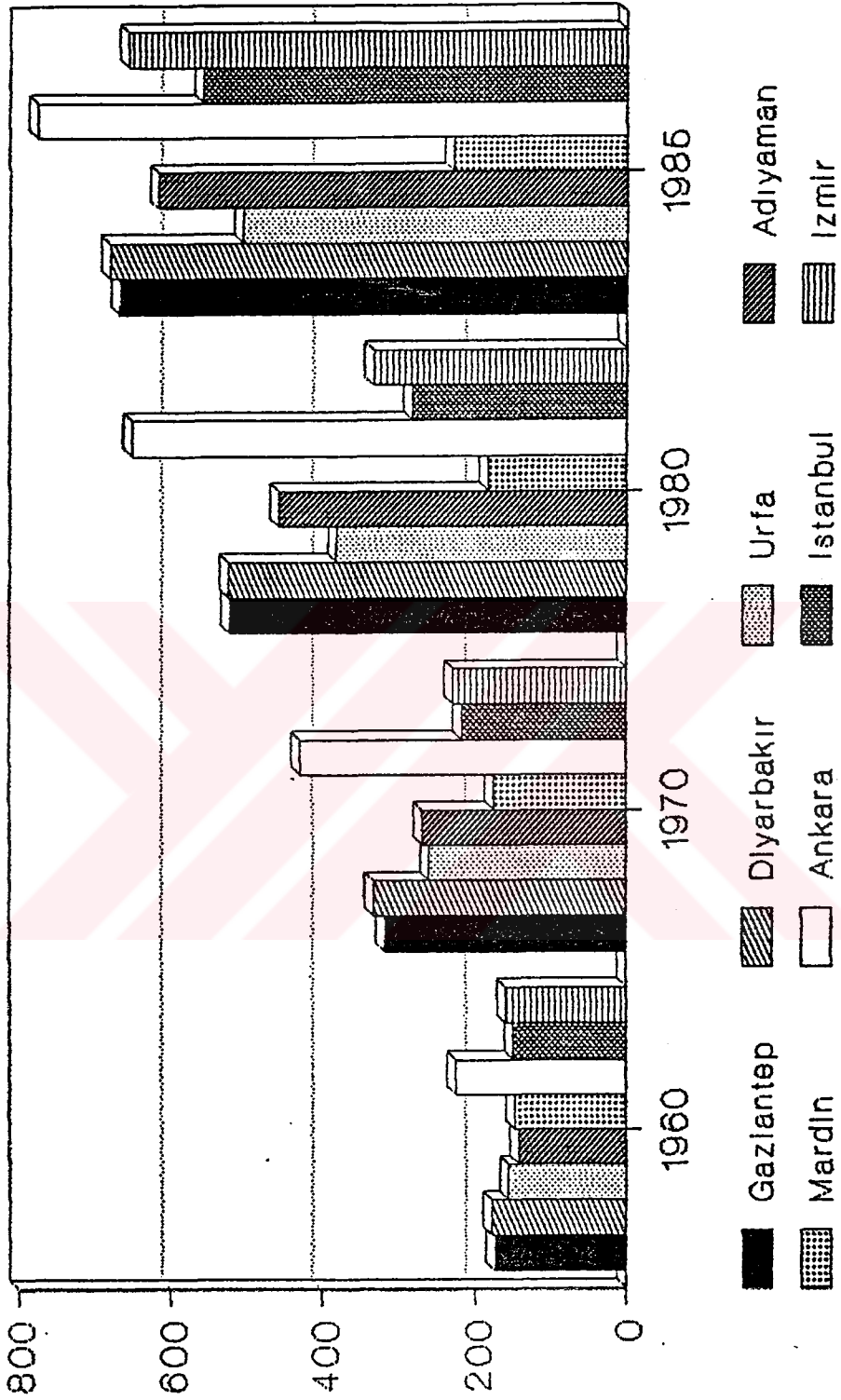
Şehir formunun gelişimine çok kısa olarak bakılırsa; yerleşmenin tarihi M.Ö. 4000 li yıllara gitmekle birlikte M.Ö.1700 yılında Eti devletinin bir şehri olmuştur. Daha sonraki süreç içerisinde ilk kurulduğu yer olan kale ve çevresinde asıl formunu koruyarak Cumhuriyet dönemine kadar gelmiştir.

Cumhuriyet döneminde özellikle 1950 li yıllardaki göç olayının artmasıyla birlikte şehrin gelişiminde önemli değişiklikler olmuştur. Şehrin ilk imar planı Prof. H. Jansen tarafından yapılmıştır (bak. harita 10.1).

Şekil 10.1. Gaziantep nüfus gelişimi(1950-1985)

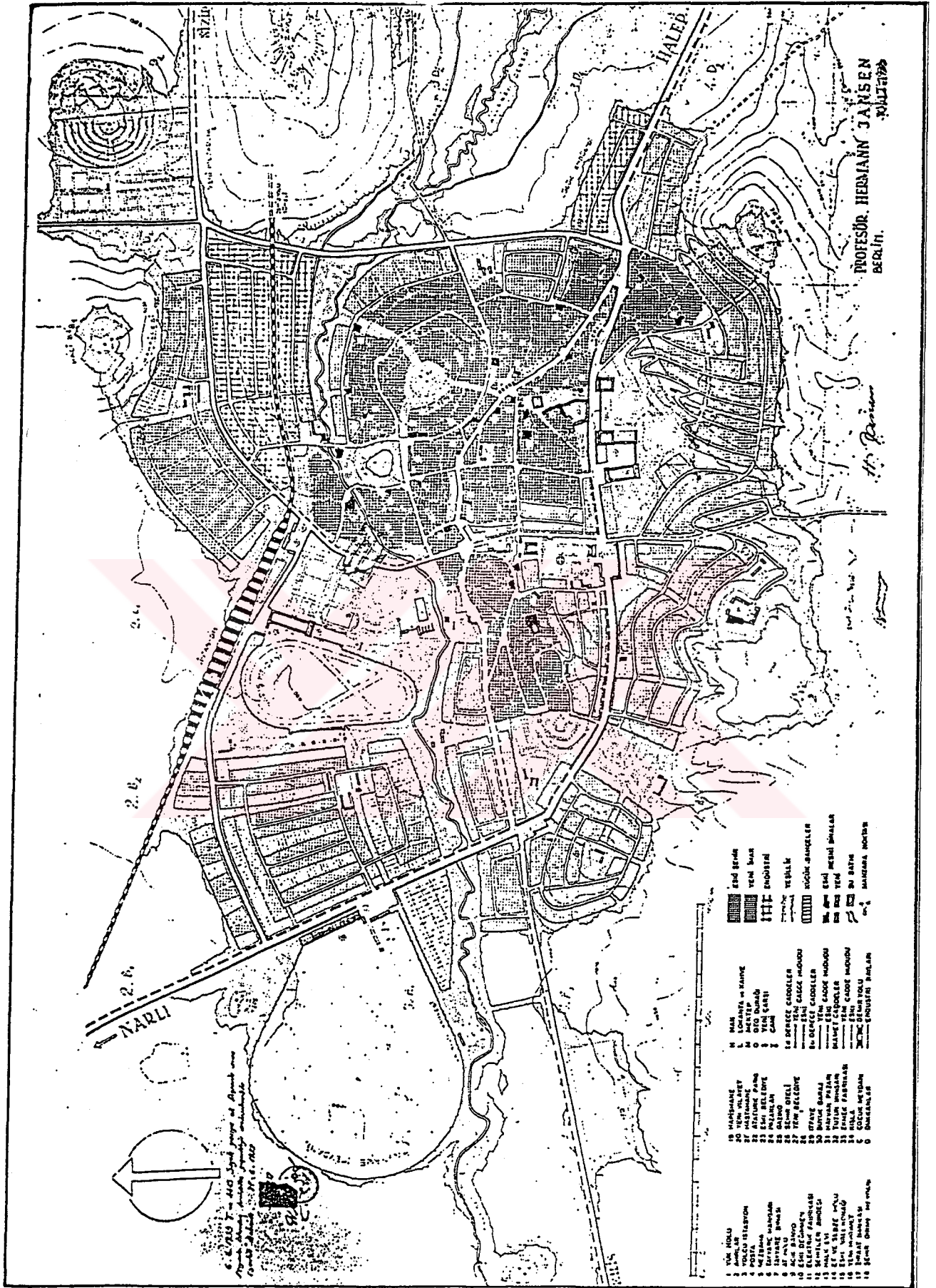
Kaynak : Gaziantep Nazım İmar Planı Raporu,
Eylül-1990 s.56.

Şekil 10.2. Gaziantep , bölge ve büyük iller nüfus gelişim indexsi(1950;100)

Not : Siirt yok.

Kaynak : Gaziantep Nazım İmar Planı Raporu,
Eylül-1990 s.18

Harita 10.1. Gaziantep ilk imar Planı

Kaynak :Gaziantep Nazım İmar Planı Raporu,
Eylül-1990 s.187.

Planda göze ilk çarpan olgu; tarihsel çekirdekle birlikte mevcut yapının korunduğu, gelişme akslarının ana ulaşım arterleri(E-24 karayolu ve demiryolu) de dikkate alınarak mevcutun dışında yer almışlardır.

"1980 sonrasında kentte, güney ve kuzeyde daha çok gecekondukondulaşma türünde gelişme olurken, kent doğusunda küçüksanayi sitesi ve bunun kuzeyinde toplu konut alanları ile kuzeydoğuda Organize Sanayi Bölgesi(OSB) göze çarpan önemli gelişmeler olmuştur." [46]

Son yapılan 1/25,000 Gaziantep Nazım İmar Planı(1991)' na bakıldığında; Gaziantep'te büyükşehir olgusu göze çarpmaktadır. Belirli bir uzmanlaşma başlamıştır. OSB, Gaziantep Endüstri ve Ticaret Merkezi(Gatem) gibi.

Diğer taraftan şehrin büyümesiyle birlikte E-24 karayolu bir şehiriçi ulaşım arteri konumuna girmiştir. Planda, diğer bir önemli nokta, konut sorunu ve bu sorunu çözmek için alınan önlemlerdir. Her büyük şehirde olduğu gibi Gaziantep'te de gecekondulaşma olgusu önemli bir sorundur.

Bu durum beraberinde diğer önemli sorunları -altyapı, hizmetler, vb.-da getirmektedir. Yetkililer bu sorunların son yapılan nazım imar planında dikkate alındığını söylemektedirler. Şekil 10.3. te Gaziantep'in şehirselleşimi -Türkiye ile birlikte- görülmektedir.

10.1.3. İktisadi Yapı:

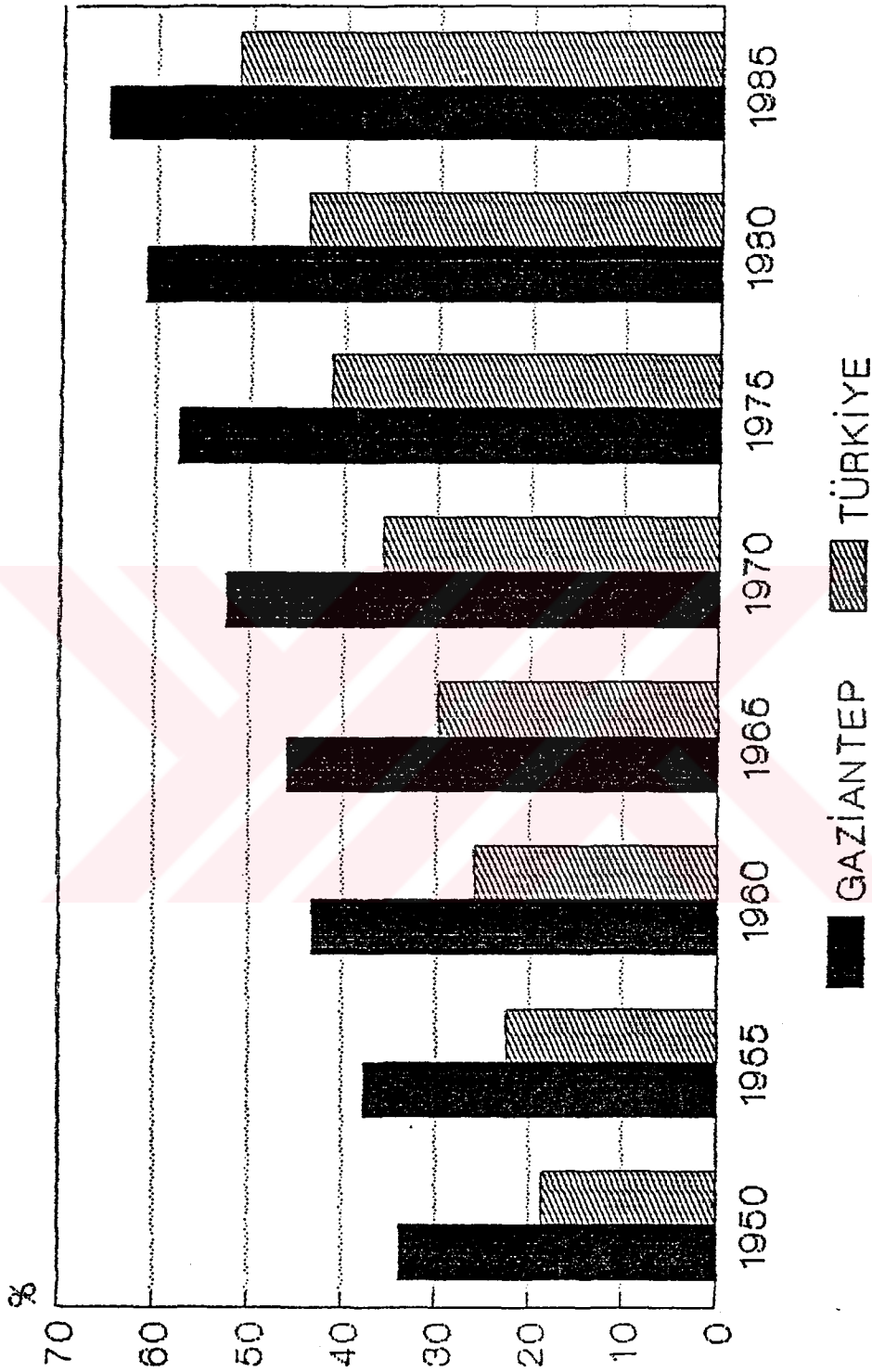
"İl ekonomisinde tarım çok önemli bir girdi olurken, kent ekonomisinde ticaret, küçük sanatlar ve özellikle tarımsal sanayi ürünlerinin işlendiği sanayi çok önemlidir." [47]
Gaziantep'te, Tarım kesiminin il üretim faaliyet kollarındaki payı(cari üretici fiyatlarla) % 22.93 tür.

"Devlet yatırımlarının çok önemsiz olduğu Gaziantep'te büyük imalat sanayii gelişmesi bakımından önemlidir." [48]
Gaziantep'te faal nüfusun toplam nüfusa oranı, yıllar itibarıyla, 1965'te %27.38, 1970'te %27.45, 1975'te %26.34, 1980'de %25.7 ve 1985'te %23.39'dur.
(Bkz.Tablo 10.1 ve şekil 10.4).

. Tarım Tablo 10.1'de de görüleceği üzere tarımda çalışanların toplam çalışanlara oranı % 3.9 'dur. Şehirde tarımın ekonomideki etkinliğinin sınırlılığına oranla, il bütününde tarımın ekonomideki rolü önemlidir. Gaziantep'teki mevcut tarımsal ürün deseni şekil 10.5'de görülmektedir.

. Hayvancılık, özellikle Gaziantep'in bölgedeki toplama-dağıtma özelliğinden dolayı ülke hayvancılığında farklı bir noktadadır.

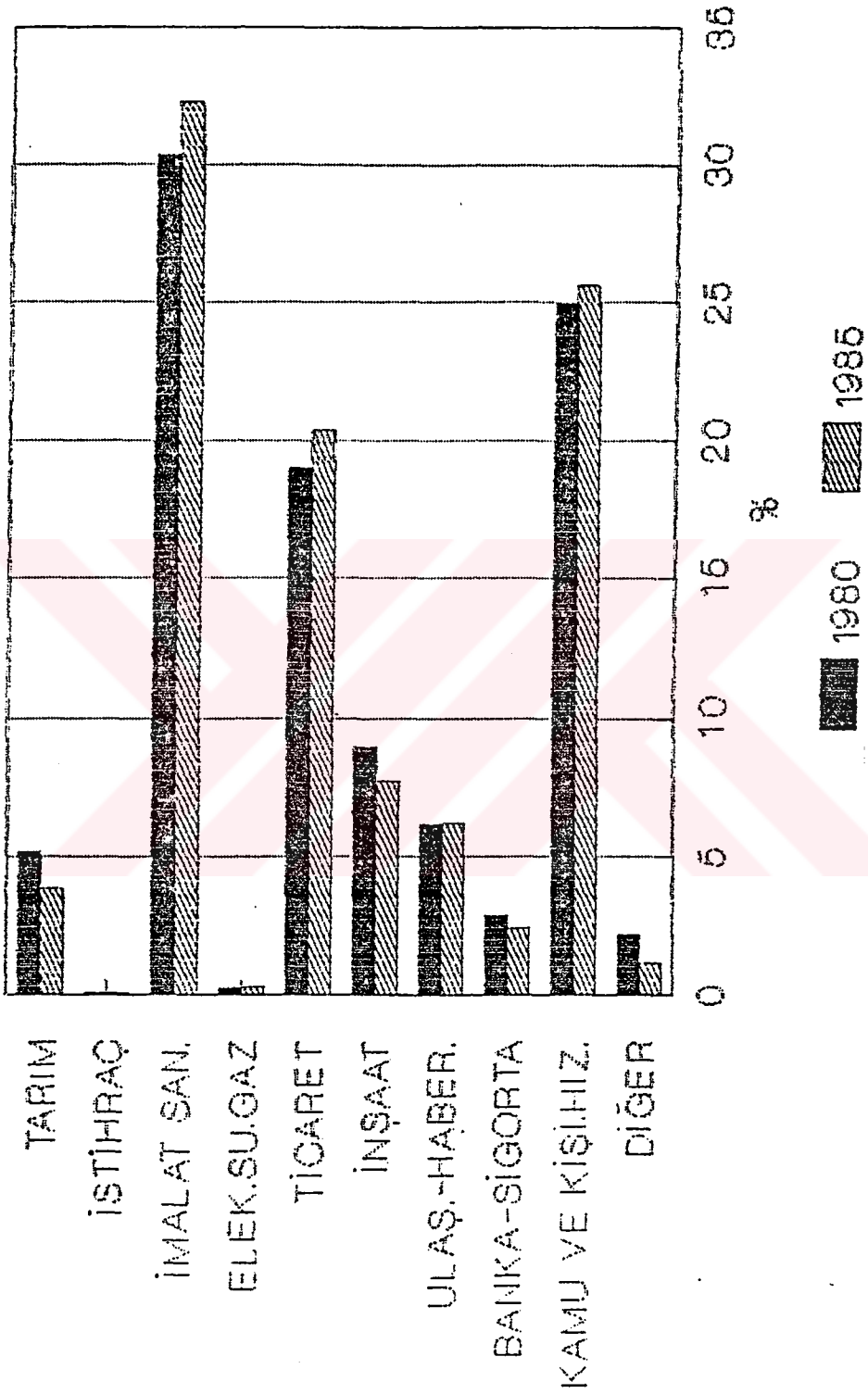
Şekil 10.3. Gaziantep ili ve Türkiye Kentleşme Oranları
(10,000 + Yerleşmeler)

Kaynak : Gaziantep Nazım İmar Planı Raporu,
Eylül-1990 s.25

Tablo 10.1 Gaziantep' te Çalışanların Ekonomik Sektörlere Dağılımı(1965-1985)

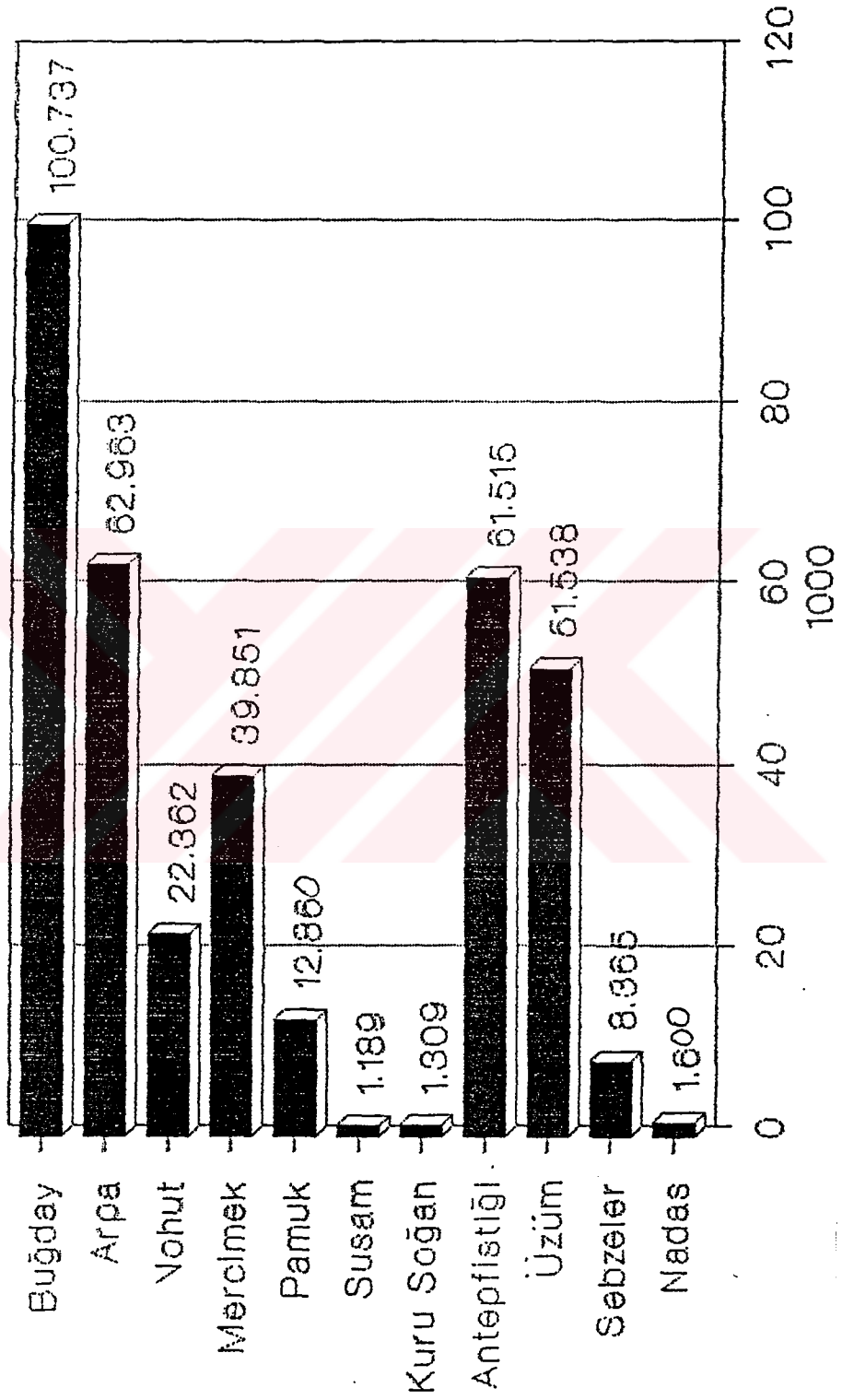
	<u>1965</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1980</u>	<u>1985</u>
Toplam nüfus	160152	227652	282975	374290	478635
Toplam işgücü	43857	62490	74539	96210	111946
%	27.38	27.45	26.34	25.70	23.39
Tarım	4586	4520	4234	4981	4323
%	11.1	7.2	5.7	5.2	3.9
İmalat sanayi	11432	21800	24903	20961	36117
%	30.8	34.8	33.4	30.3	32.3
İstihraç	102	150	132	93	63
%	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1
İnşaat	3733	5800	6544	8658	8702
%	8.5	9.3	8.8	9.0	7.8
Elekt.su.gaz	301	400	588	239	320
%	0.6	0.7	0.8	0.3	0.3
Tic.Bank.Sig.	4689	6920	14183	21015	25551
%	10.8	11.1	19.0	21.8	22.8
Ulaştırma	2576	5500	4439	5951	6948
%	5.8	8.8	6.0	6.2	6.2
Hizmetler	7732	10900	14036	23986	28645
%	17.6	17.4	18.8	24.9	25.6
Diğer	6436	5600	5480	2126	1279
%	14.6	10.8	7.3	2.2	1.0

Kaynak : Gaziantep Nazım İmar Planı Raporu,
Eylül-1990 s.71

Şekil 10.4. Gaziantep' te işgücünün sektörlere dağılımı (1980-1985)

Kaynak : Gaziantep Nazım İmar Planı Raporu,
Eylül-1990

Şekil 10.5. Gaziantep'te Mevcut Ürün Deseni(Ha)

Kaynak : Gaziantep Nazım İmar Planı Raporu,
Eylül-1990 s.89

. Ticaret, Gaziantep'in ulaşım açısından nodal bir noktada bulunması ticareti iktisadi yapıda önemli yapmıştır. Tablo 10.2 'de, Gaziantep'te ticaret sektöründe çalışanların sayısı ve son yıllardaki değişimi görülmektedir.

Tablo 10.2 Ticaret Sektöründe Çalışan Sayıları (1980-1985)

	<u>1980</u>	<u>%</u>	<u>1985</u>	<u>%</u>
Toplam çalışan				
sayısı	96,210	0	111,946	0
Toptan Ticaret	1,455	1.51	2,007	1,79
Parekende tic.	12,408	12.90	15,513	13,86
Lokanta-otel	4,414	4.59	5,293	4,73
Mali Kurumlar	1,711	1.78	1,191	1,06
Sigorta-Emlak	1,027	1.07	1,547	1,38
TOPLAM	21,015	21.85	25,551	22,82

Kaynak: DiE verileri.

. Sanayi; bölgede çoğu "en" leri toplayan Gaziantep, sanayide de en sanayileşmiş şehirdir. Sektörün son yıllarda önemli gelişmeler göstermesine rağmen, gerek Gaziantep'in nüfus açısından ülkenin 6.büyük şehri olması, gerekse tarihsel konumu nedeniyle sanayinin önemi geçmiş yıllara dayanmaktadır. Sanayinin içinde ise imalat sanayii hep ilk sırayı almıştır. 1965'te %30.8, 1970'te %34.8 , 1975'te %33.4, 1980'de %30.3 ve 1985'te %32.3 olmuştur. Şehirde çalışanların toplam nüfusa oranı %23.39 olurken (111.946 kişi), bunun 36.111 kişisi (%32.3)'ü imalat sanayinde çalıştığı tespit edilmiştir. [49]

Gaziantep'teki büyük sanayi işyerleri, ülke toplamının %3.52'sini, küçük sanayi işyerleri ise %5.03' ünü oluşturur. Toplam işyeri sayısı ülke toplamının %4.88'ine eşittir. Şehirdeki toplam sanayinin %92.86'sı küçük sanayi işyerleri, %7.14'ünü büyük sanayi işyerleri oluşturur. Büyük imalat sanayiinde dokuma sanayii önemlidir(imalat sanayiinde çalışanların %43'ü).

Burada, Gaziantep Ticaret Odası'nın 1990 yılında yaptırdığı, "Küçük ve orta ölçekli işletmeler anketi", çalışmasının sonuçlarını açıklamak faydalı olacaktır.

Anket yapılan 76 firma içinde 26'sını müteahhitler, 10'unu dayanıklı tüketim malları sektörü, 15'ini toptan gıda maddeleri satan firmalar ve 25'ini de makina imalatı yapan sektörler oluşturmaktadır. Anket bazı olarak alınan 76 firmanın %56'sı özel mülkiyet, %27.5'ini adi ortaklık, %6.5'ini Koll.şti., %3'nü ltd., %1.5'ini Kom. şti., %5.5'ini Anonim şti. ler oluşturmaktadır.[50]

Firmaların %90'ı elektirkli alet ve makina kullanarak seri üretim yapmaktadırlar. %10 oranında işletme ise elle çalışan makineler kullanmaktadırlar. Firmaların %90'ı kazançlarını imalat işlerinden kazanmaktadırlar. Sermayenin kaynağı olarak %46 oranında "Aile Birikimleri ön sırada yer almaktadır. Buna karşın "Banka Kredileri" en az tercih edilen kaynaklar arasında yer almaktadır. Karşılaşılan başlıca sorunlar ise, %39.5 oranında kişisel kaynak bulmak, %26 oranında gerekli makina ve teçhizatı sağlayamama, %25 oranında kalifiye eleman ve kredi bulamama, %9.5 ise piyasaya girmek, işyeri bulmak gibi zorluklar olduğu anlaşılmıştır. Kar oranında düzenli artış olduğunu söyleyen firma oranı %55 olurken, %18 oranında firma karda azalma olduğunu söylemiştir.

Gaziantep'in ülke GSYİH içindeki payı (1986) %1.16 dır ve iller sıralamasında 40.sıradadır.

10.1.4. Altyapı ve hizmetler :

Bölgenin diğer şehirlere oranla altyapı sorunları daha az olmasına rağmen, başta bölge merkezi olması, nüfus olarak ülkenin 6.büyük şehri olması GAP'nin getirdiği önemle gelişme hızının artması, coğrafi olarak engebeli bir arazide olması altyapı sorunlarını çözmekte engeller çıkarmaktadır.

Şehire demiryolu 1950'lerin başında gelmiştir. E-24 karayolu şehirden geçmektedir. Şehiriçi ulaşımında toplu taşımanın belirli bir ağırlığı olsa da diğer ulaşım araçları(minübüs, taksi, özel oto)'nın payı da önemlidir.

Temiz su şebekesi, kanalizasyon, elektrik, telefon gibi altyapı hizmetleri mevcut, ancak son yıllarda önlenemeyen gecekondulaşma bu hizmetlerin tam ve eşit olarak dağılımını engellemektedir.

Sayısal göstergeler açıklayıcı olacaktır; su tesisatı döşenen bina sayısı %48, tesisatı olmayan bina sayısı %52'dir. Binaların %90'ı kanalizasyon hattına bağlı iken yine % 98 gibi büyük bir oranda da elektrik donanımı vardır. Arazi kullanımına bakıldığında binaların %77.8' inin(47161) tamamı konut, %10.7'nin(6,505) çoğunluğu konut, % 7.6' sının tamamı işyeri, %3.4(2096)'nın çoğunluğu işyeri olduğu görülmektedir. Resmi kurum binaları 42, dini 65, sağlık 14, eğitim 66 adet binaya sahiptir.

10.2. Gaziantep-GAP ilişkisi :

Gaziantep'in GAP ile direkt bir ilişkisi bulunmaktadır. İlk olarak GAP Bölgesi içerisinde. Coğrafi olarak bölgenin tamalayıcısıdır.

GAP, DSİ çalışmaları içerisinde alt projelerinden birisi ve sulanacak alanların bir bölümü Gaziantep il sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Şehirleşme açısından bölgenin en ileri şehri, bu konumuyla birlikte bölgenin en büyük merkezidir. Bölge merkezi konumunda olmasının bir diğer önemi T.C.- Ortadoğu ilişkilerinde kilit noktada olmasıdır. Gaziantep; güneydoğuda liman şehri olan Mersin'e en yakın yerleşme , bölgenin demiryolu bağlantısı üzerinde ve geleneksel adı "ipek Yolu" olan E-24 karayolu üzerindedir.

10.2.1. GAP Öncesi Bölge Merkezi Gaziantep :

GAP öncesi Gaziantep, bölgeye hizmet veren(içe dönük) büyük bir kent ve ülke-ortadoğu ticari ilişkilerini sağlanmasında önemli rol oynayan, iller kademelenmesinde 6. kademede olan il genelinde tarım önemli bir konumdadır. Bununla birlikte sanayi ve ticarete tarım kadar önemlidirler.

"Gaziantep önemli ölçüde sanayi potansiyeline sahip, Türkiye'nin büyük ve modern sanayi sitesini barındıran bir ildir." [51]

"Gaziantep, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki 15 ili ekonomik, iç ve dış ticaret yönünden etkisi altında bulundurmaktadır. Ticari bakımdan, doğu ve güneydoğu illeri arasında etkili santral vazifesini tarihi bir görev olarak sürdürmektedir." [52].

Gaziantep il merkezinde yer alan sanayi birikimlerinin kullandıkları toplam girdilerinin miktar olarak %35'i, değer olarak %31'i il içinden sağlanmaktadır.

Sanayi şehrin dört bölgesinde toplanmıştır.

- (i) Organize sanayi bölgesi
- (ii) Örnek sanayi ve küçük sanayi siteleri bölgesi
- (iii) Şehrin kuzeyinde bulunan Nizip Caddesi ve çevresi
- (iv) Şehrin doğusunda bulunan Ünalı-Şehreküstü bölgesinde-ki 1.ve 2. sanayi bölgesi.

Ticaret, şehirdeki gelişkin bir diğer ekonomik daldır. Bu durum Tablo 10.3'teki Gaziantep'ten yapılan ihracat değerlerine bakılarak görülebilir.

Tablo 10.3. 1984,85,86,87 Yıllarında Gaziantep Ticaret ve San. Odası kayıtlarına göre ve bölgeler itibarıyla Gaziantep ten yapılan ihracat değerleri.

ÜLKELER	(A.B.D. Doları Olarak)			
	1984	1985	1986	1987
I. O.E.C.D. ÜLKELERİ:	53.590.719	78.142.357	72.215.296	91.984.987
1) AET Ülkeleri	50.388.024	75.393.551	65.999.857	82.168.208
2) AET Dışı OECD Ülkeleri	3.202.695	2.748.806	6.215.439	9.816.779
II. İSLAM ÜLKELERİ:	338.611.266	182.339.770	281.174.490	352.009.549
1) Arap Ülkeleri	325.908.104	172.168.020	265.047.636	327.136.646
A. Ortadoğu Arap Ülkeleri	244.407.000	114.864.316	191.526.382	230.652.272
B. Körfez Ülkeleri	74.986.984	50.158.354	70.466.205	89.605.874
C. Kuzey Afrika Ülkeleri	6.514.120	7.145.350	3.055.049	6.878.500
2) Diğer İslam Ülkeleri	12.703.162	10.171.750	16.126.854	24.872.903
III. DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ:	341.995	288.180	1.901.049	685.200
IV. GÜNEYDOĞU ASYA ÜLKELERİ:	7.939.120	7.235.674	6.908.700	15.569.490
V. DİĞER ÜLKELER:	984.255	561.442	1.310.269	2.486.415
T O P L A M :	401.467.355	268.567.423	363.509.800	462.735.641

Kaynak : GAP Projesinde Küçük ve Orta Ölçekli işletmeler Anketi.

10.2.2. Proje Gaziantep etkileşimi :

Gaziantep'in bölge merkezi olmasında ve tarihsel gelişiminde en önemli rolü oynayan coğrafi konumu, projeden etkilenme ve projeyi etkilemede en önemli olgu olacaktır. Verilerin birçoğu ve çalışmaların yönelimi bunu göstermektedir.

Gaziantep bir toplayıcı ve dağıtıcı konumuyla bölgesel merkez işlevini güçlenerek sürdürecektir.

" Bölgenin alansal kalkınmasının planlaması için bir dolaşık (kinked) gelişim eksenini varsayılabilir. Gaziantep-Şanlıurfa-Diyarbakır eksenini. Gaziantep sadece Akdeniz kıyısına tek yolun kapısı niteliğinde değildir. Aynı zamanda, Adana'ya kolayca bağlanmaktadır ve bölgeler arası trafik için nodal noktadır." [53]

Diğer bir benzer saptama, "Gaziantep'in yerleşim alanının önemli karayollarının kavşak noktasında olması GAP projesinin bitmesiyle üretimin artması durumunda bu yolun önemi çok daha fazla artacak, bölgede üretilen malların ulaşımı ve pazarlaması için bütün üretim Gaziantep üzerinden geçecektir." [54]

Bunlara ek olarak bölgede mallar itibarıyla trafik desenine bakılacak olursa Gaziantep'in merkezi konumu daha iyi anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 10.6, 10.7).

Bu noktada proje sonunda oluşacak ürün artışı, dağıtım için Gaziantep'te yoğunlaşacaktır, dolayısıyla şehrin iş hacminin büyümesine etkiyecektir. Böylece nüfus açısından da çekim gücü artacak, göç ve şehirleşme dengesinde bölge lehine değişiklikler olabilecektir.

GAP Master Planı'nın da Gaziantep-Şanlıurfa-Diyarbakır hattı üzerinde "Kırık Gelişme Aksı" nı önermektedir. Bu öneride öncelik karayolundadır ve "Kırık gelişme aksı" nın 1994 yılına kadar tamamlanması planlanmaktadır. (Bkz. Şekil 9.1 ve Harita 10.2).

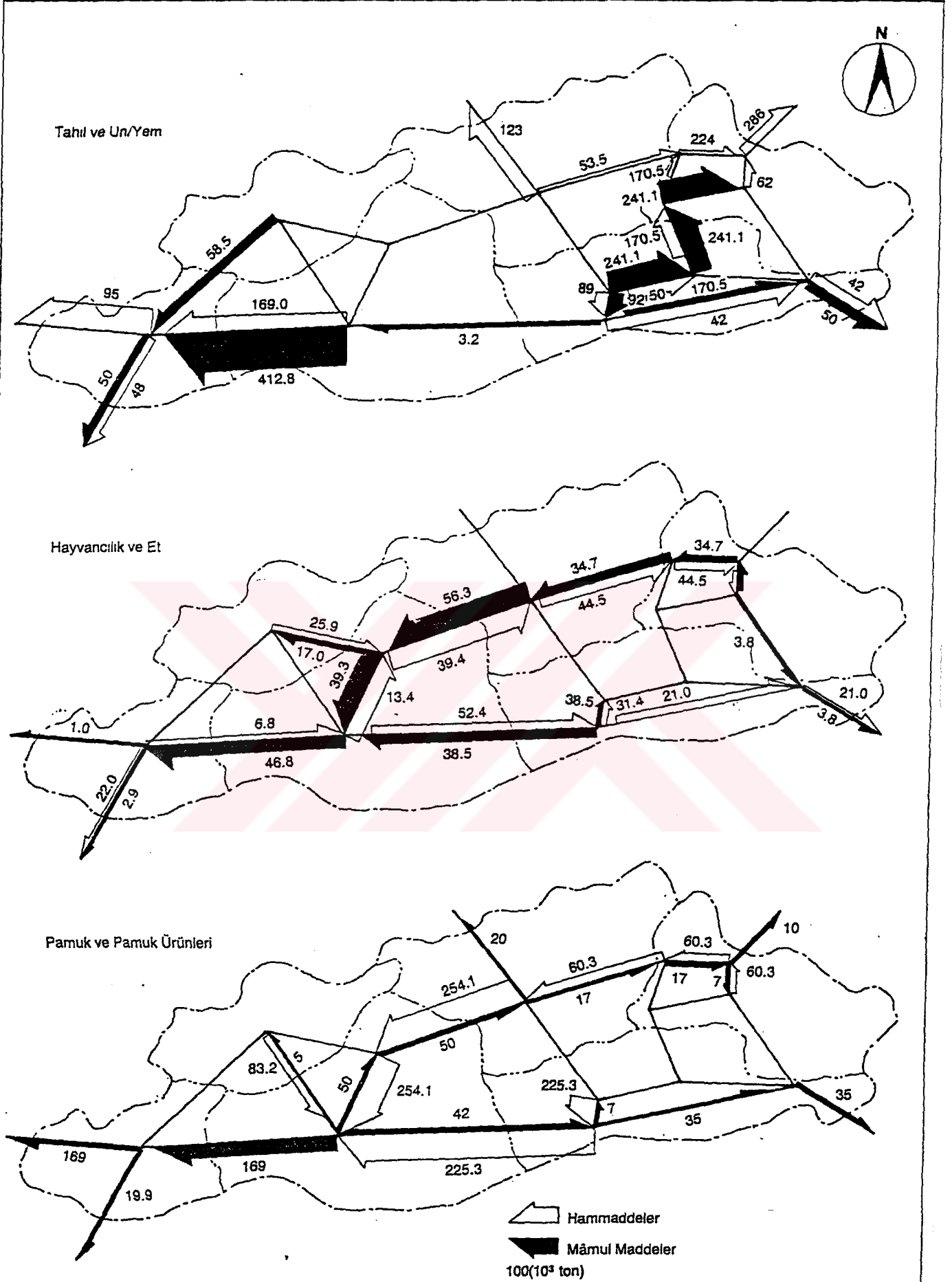
Sürekli ve hızlı bir değişim ve gelişimin olduğu dünyamızda, ulaşımın demiryoluna önem verilmesi gerektiği düşünülmektedir, belirlenen ulaşım aksları belirli bir olumluluk gösterse de.

Nitekim, kırık gelişme aksı birçok nedenden dolayı eleştirilmekte ve fonksiyonel olmadığı söylenmektedir. (Rıfat Dağ).

Proje sürecinde, Gaziantep' te yapılacak başlıca çalışmalar, "Kalkınmanın Aşamalandırılması...(3) Gaziantep(Gateway) Gelişme Alanı" şeklinde master planda şöyle özetlenmiştir. (Bkz.Harita 10.2 ve Tablo 10.4) [55].

Proje çerçevesinde, "Gaziantep'i ihracata dönük yüksek seviyede ihtisaslaşmış bir sanayi merkezi haline getirmek", amaçlanmaktadır.[56].

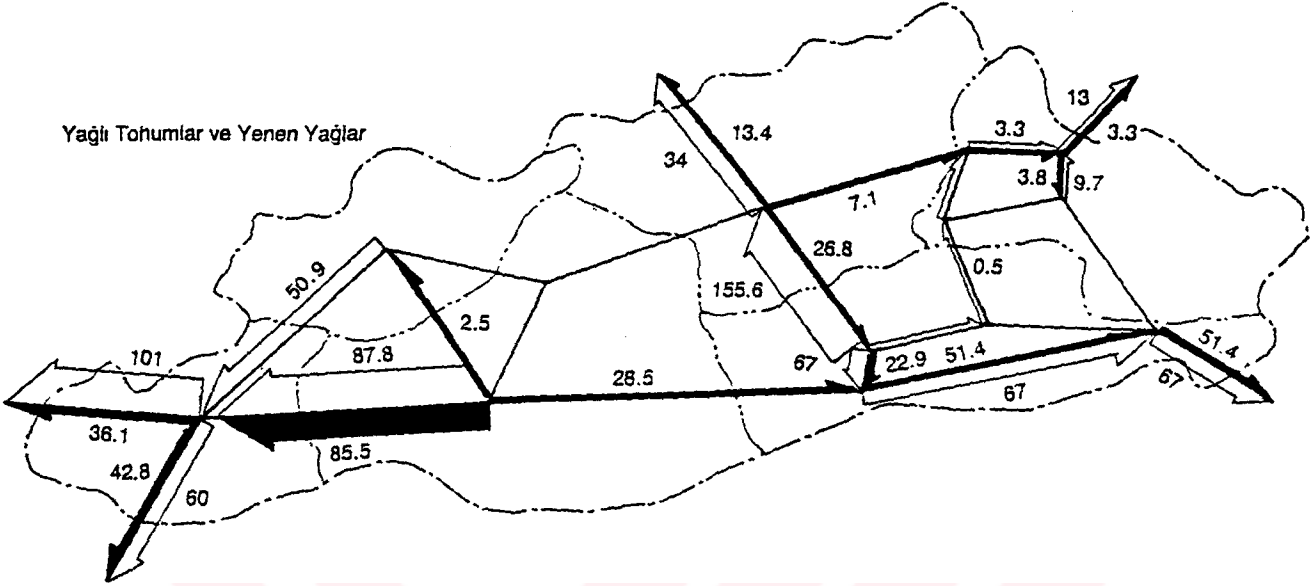
Sekil 10.6.

Mallar İtibariyle Trafik Deseni (1/2)

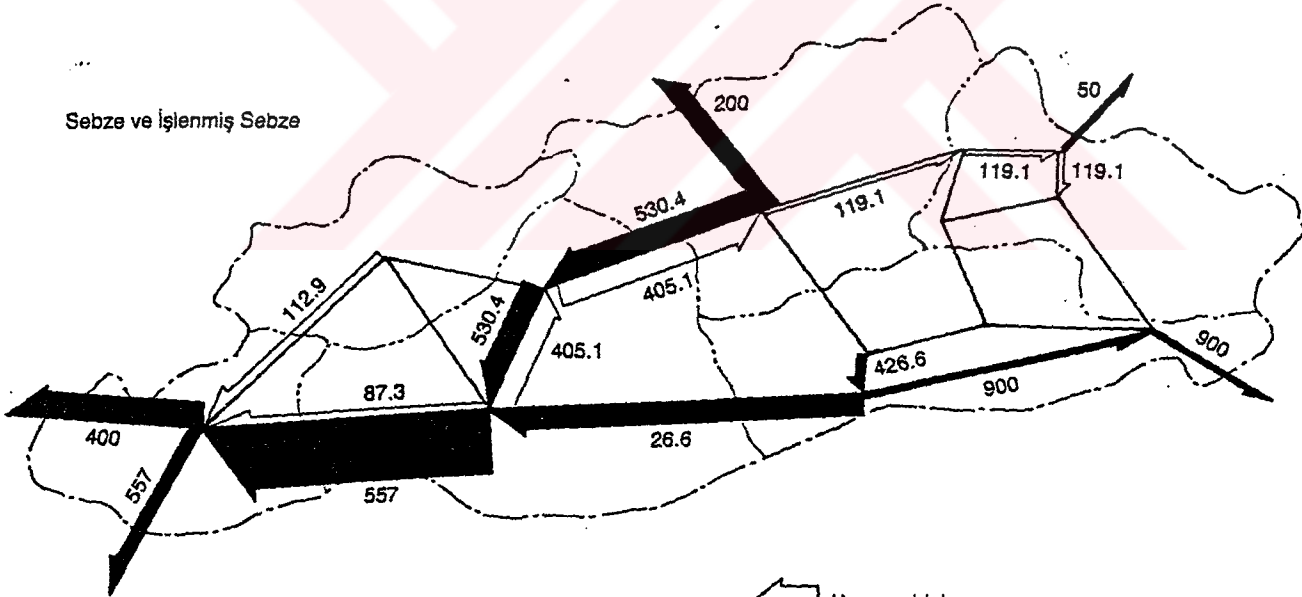
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

Yağlı Tohumlar ve Yenen Yağlar

Sebze ve İşlenmiş Sebze

Hammaddeler

Mâmul Maddeler

100(10³ ton)

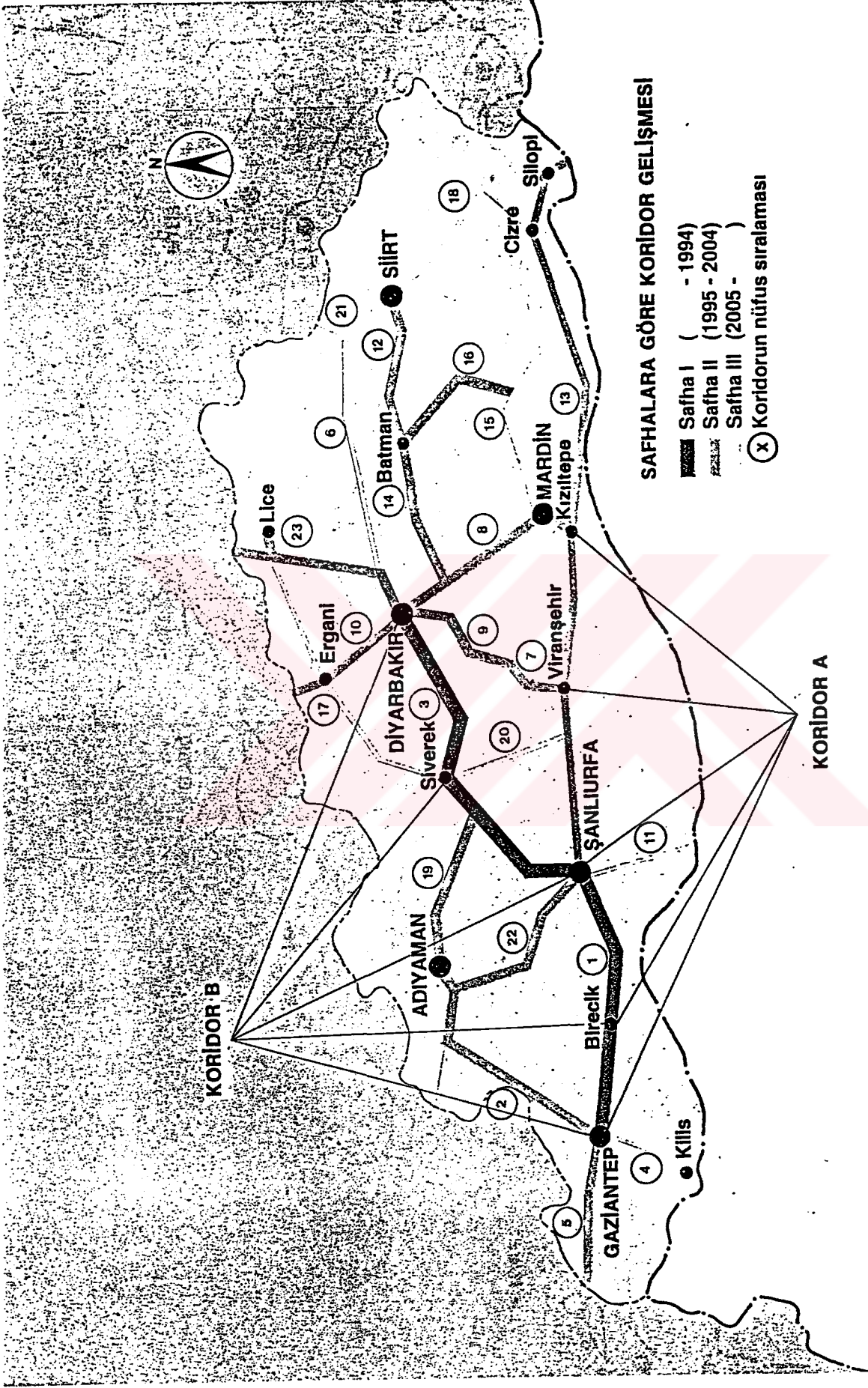
Sekil 10.7.

Mallar İtibariyle Trafik Deseni (2/2)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

Harita 10.2.

Kalkınma Koridorları ve Uygulama Zamanlaması

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

Tablo 10.4

Kalkınmanın Aşamalandırılması... (3) Gaziantep (Gateway) Gelişme Alanı

Aşama	Araştırma	Uygulama	Diğer Önlemler
I ~ 1994	- Adıyaman-Göksu-Araban projesi fizibilite etüdü güncelleştirmesi - Gaziantep projesi fizibilite etüdü güncelleştirmesi - E- 24 üzerindeki trafik talebiyle ilgili çalışma - Fevzipaşa geçidinin iyileştirilmesi ve Şanlıurfa'ya dek demiryolunun uzatılması da dahil, demiryolunun takviyesiyle ilgili kapsamlı çalışma	- Gaziantep projesi-Hancağız sulamasının tamamlanması - E-24 üzerinde geçiş şeritleri - Gaziantep-Araban yolu iyileştirmesi (tamamlanacak) - Gaziantep kent su ve kanalizasyonu - I. aşama - Demiryolunun takviyesi, I. aşama: Mevcut tesislerin rehabilitasyonu	- Özel sektörün sulamayı geliştirmesinin teşvik edilmesi - Kentsel gelişme ve endüstriyel yer seçimiyle ilgili yönetmelikler - KÜSGET tarafından yürütülecek teknik eğitim
II 1995 ~ 2004		- Adıyaman-Göksu-Araban projesi - Gaziantep kent su ve kanalizasyonu - II. aşama - Gaziantep projesi (diğer projelerin başlaması) - Yavuzeli-Kasaba köyü turistik yolu - Yeserek köyü-İslahiye turistik yolu - Demiryolu takviyesi, II. aşama: Fevzipaşa geçidinin iyileştirilmesi ve Şanlıurfa'ya demiryolu getirilmesi	- Sanayi atık/suları deşarjı yönetmeliği
III 2005 ~		- Adıyaman-Göksu-Araban Projesi-Sulama - Gaziantep projesi (tamamlanacak)	

Kaynak: GAP Master Plan Nihai Raporu C.2.

Bu durum Gaziantep'in kontrol edici gücünü ve ekonomik etkinliğini artıracaktır. Projenin diğer önemli iki etkisi; birincisi kalan tarım arazilerinin sulanması ile gelecek ürün artışı, ikincisi Gaziantep şehri su ihtiyacının giderilmesi olacaktır.

10.2.3. GAP Sonrası Bölge Merkezi Gaziantep :

Şehirleşme açısından ülke geneline bakıldığında İstanbul bölgesi ve İzmir bölgesindeki yoğunlaşmadan sonra üçüncü olarak doğu Akdeniz'den başlamak üzere Adana-Gaziantep hattı görülmektedir. Bu konum, proje süreciyle güçlenmiş ve projenin tamamlanmasıyla Gaziantep'in yükü artacaktır. Şöyle ki, bölgede üretilen malların ulaşım ve pazarlaması için bütün üretim Gaziantep üzerinden geçecektir. Şu anki konumu ile bölge merkezi olan Gaziantep, proje sonrasında bu özelliğini güçlendirerek devam ettirecektir.

Bölgede daha güçlü bir çekim merkezi halini alacak ve göç-işgücü dengesini bölge lehine çevirebilecektir.

. Gaziantep dinamik şehir olma özelliğini devam ettirecektir. Bunda özellikle doğacak olan işgücü talebinin ve her yıl Çukurova'ya giden mevsimlik işçilerin arzı rol oynayacaktır.

. Yerleşik hayata geçiş hızlanacak ve ücretli sayısında artış olacaktır.

. Bu durum şehirleşmeyi hızlandıracak ve feodalizmin tamamen parçalanıp yok olmasında önemli bir etken olacaktır. Ancak bu durumu bölge içinde aynı rahatlıkla söylemek ciddi bir varsayım olmaz, en azından kısa vadede.

10.3. Bölge Merkezi ya da Metropoliten Kent :

10.3.1. Metropoliten Kent Olgusu :

Günümüzde, özellikle G.O.Ü.'de birçok konuda olduğu gibi şehirleşme olgusu için belirli kriterler, sınırlamalar koymak, tanımlama yapmak gerçekten zordur. Bunun başlıca iki nedeni; birincisi, sorunların oldukça komplike olması, ikincisi, bölgeden oluşan özgün koşulların farklı yeni ve çok olmasıdır.

" Belli büyüklükleri aşmış, örneğin nüfusu 1 milyonu geçmiş kentlere metropoliten kent, kısaca ana kent adı verilmektedir. Eğer bir ana kentin nüfusu 1 milyona yaklaşmış, merkezdeki bu kente banliyö uzaklığı içinde bulunan yerleşmeler hızlı bir gelişme süreci içine girmiş, çevredeki yerleşmelerin kentleşme hızı merkezin kentleşme hızına yaklaşmış ve onu geçmiş ise, merkez kent ile (Metropolis ya da metropole) çevresindeki yerleşmelerin oluşturduğu bütüne metropoliten bölge adı verilmektedir. Bu kentsel bütünlerin gelişmesinin, kentleşmenin başlıca özelliği olmasına da metropolitenleşme hareketi adı verilmektedir." [57].

Yukarıdaki tanımlama Gaziantep'i kısmen kapsamakla ancak çevre yerleşmeler için söylenenler, bölgede bugün için geçerli değildirler. Bu durumda, "Kentleşme; sanayileşmekte, kalkınmakta olan Rostow'un deyimiyle <kalkış> (take-off) aşamasına varmış toplumlarda hız kazanır," düşüncesi bölge de geçerlilik göstermektedir.[58]

Diğer taraftan, metropoliten bölgeleşme genellikle şehirleşme oluşumunun ileri ve özel bir halidir, diyen Kıray şöyle devam etmektedir:

"İçine aldığı çeşitli büyüklüklerdeki ve uzaklıklardaki yerleşmelere çeşitli fonksiyonlar özellikle çeşitli sanayi tarımsal toptancılık gibileri yerleşirken merkezdeki metropoliten kentte de kendine has başka, başka vasıfta bir işgücü yerleşmektedir." [59]

Bu gelişmeye bağlı olarak metropoliten şehrin merkezi bir taraftan büyürken diğer taraftan daha çok fonksiyonelleşmekte ve sıçrama(karar verme ve koordinasyon) göstermektedir.

Metropolitan şehir ve metropolitanleşme önemli ve geniş bir konudur. Amaç, Gaziantep'i tanımak ve şehirleşme olgusu içerisinde yerini saptamak olunca konunun sınırlarının özenle saptanması gerekmektedir.

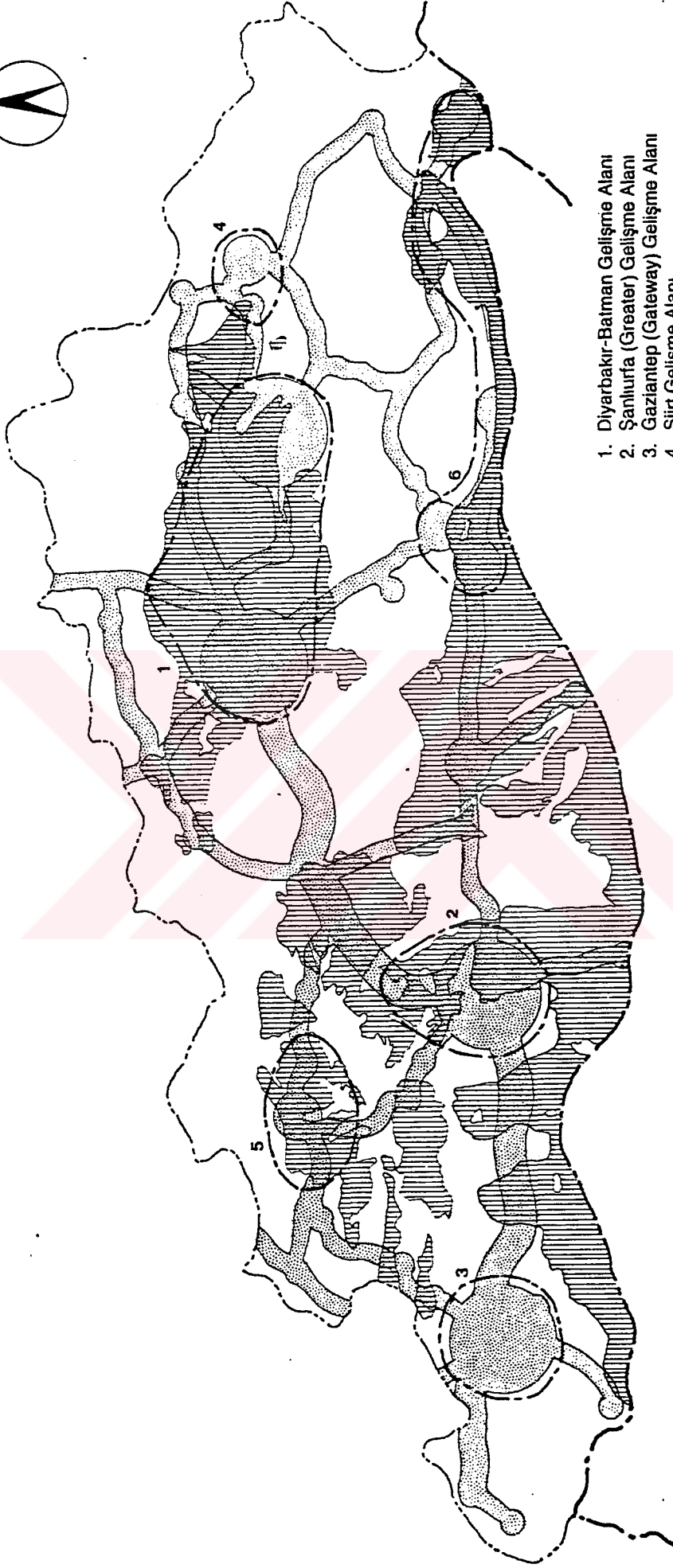
Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, Gaziantep'in bir metropolitan şehirde olması gereken birçok özelliği (nüfus gibi, bölgeyi kontrol etmek gibi) barındırdığı ancak metropolitanleşme olgusunun genişliği ve özellikle merkezi iş alanı kavramı konusunda gerekli olan fonksiyonlar ve yoğunlaşma Gaziantep'te henüz yoktur.

GAP'nin tamamlanmasıyla Gaziantep metropolitanleşmede yeni adımlar atacaktır, fakat tam bir metropolitan olabilmesi çok uzun bir süreci gerektirmektedir. Bunun en büyük nedeni metropolitanleşmenin, ülkenin sosyo-ekonomik yapısı ve planlama süreci ile olan mutlak bağlantısıdır. Bir diğer anlamda, ülke ölçeğinde kalkış(take-off) aşamasının getirdiği sorunlar zaman zaman kalıcı olabilmektedir.

Bu duruma en büyük örnek İstanbul'dur. İçerdiği birçok fonksiyon (kültür, nüfus, ekonomik güç, sanayi) dan dolayı defalarca metropolitan olan İstanbul, şehiriçi ulaşım, altyapı, hizmet, gecekondü sorunlarından dolayı tipik bir G.O.Ü. büyükşehri olarak tanımlanabilir.

Sonuç olarak, Gaziantep büyükşehir olgusunu aşmıştır, GAP'in tamamlanmasıyla metropolitanleşmede önemli adımlar atacaktır ancak tam bir metropolitan olması ülkenin kalkış(take-off) aşaması sürecinde ve sonrasında göstereceği gelişime bağlıdır.

Bu durumda GAP lokomotif rolünü oynayabilecektir, ancak ülkenin diğer dinamikleri de çok önemlidir. Gaziantep'in GAP içindeki gelişimi ve bölge ilişkisi için bakınız Harita 10.3.

1. Diyarbakır-Batman Gelişme Alanı
2. Şanlıurfa (Greater) Gelişme Alanı
3. Gaziantep (Gateway) Gelişme Alanı
4. Siirt Gelişme Alanı
5. Adıyaman Gelişme Alanı
6. Mardin (Frontier) Gelişme Alanı

Kontrolli Haritaların Erişilebilirlik		Arazi Kapsamı	
		Yüksek	Düşük
Yüksek			
Düşük			

Harita 10.3.

GAP Bölgesinde Yüksek Potansiyelli Alanlar

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

NIPPON KOEI CO. LTD. - YÜKSEL PROJE A.Ş.

BÖLÜM 11. SONUÇLAR :

GAP' nin üzerinde çalışırken genellikle eleştirel ve şüphecî bir dil kullanılmıştır. Bunun nedeni öncelikle bilimsel kaygıdan dolayıdır.

Bir diğer neden, GOÜ' deki tipik fakat çok önemli bir sorun olan devlet ve hükümet politikalarının birbirine karıştırılmasıdır. Bu kısa açıklamadan sonra;

I. Güneydoğu Anadolu Projesi, dünya ölçeğinde bir projedir ve T.C. tarihinde yapılan en önemli yatırımlardan birisidir.

II. Bölgeler arası dengesizlik giderilmeden, iyi bir sosyo-ekonomik gelişme ve düzenli bir şehirleşme söz konusu olamaz.

GAP' ın Çok Kapsamlı Entegre Kalkınma Projesi Olması, yatırımların amacına ulaşması için çok önemlidir.

III. Bölgedeki doğal kaynak ve yeraltı zenginliklerinin kullanımı hem ekonomik alanda, hem sosyal alanda, hem de şehirleşme çalışmalarında optimum yarardan uzaktır.

IV. GAP' a yapılan yatırımlar tüm T.C. Ekonomisi için yapılan yatırımlardır. Bu nedenle yapılan yatırımların yalnızca bölgeye yapıldığı düşüncesi doğru değildir.

V. Bölge, iktisadi olarak, üretim payının çok altında bir pay almaktadır. Dolayısıyla, bölgeden, başta Marmara ve Ege Bölgeleri olmak üzere diğer bölgelere kaynak transferi olmaktadır. (bak. bölüm 7.2.)

VI. GAP' ın başarıya ulaşması için başta eğitim ve sağlık sektörü olmak üzere hizmet sektörüne yapılan yatırım miktarı arttırılmalıdır.

VII. GAP, beraberinde bölgedeki ekonomik girdi ve çıktıları arttıracak ve işgücü hacmi ve talebi büyüyecektir. Bu durum, bölgede belirleyiciliğini daha önceden kaybetmiş olan feodalizmin yok olmasını hızlandıracaktır.

VIII. Her yıl Çukurova'ya gitmekte olan mevsimlik işçilerin bölgede, istihdam sorunları ve bundan sonra yerleşik hayata geçecek olan işçilerin hizmet talepleri artacaktır. Diğer taraftan Çukurova'da doğacak işçi ve işgücü sorununu çözmek için uzun vadeli önlem ve çalışmalar yapılmalıdır.

IX. Toprak reformu yapılmalıdır.

X. Proje, Türkiye'nin Kalkış(Take-off) aşaması sürecini hızlandırabilecek yeterliliktedir. Ancak Türkiye'nin öznel koşulları ve projenin çok büyük ve güç bir proje olması başarıya ulaşmada zorluklar ve belirsizlikler yaratmaktadır.

XI. Bölge ulaşımında demiryolu ulaşımına öncelik verilmelidir. Buna ek olarak havayolu ulaşımı(başta Gaziantep olmak üzere) iyileştirme çalışmaları hızlandırılmalıdır.

XII. Bugünkü konumuyla bölge merkezi olan Gaziantep bu konumunu güçlenerek ve etki alanını(hinterlandını) arttırarak sürdürecektir.

XIII. Bölge Merkezi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre Diyarbakır, bir diğerine göre Ş.Urfa, üçüncü bir görüş ise Gaziantep'tir.

Sorun ihtisaslaşma sorunudur. Her merkez(alt merkez) etki alanındaki yerleşmeleri koordine edip en belirgin özelliği(Tarım-Sanayi ya da hizmet) iyi bir şekilde organize ederse merkez sorunu rahatlıkla çözülebilir. Böylece bölge merkezi konusunda verilen kararın, olası yanlışlığı da minimum zararlarla çözülebilir.(bak.Bölüm 9.2.)

Yapılmış olan çalışma sonucunda, başta ekonomik gücü ve nüfus fazlasıyla Gaziantep'in bölge merkezi olması doğru ve anlamlıdır.

XIV. Nüfus olarak mertropoliten şehir nüfusunu yakalamış olan Gaziantep'in metropoliten olması, başta bölge olmak üzere ülkenin şehirleşme sürecine ve dinamiklerine bağlıdır.

XV. Dinamik bir şehir olan Gaziantep, bu yapısını, aşamalı olarak, değiştirerek statik bir şehir olmalıdır.

XVI. Gaziantep, şehiriçi ulaşımının ileride büyük sorunlara yolaçmaması ve daha sağlıklı bir şehirleşme için metro çalışması yapılmalıdır. Bu çalışma aşamalı olabilir. Belirli bir ön araştırma ve fizibilite etüdünden sonra şehir dinamikleri ve gelişimi de gözönüne alınarak, merkezi noktalara öncelik verilerek başlatılabilir. Ayrıca aşamalı olarak yapılacak bir çalışma, yatırım ve finansman sorunları daha kolay çözümleyecektir.

KAYNAKLAR :

- [1] Keleş, R., "Kentbilim İlkeleri", Ank.1976, s.125-126
- [2] A.g.e. s.125.
- [3] Atalık, Gündüz, "Bölge Planlamasına Giriş", İ.T.Ü. Matbaası, İst.1989, s.22-23.
- [4] A.g.e. s.22-23.
- [5] Aydın T., "Ülke düzenleme ilkeleri ve yerleşme sistemleri" İ.T.Ü.Matbaası, İst.1972, s.77
- [6] II.Beşyıllık Kalkınma Planı, 1968-1972, Ank.1967
- [7] II.Beşyıllık Kalkınma Planı, 1968-1972, Ank.1967
- [8] Atalık G., "Türkiye'de kalkış(Take-off) Aşaması Ön şartlarının hazırlanması bakımından şehirleşme olgusu ve planlaması için kriterler", İ.T.Ü.Matbaası, İst.1968
- [9] Atalık G., "Türkiye'de kalkış(Take-off) Aşaması Ön şartlarının hazırlanması bakımından şehirleşme olgusu ve planlaması için kriterler", İ.T.Ü.Matbaası, İst.1968
- [10] A.g.e. s.26
- [11] Abuşoğlu Ö., İnan Ö., "Kalkınmada öncelikli yöreler ve bölgesel gelişme için bir model", T.O.B.B. Yay.-1989
- [12] Abuşoğlu Ö., İnan Ö., "Kalkınmada öncelikli yöreler ve bölgesel gelişme için bir model", T.O.B.B. Yay.-1989
- [13] A.g.e.
- [14] Girgin, İ.; Öneş, A.; Olgun, M.; Balaban, A.; Yerleşme Düzeni ve Altyapı Sorunları ; "GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu"; A.Ü. Yay., Ank-1986.
- [15] LO, FU-CHEN, Salih, K., "Growth Pole Strategy and Regional Development Policy", Pergamon press, 1978 USA, s.5-23
- [16] A.g.e. s.217
- [17] A.g.e. s.147

- [18] GAP, DSİ Gen. Müd. alışmaları, " GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu", A..Yay., Ank.1986, s.31
- [19] Cumhuriyet Gazetesi, 26/Mayıs/1991.
- [20] " GAP' ta Diyarbakır ", Diyarbakır Tic. ve San. Oda. Yay. Or. Sayı:9, s:9.
- [21] Saylan, A., GAP'ta Toprak İnsan İlişkilerinde mevcut Uygulamalar, "GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu"; A.. Yay., Ank-1986.
- [22] A.g.e.
- [23] A.g.e.
- [24] A.g.e.
- [25] TEKİNEL, O. , " Güneydoğu Anadolu Sulama Projesi, (GAP), Adana Tic. Oda. Yay. ,Adana-1988 .
- [26] A.g.e. s:3 .
- [27] Aksoy, S.; Erkuř, A.; Eraktan, G.; Taylan, A.; Eraktan, S.; Yalçın, .F.; "Tarımsal Ekonomik Yapı", "GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu"; A.. Yay., Ank-1986.
- [28] Bak. K. 18.
- [29] Bak. K. 25.
- [30] Bak. K. 18.
- [31] Bak. K. 18.
- [32] DAğ, R. , " GAP Plan alışmaları zerine ", " GAP' ta Diyarbakır ", Diyarbakır Tic. ve San. Oda. Yay. Or. Sayı:9, s:9.
- [33] ÖZER, A. , " Güneydoğu Anadolu Projesi ve GAP Gerçeęi " Damar Yay. . Ank.-1990.
- [34] A.g.e. s:87.
- [35] A.g.e. s:87.
- [36] A.g.e. s:87.
- [37] A.g.e. s:88.
- [38] Bak. K. 18.

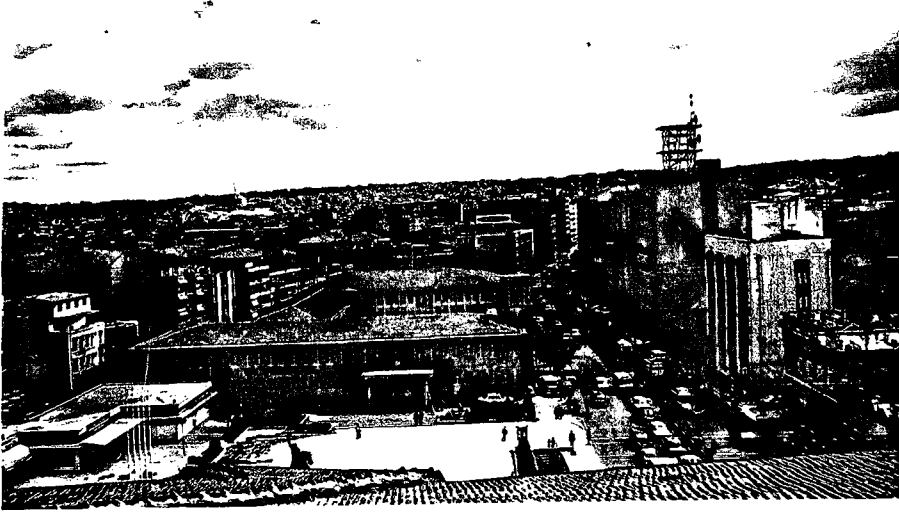
- [39] Cumhuriyet, " Bilim ve Teknik " dergisi, Sayı:116, 20.Mayıs.1991 , s.14
- [40] GAP Master Plan Nihai Raporu, C.2 .
- [41] A.g.e.
- [42] TEKİNEL, O. , "Güneydoğu Anadolu Projesi, Türkiye, Çukurova ve Mersin Ekonomisine Muhtemel Etkileri", San. Od., Mersin-1990, s:9
- [43] Bak. K.14
- [44] GAP Master Plan Nihai Raporu, C.2 .
- [45] DAĞ, R. , " GAP Plan Çalışmaları Üzerine ", " GAP' ta Diyarbakır ", Diyarbakır Tic. ve San. Oda. Yay. Or. Sayı:9, s:9.
- [46] Gaziantep Nazım İmar Planı Raporu, Eyl.-1990, Haz. Oğuz ALDAN.
- [47] A.g.e.
- [48] A.g.e.
- [49] A.g.e.
- [50] Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Anketi, Gaziantep Tic. ve San. Od.
- [51] GAP Projesinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler ve KÜSGET
- [52] A.g.e., s:10.
- [53] Güneydoğu Anadolu Projesi, Prof. Dr. Gündüz ATALIK' ın 30.Mart.1989 Günü İTÜ Rektörlüğüne Sunduğu Rapor.
- [54] Gaziantep Nazım İmar Planı Raporu, Eyl.-1990, Haz. Oğuz ALDAN.
- [55] GAP Master Plan Nihai Raporu, C.2 .
- [56] A.g.e.
- [57] Keleş, R., "Kentbilim İlkeleri", Ank.1976.
- [58] A.g.e. s. 40.
- [59] İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Enstitüsü Dergisi, Sayı:10-1975.

EK. A.,

GAZİANTEP İl Merkezi'nden Görünüşler.

F.1

F.2

F.3

Gaziantep MİA'sından görünüşler...

Ek.A.1

F.4.

F.5.

F.6.

F.7

F.8

F.9

F. 10.

F.11.

Düzenli Yapılanmadan Örnekler

Ek.A.4

F.12.

F.13.

F.14

Yöre Halkından Görünümler...

Ek.A.5

EK.B. Gaziantep Nazım İmar Planı, (1/25,000), Eylül-1990.

Not: Kürsüye Sunulmuştur.

ÖZGEÇMİŞ :

1967 yılında Elbistan' da doğmuştur. ilköğrenimini Elbistan' da, ortaöğrenimini Manisa' da yapmıştır.
1984 yılında İTÜ Mim. Fak., Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü' nü kazanmış ve 1988 yılında mezun olmuştur.
Aynı yıl İTÜ Fen Bilimleri Ens., Şehir ve Bölge Planlaması Ana Bilim Dalı, Şehir Planlama Programı' nda Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.

